

ХЭЗИНЕЙ ХЭЛГҮИ

ОВОСУНЕГЬО

**ХЭЗИНЕЙ
ХЭЛГЪИ**
ОВОСУНЕГЪО

ДАГЕСТАНСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МАХАЧКАЛА 1991

Татские народные сказки. (Сборник; сост. СП Дагестана. —Ма-
хачкала: Даг. кн. изд.-во, 1991.—176 с.

Э и сборник дешенде омери фирегъ мэглуьм гьисдутьго овосунегьой хэл-
гьи эн татгьо-егьудигьо. Э гIэрей эни овосунегьо деруьт — тилисимлуье-фан-
тастически овосунегьо, овосунегьо э товун хэьйвугьо, муьрггьо, овосунегьой
зиндегуи (бытовые). Э угьо бирмунде оморенуьт гьер тарафгьой зиндегуни эн
хэлгь: эгьуьл фегьмлуьи ве мердьети эну, жофодусди ве одомихогьи, рэхь-
медуьли, шолумихогьи, хьэрекети, гьовхой эн хэлгь эри мозол, хубе зиндегуни,
дусди ве бирори. Э овосунегьой хэлгьи расди, дузи гьемише вэхуьшдени э гьэр-
шуй беди, шефди, бедхьисоби ве эхир-эхириш бесгьун доренуьт угьоре.

Г $\frac{4702670500-464}{M 123-91}$ 90-91

ISBN 5-297-00974-10

© Дагкнигоиздат, 1991 г.

ПУШОЙГОФИ

Э и тозе сборник «Хэзиней хэлги» дешенде оморет овосунегьой хэлггиму эн се жире жанргьо: тилисимлуье овосунегьо, овосунегьо э товун хэьйвугьо, муьрггьо, овосунегьой зиндегуй (бытовье). Метлеб ведешендеи и сборнике гьисди — шинох сохдеи хундегоргьоймуре э жирегьо, нумунегьо, мэгIнгьой эни се жире жанргьой эн овосунегьой хэлггимуревоз, э томошее, мерэггьлуье гьозиегьо, овхьолетгьо, фикиргьо, рафдоригьой эн персонажгьой комигьоревоз ихдилот сохде оморенуьт э и овосунегьой хэлггиму.

Кура сохдеи, дофус зерей омбардеки э и сборник дерафдетгьо овосунегьой хэлггимуре энжом сохде омореву э войгей (инициативай) эн редакцией альманах татиревоз. Хэили тозе овосунегьой эн хэлггире (татгьо-егьудигьоре) э и песини салгьо нуьввьсдет эз гофгьой эн овосунечигьойму эн Рафаил Рафаилов, ГIээрье Мишиев, Бинсиюн Авадияев, Мине Ханукаева, Серье Юцзаева, Томор Юнаева, Тирсо Имануилова ве угьониге Александр Рафаилов, Яков Ильягуев, Семен Садыков, Борис Ханукаев, Хьэнуьх Анисимов ве диеш.

И тозе нуьввьсде оморетгьо овосунегьо эз гофгьой эн омбардеки гьейсэгIэт зигьисденуьтгьо овосунечигьойму, шогьоди доренуьт э товун энү кор, ки э гIэрей одомигьой хэлгг иму гьелеш муьхькеми гIэдотлуье, традиционни хьэвес, мерэггьлуьи, хьуьрмет э кин овосунегьо, метелегьо, мэгIнигьой хэлггиму, э кин эни келе духовни хэзине, мироси, мундетгьо эриму эз бебегьо-келебебегьойму.

Оммо имуре доре омorigьо гьэдер (8 п. л.) эри эни сборник, гьелбет, вес несохд эри дешенде гьемей эни овосунегьоре, кура

сохде оморетгьо э и песини салгьо. Оммо имуре имиди, ки гьемей энугьо жэглм сохде, ведешенде миэвт песде.

Э и сборник зеки э тозе кура сохде оmore овосунегьоревоз, гьемчун дешенде оморет е ченд овосунегьой эн жуьрбежурье жанр-рьо, комигьореки э сшимуьн салгьо эз гофгьой эн еки эз лап мэгл-лутьмльуе, данандее, ведилуье, ведилуье ошугь-овосунечи Хьызгьийэй Эмин (Дадашев) нуьвусдебируьт ведилуье шогьир иму, песде э Келе довзгой Ватани жун хуьшдере норигьо э гьэршуй талавурчигьой фашисти Монувэхь Дадашев, писатель Хьызгьил Авшалумов. У овосунегьо песде дешенде оmoreбируьт э суьфдеи сборник «Фольклор тати», ведироморегубьо э 1940 сал.

Е ченд овосунегьой хэлгьиму тержуме сохде э зугьун уруси, дефус зере оморет э е ченд ведироморетгьо сборникгьой эн хэлгь-гьой Догьисту.

Э 1974 сал э Масков э издательством «Наука» ведироморегубу э зугьун уруси сборник эн овосунегьой тати «Сундугь суьрхи», гьун-жундогор ве тержуме сохдегор комики гьисд ГЭмелдан Кукуллу. Кумеки мисоху э фирегьте шинох сохдеи хундегоргьоре э серлэгЭе творчествой хэлгь имуревоз ведироморигьо и пушогьо э зугьун уру-си сборник эн овосунегьойму, комиреки гьунжунди ве тержуме сохдет Лазарь Амиров ве Ошир Захаров. Э и сборник дешенде оморетгьо овосунегьо гьисдуьт тержуме сохде оmore овосунегьой тати, пушоте дефус зере оmoreбируьтгьо э суьфдеи сборник «Фоль-клор тати» (1940 с.) ве э песини салгьо ведироморетгьо э альма-нах тати.

Овосунегьой хэлгьире келе мэглной э духовни зиндегунни эн хэлгь. Э угьо офдет бинуьши хуьшдере эгьуьл, хьохмо, фегьмльуи, данандеи эн жофокеше одомигьо, мердиети ве игиди энугьо, гьов-хой энугьо эри расди ве дузи, эри мозол, азаде, хушбэхде зинде-гунни, эри дусди ве шолуми э глэрей хэлгьгьо, мемлекетгьо. Э ово-сунегьо э гьэршуй эн хьэрекети эн жофокеше хэлгь эри азади ве хушбэхди энугьо поисдет беде гьувотгьо: зулумкоре падшогьо, хон-гьо, беггьо, девгьо, жингьо, жуьрбежурье тилисимльуе чигьо. Оммо э гьовхо э угьоревоз жофокеше одоми, неденишире э четинигьо

ве синемишгъо, бесгъун доренуѳт угъоре, расиренуѳт э ниетгъо, мет-
лебгъошу.

Гъовхо э глэрей расди, дузи, хъисоби, рэхъмедуьли, дусди, шо-
луми э шефди, хъиллеи, дургуни, бедхъисоби, бирэхъми, зулуми-
ревоз—гъисди бинелуѳе темай эн омбардеки овосунегъой хэлгъи.
Э и гъовхо, чубтам иму гуфдиримге, бесгъуни эхир-эхир гъемише
э лой эн жофокеше хэлгъи.

Чубтам э зиндегуни эн де хэлгъгъойге, гъемчун э духовни зинде-
гуни эн хэлгъ иму серлэгъе творчествой энуре келе мэгъно бири.
Э у офди бинуьши хуьшдере омбаресадсалине жофой синогъи эн,
гъовхой энур эри ешемиши хуьшде, эгъуьл, фикир, ниет энур, эри ху-
бе верзирение зиндегуни, ихдиѳри ве азади. Унегуьре э глэрей хэлгъ
ки овосуне омбар дануьсденбуге, уре э усдоети, хъэвес, илгъом
ве раче зугъуневоз ихдилот сохдембуге, уре, э пушой энур келе
хуьрмет ве хотур бу. Еки эзижуре лап хуьрметлуѳе овосунечигъо
э глэрей эн хэлгъ иму бу Хъизгъией Эмин (1858—1944). Гъейсэгъэ-
тиш келе мердгъойму, уре дуре, шинохдогоргъо, ихдилотгъо, ово-
сунегъой энуре шиновусдогоргъо, э келе муьгъбет, хосдеиревоз
э ѳр овурденуѳт и тэгърифлуѳе овосунечимуре. Э товун энур э хуьр-
метевоз гуфдирет, нуьвувьсдет куьгъне шогъиргъо, писателгъойму
Миши Бахшиев, Хъизгъил Авшалумов, Монувэхъ Дадашев, До-
нил Атилов, Борис Гаврилов, Яков Ильягуев.

Омбардеки эн овосунегъо, дерафдетгъо э суьфдеи сборник
«Фольклор тати» (Гуьнжундегор Х. Авшалумов, ред. М. Бахшиев)
нуьвувьсде оморобируѳт гъемин эз гофгъой Хъизгъией Эмин, гъем-
чун ижуре лап хэлгъэ хъэз оморенигъо овосунегъо «Овосуней Рус-
том Зол» ве «Бежон не Менежон».

Э гуфдирей эн еки эз келе гъилмчигъо-ирановедгъо Иосиф
Брагинскиревоз «...и овосунегъой хэлгъи тати э товун Рустом Зол
ве Бежон не Менежон гъисдуѳт лап гъэдимие вариантгъой эн сред-
неирански (пехлевейски) ихдилотгъо э товун ирански пегъливон
Рустом, гуьнжо оморетгъо э фольклор тати хэйли сад салгъо пу-
шоте те Фирдоуси».

Сюжет эни овосунегьоре хэлгэ иму овурдет эз хоригьой Ирон э кувьнди дуй гьозор сал пушо э Кавказ, э Догьисту оморенки. Э бине, глэсуьл ишу «Овосуней Рустом Зол» ве «Бежон не Менежон» тилисимлуье овосунегьоят. Оммо э гэдэ омбаре садсалигьое зигьисдеиму инжо э Кавказ, сюжет мэглной эн овосуней «Бежон ве Менежон» э кувьгьне жире мундигеш, оммо эз тараф хосиет ве жайр ю у лап дегиш бири. Тилисимлуье элемент э и овосуне лап кем демунди. У омбариш имогьой ухшеш зерени э овосуней зиндегуи (бытовая). Унегуьре иму э и сборник уре дешендейм э бэхш эн овосунегьой зиндегуи.

Чуьтам мэглуьмиге, омбаре десдонгьой эн буьзуьрге шогьир ирони Фирдоуси, дешенде оморетгьо э хьохмолуье яратмаши энү— «Шогь-наме» нуьвуйсде оморет эзи гьозор сал пушо э глэсуьл эн кувьгьне гэдэдимие ихдилотгьой иронигьоревоз э товун келе зурбое ве глэсуьлменде пегьлисон ирони Рустом Зол. Еки эз келе десдонгьой эн Фирдоуси, дешенде оморетгьо э «Шогь-наме»,— «Бижан ве Мениже» э сюжет ве мэглною омбар ухшеш э и гэдэдимие овосуней хэлгьимуревоз «Бежон не Менежон».

Э гуьфдирей эн келе мердгьоревоз э фольклор иму пушоте дуй овосуне нэгл, хьофд келе овосунегьо дебируьт эз «Овосунегьой Рустом Зол». Ини чуь нуьвуйсдиге э товун эни кор еки эз кувьгьне шогьиргьойму, активлуье кура сохдегор овосунегьой хэлгьимуре Борис Гаврилов э статгьей хуьшде «Октябрь хьэсуьл овурде»: «Омбаре овосунегьо, легендагьойму фурмуш бирет ведерафдет эз ёр хэлгэ. Меселен, ме хуьшденеме э у глэиле-жовоне вэхдгьойме шиновусдем эз келе мердгьойму, овосунегьой Рустом Золе пушотегьо э гэдэ хьофд шев энжэгэ хунде верасде биренбу. Оммо эз гьемей эни ченд овосунегьой Рустом Зол, комигьоки дебируьт э фольклор иму, э вэхд иму дуй овосуне зиёдте немунди—«Овосуней Рустом Зол» ве «Бежон не Менежон», комигьореките довгло нуьвуйсдебу Хьызгьил Авшалумов эз гофгьой эн мэглуьмлуье овосунечиму Хьызгьией Эмин (Дадашев)».

Омбаре келе мэглнои овосунегьоре э товун хьэйвугьо, муьргьгьо, нуьвуйсде оморетгьо эз гофгьой эн овосунечигьойму. Э коргьо, глэрегьо, хосиетгьой эн хьэйвугьо, парандегьо ве диеш аллего-

рически (эйгьомиревоз) нушу доре оморенуьт гЛэрегьо, рафдоригьо, хосиетгьой одомигьо: хуби, зубуни, рэхьмедуьли ве бирэхьми; борини ве хогьини, гЛэмелдани ве овоми, деслови ве сэгъэти ве диеш. Гьемчун хэйли овосунегьой эни жанриш нуьвусде оморебируьт эз гофгьой эн Хьизгьией Эмин.

Эз зенгьо-овосунечигьо э Дербенд мэглуьм бу талантлуье овосунечи Сенем духдер Исроил Хьисибо. Эз гофгьой энү нуьвусде оморет кутэхь э сюжет гуьре, оммо тиж ве несигЛэтлуь э мэгИной ю гуьре юмористически ве сатирически овосунегьо «Вердише дес», «Уьч кепикинен...», «Косиб э нумаз» ве диеш.

Келе тербиелуье эдеблуье мэгИно деруьт э овосунегьой зиндегуи, меселен, эн «Шогь Аббас ве ранжбер», «Жингире Шомоил э гЛэрусси», «Мулла не есийвчи» ве диеш. Э овосуне «Шогь Аббас ве ранжбер», комире нуьвусди эз гофгьой Серье Юшваева бивэхд эз зиндегуни рафдигьо, еки эз активлуье кура сохдегоргьо овосунегьой хэлгьимуре Семен Садыков, хуб бирмунде оморени, ки мэгИдон эн хубе, дуьруьсде зиндегуни—жофой инсони, дусдини, размендини э кифлет, ки дуьруьсде жофо одомире дур сохде эз бедкори, дуьзди, шефди ве диеш.

Овосунегьой хэлгь иму гьисдуьт е бэхш эн фолькор хэлгьгьой Догъисту. Омбардеқ овосунегьойму, иллогьки овосунегьой зиндегуи (бытовые) э тематика, сюжет ишу лап куьндуьт, ухшешуьт э овосунегьой эн де хэлгьгьой Догъистуревоз. Э сад, гьовоз салгьоревоз зигьисдеи э е социальни гЛэре, э е мемзуьл, гьелбет келе кори сохди э творчествой хэлгь иму, гьемчун чутам у тесир сохдиге э культура, гЛэдотгьо, традицигьойму. Оммо биней эн омбаре овосунегьойму ологьолуьнуьт, куьндуьт э овосунегьой эн хэлгь прои не азербайджаниривоз.

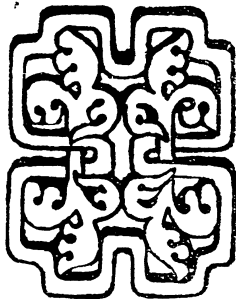
Гуфдире гереки, ки и дуьимуьн сборник фольклор татини э зуьгун иму ведиреморенуьтгьо. Чутам иму э звер гуфдиримге, суьфдеи сборник эн «Фольклор тати» ведиреморевбу э 1940 сал. Сборник «Овосунегьо», ведиреморевбуьо э 1947 сал э зуьгун тати, гьемей энү э у сборник дешевде оморе овосунегьо, вегирде оморебируьт эз суьфдеи сборник «Фольклор тати» (1940 с.)

*Имуре имиди, ки хундегоргьойму э разименди ве войгеревоз
гьобул мисохут и тозе сборник эн фольклор хэлгьимуре, э коми-
ки деруьт овосунегьо, комигьореки бебегьо-келебебегьойму эз эрхэ
тэ эрхэ дорет дуй э еки, э овлодгьошу чуйн мироси эриму, чуйн ду-
ховний хэзиней эн хэлгь, чуйн хэзиней эн зугьун дедейму.*

Н. Авшалумова

Н. Гилядов

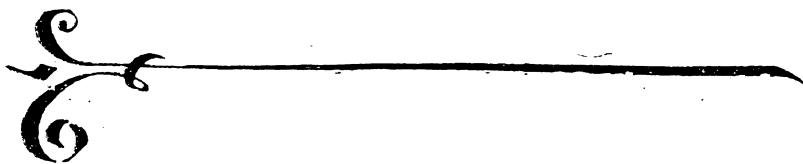
ТИЛИСИМЛУЪЕ
ОВОСУНЕГЪО

Э сирот: эз гофгьой эн хьэшдог сале мэгГлуьмлубе ошугь-овосунечи Хьизгьией Эмин (Дадашев) эдее нуувуьсде «Овосунегьой Рустом Зол» ве «Бежон не Менежоне» гилмчие корсох эн Институт торих, зугьун ве литературай Догьисту, писатель Хьизгьил Авшалумов.

Сирот вегирде омори эз сборник «Фольклор тати», ведироморегубго э 1940 сал.

ОВОСУНЕЙ РУСТОМ — ЗОЛ.

Рустом дерс вегьурд сенигІэт бешуре, эн Золе—пегьливонире, мугу: «Ме имогьой хундем верасдем, вокунум парталмере, венушьуым э гІэсбме, черх зенуым иловлей гІуьломе, винуым, чуй хэбериге эз дуьньёгь».

Геймиш бисдо э гьэргьэи — пулат, бед ерегь-седэгь хуьшдере, гІэсбе егьер—егьерлемиш, гьэшов—гьэшовлемиш сохд, гурундире но, уьнгуьлире гуьтермиш сохд. Э гІэсб хуьшде венуьшде, Рустом ниет сохд, ки те чор киной гІуьломе не гердуьм, ме нивогордуьм гуфдире. Э зир Рустом дегуьго гІэсбиш ужире гІэсб бу, гІэсбгьойге э хьофд руз буррамбугьго мемзуьле, у э е руз буррамбу, Уре гьечи э сер гІэсб диренге, жигер эн пегьливугьгойге ярамиш биренбу.

Офдо Рустом э рэхь. Гежени геже димеди, гуьндуьзи гьундуьз димеди, бош естугьэ вермеди, гуьз юхуе вермеди, дерде гирифдор улди, чох вилеетлери гезди, бохди дуьньёден шарине, бохуб гуьрди: ики мемлекет гьолубдуьр.

ГІэсб Рустом хьофд руз кеши, оммо дирногь гІэсб э хори нераси, эз сер мегьитгьго рафд. Э хори сер—сереки мегьитгьго дечирен. Омбар мэхьтел мунд Рустом. Раси э е шегьер, мивинуь: гьопугьгой эн дервозегьгой шегьер рохьои. Дироморе э шегьер, мивинуь; шегьер омбар зурбое шегьери, э е мегь-дуь мегь э гешдеревоз верасде нибу. Е руз те пишней гьей сохд гІэсбе, раси э миглей шегьер. Мивинуь э миглей шегьер, иловлею мармардаш гуьрде, чор киной ю э гуьл-гуьзуьругуьл ве рихьон буетмиш, е зурбое чорхьэвуьз билогьги. Пов ю те унгьэдер тов—тов, руьгь — руьгь додени, чум одомире лилов берде, хурденге э жун одоми руьгьэре

хуно вогосире, шекуыл инсон эз гузгире хуно веди бире. Мэхьэл нумаз бу. Фурамо Рустом эз г'лэсб, дес пой хуьшдере шушд, нумаз хуьшдере г'илмиш сохд. Гене хуб дениши, фегьм сохд иловлей шегьере, г'эд шегьере, кучегьой шегьере, те кишди бенд гиёв веромори. Оммо э хоригьой Шуьм ве Руьмиш э и гуьзели хунегьо, э и бэхдевери г'элечегьо вокурде не омори. Тукугьо гьечу хьэрзон, мол пури э г'эд ишу, э сер г'эфесгьо э энгуьшд туз нуьшди. Э хунегьо, кучегьо, тукугьо инсон веди нисд. Хэьйвонетгьо, жейронгьо, говкуьнгьо эдете савзе хурденуьт гешде э г'эд шегьер. Омбар э фикир, э хэёл домунд Рустом, мугу: «И чуь г'озие-г'эадери, и чуь муьгуьжуьзи ме диренуьм? Хэлгъ, Зол бебейму эз ме нигуюми, туь пегьлифон, кук чуьмени бебе биреки, ужири вилеете вини, э сур ю нераси?»

Рустом егьере эз кул г'лэсб вегирдебу, г'лэсбе эри хурде рохьо дореду, и омоки э дуьл ю, вэхуьшд гьеебо, г'лэсбе егьер вено, венуьшд э г'лэсб, гешд г'эриш шегьере. Не е доне инсон офд, е кор-сур дануь, не е дер-г'юпу офд килит вери. Хэьли зеверо верафде, миденуьшуь мивинуь э зеверсер шегьер е г'ээле веди бисдо. Г'лэсбе гьей мисаху, мерав э зеверсер шегьер, э догъ, мивинуь е зурбое гуьндуьре г'элечен. Э пушой эни г'элече инсон ченд е мужине веди бире, оммо э г'юпуй г'элече е килит вери, келенюре г'эдер нисди. Рустом поюнд г'лэсб хуьшдере, фурамо эз г'лэсб, гешд песо-пушой г'элечере не е доне одоми офд, не е рэхъ, е жилгъэ, не г'лэрелугъ офд э г'эриш г'элече эри дафарде. Веромо г'эьгр эн Рустом, мугу: «Эз ме нигуюми Зол бебейму, ки туьре дошдем, келе сохдем, нуьм туьре Рустом кук Зол гуфдиренуьт, гье эз суьфдей руз ведарафдей э ов, куьлбош вогошдей?»

Оммо Рустом ужире дерс вегирдебу, э г'эд энду дерсгьой энду хьофд киньёт дебу. У э гьевели киньёте э хундеки, г'уьвот эн е догъ дироморембу э у, э дуьнмуьн киньёте хундеки, г'уьвот дуь догъ дироморембу, гьечи э у г'уьвот эн хьофд догъ дироморембу. Хунд суьфдеи киньёте, г'уьвот эн е догъ диromo э ю, мугу: «Эй фелег, мере эз нисд жиге гьисд сохдейгьо, ме эри егим-бичоре кумекуьм, эри хунриз дуьшменуьм, туь г'уьвот деша э г'уьлме и килите сов сохум, дарам э дору, э сур эни кор расуьм!»

Дес шенд э сер килит, дартмиш сохдгьо килитэ, гьер тикей ю э е дере лов-тов бисдо, дервозегьой гьэлече бирден вокурде омо, раси э дивор. Мивинуь ченд тэбэгъэи гьуьндуьре раче хунегьо дере. Оммо э расди лой хьэет не э чепи лой хьэет э сожингьоревоз ух дечери омори, бузгьой эн гьеме ухгьо хунни. Бесд гӀэсбе э хьэет, ю верафд э гьэлече, мивинуь гьэриш утогьгьо лос, эдее тов — тов доре, шэгӀмгьо эдее сухде, тутт-гьуш э гьэфес суьрхи эдее хунде. Ингъэде гьэд хуне рач, вараюнде гьисди, одомире гӀэйб, сегьм шишире, пой норе хьэйф оmore. Мивинуь э сер эн стол е сини гӀош вери, э сер гӀош е гусбенд-бирьён вери. Эз гӀошиш эдее бугь вероморе. Рузиш шохьонгуми. Е — дуй чопологь эз гӀош хурд, е тике эз гусбенд хурд, мугу: «И гӀош тозен, сэхьиб эни эри ире хурде миёв. Меш пэхьни бошум, гӀэсбереш пэхьни сохум, винуьм эри и гӀоше хурде ки вероморениге?»

Е лет дервозере гьишд нимелит вокурде, е летигере зе э дивор, гӀэсбе бесд э песой ёне, нимелит вокурде дер, юш э ки гӀэсб пэхьни бисдо. Суьфделе гьовой рузгор темиз биребу, менг хуьшдере бирмундебу. Хори зимицерзе хуно лерзи.

«Огь, — мугу Рустом, — и сморенигьо гьерки гьисди, сэхьиб эни гьэлечеи. Эз тирак дервозе миденишуь мивинуь: еки э сер гӀэсб эдее оmore, шекуьл эни эз шекуьл ю кем нисди. Э зир ю деригьо гӀэсбиш эз гӀэсб ю кемте нисди. Э жендек ю е ченд ух дери. ГӀэтлуй оmore э пушой дервозей гьэлече расиреки, мивинуь: килит сов бири, дервозей гьэлече вокурде омори. Дес зе э зани хуьшде, гуфди: «Ох, килитмере хуьрд сохдегор э дуьньегь бири бебей!»

Диромо э кул гӀэсб э хьэет, фурамо эз гӀэсб, ухгьоре ведешенд эз жендек хуьшде, вешенд э сер хьэрегьой ухгьо: эз жендек гӀэс биш эдембу, билогъэ хуно, хун тигьни бяре эз ухгьо. Суймиш бисдо, дешенд хуьшдере э хьэвуьз, хос соф бисдо ведиромо. Ведешендени ухгьоре эз жендек гӀэсбиш, е ченд шод эз гӀов чорхьэвуьз билогь мидекуьнуь э гӀэсб, гӀэсбиш хос мибу. Деберд гӀэсбе э жигей ю динж сохд. Веромо э гьэлече. Диромо э у утогь. Рустомиш ведиромо эз песой дервозе, верафд э гьэлече, поисд э песой дер утогь. Кук миденишуь мивинуь: эз гӀош юш хурде омори, эз

гусбенд юш. Десе зе гене э зани, мугу: «Эй первордигори гІәлем, ярам Рустом эз деде бирими?»

Рустом гьелуьсди диромо э утогь, мугу: «Салам алейкум, кук!»
Кук мэхьтел мунд, жогьоб до, мугу:

— Алейкум салам!

Рустом мугу:

— Гу ебо эрме туй кини? И чуй шегьери? И чуй хьол чуй гьозие-гьэдири? Туй нум Рустоме эйчуй гуьрдей, Рустом кини?

Кук жогьоб до, мугу:

— Ебо нуьшим э еки нун бурим, хурег хурим, песде гьозие-гьэдер эни шегьере эри туй ихдилот мисохум.

Рустом мугу:

— НэгІ, э хурде расире мибу, егиле гьозие-гьэдер эни шегьере дануьсде воисде мере.

Хурег мунд, сер гуьрд кук гьозие-гьэдере эри гуфдире, мугу:

— Гуш вени, кук! Ме кук падшогь эни шегьеруьм. Бебеймуре эз ме бэгьэй е духтериш бу. Духтер эз меш рач бу. Хэлгь шегьер имуш гьер мерд э песой кор хуьшде бу. Кимигьо богъбони мисохд, кимигьо ранжбери мисохд, кимигьо севдегери, кимигьо тукончи, сенигІэтиш мисохд. Хуьрмет, девлет шегьер имуре гьэдер небу. Е руз бебейму огол зе хьофдод министр хуьшдере, гуфди эз угьо: «Эри ме е меслэхьэт нит, кукмере эки комини мулла нуьм, эри дерс вегуьрде?» Гьеммееки гуфдиренуьт: «Э филон жиге, э хьофдимуьн догь е гьэлечеи, унжо Шейх Ислам гуфдире е келе мерд дери, эз гьемме хьохмогьой гуьлом у гІәлими. Эгер куктуь э ки энудерс вегуьрде, е куктуь мерзуь, э дегь кук бире падшогьго.»

Бебейму дир не сохде э ченджире бэхшгьоревоз фуьрсо одомигьой хуьшдере э ки Шейх Ислам. Шейх Исламе овурдуьт э ки бебейму. Бебейму гуфдиреники, дерс кукмере ди, ме туйре воисдере хуно рази мисохум. Шейх Ислам гуфди: «Зигьо падшогь, теклифи туй эрме эз гьеме пулгьо — молгьо зиёди. Мере эз туй гьичиш нисе воисде, хосдемун ме ини эз туй: мере ихдиёр ди, беруьм куктуьре э кин ме, унжо дерс дуьм, хьофд сал хундеи томом биренге, согь саламат биёруьм дуьм э туй.» Бебейму шерт нуьвуьсд э Шейх Исламевоз, еки э бебейму мунд, екиге э Шейх мунд. И гІәсбмеш

увэхди дай бу. Дае егьер вено эриме, партал пегьливониш хьозур сохд, э хьуърмет — гIуьзетевоз, э гьушу — лешгеревоz имуре э рэхь декуърд. Оморим расирим э мескен Шейх Ислам, сер гуърдуьм эри хунде. Э хундеи ме зирек бируьм, хьэвесмеш э хундеи зиэд бу. Эз бебейму эриме э мегьню е когьозниш оморенбу, меш эри ю когьоз нуьвуьсденбируьм.

Э чоримуьн сал шеш мегь гирошд, эз бебейму эри ме когьоз не омо. Дуьлме омбар дуьпесо бу. Мугум эз Шейх: «Эз бебейму и шеш мегь когьоз нисди. Руьхсет ди мере, бурам э бебейму сер кешуьм.» Шейх Ислам эз ме гуфди: «Мере э падшогьевоз игьроли, те хьофд сал бегьем небу, мере туьре эри фуьрсоре ихдиёр нисди.» Шеш мегьнгеш гирошд, эз бебейму когьоз неомо. Дуьлме эдее пара бире. Дироморум э ки Шейх мугум: «Огьо Шейх-Ислам, туьш дануьсдени эз бебейму и е сали когьоз нисди, меш инжо пара биренуьм, хосденуьм эз туь: мере руьхсет ди, бурам сер кешуьм э хуне. Песде мивогордум». Шейх-Ислам мугу эз ме: «Ой кук падшогь, мере дерд эз хуне оморейтуь не гуърди, ме гофмере дегиш сохде нидануьм. Те туь гIэлим бире, ме туьре рохьо доре нидануьм.» Ме дие тоб не дорум, гирисдуьм. Шейх-Ислам гирисдеймере диренге, эз ме гуфди: «Ведаре э буру, песде диरो!» Ведарафдуьм э буру, е пенж минут гирошде бэгьдо, дироморум. Шейх-Ислам эз ме гуфди: «Нуьш э жигейтуь, имогьой гу винуьм, те туь дарафде дироморе, звер дуьньегь гьолинд бу, небуге зир эн дуьньегь?» Ме пойсдуьм, думит сохдум, гуфдирум: «Эз ведарафдеи те дироморейме е муй зир дуьньегь зиэд бири.» Шейх мугу эз ме: «Баркаллогь!» Вэжизуьнд мере эз нуьшде жигейме, вегуьрд э зирме дебугьо ламбалуше, мугу: «Эз бигьме кеширем э зир ламбалуштуь е муй денорем, уреш туь дануьсдей. Дие имогьой, хэ-лефме, туь гIэлим бирей, рафде мидани. Оммо э сертуь омбаре гьозие-гьэдергьо миёв, э е довгIош э туь уьлуьм нивогосу, туь бесгьун миди. Оммо э дуьньегь Рустом кук Зол ведироморейни, дуьньегьге гьуьлп дебисдоге, эз гьуьлп дуьньегь вегуьрде чарунденигьо, дусд эн инсонгьо, дуьшмен эн девгьо. Е доне дев э пушбй энупоисде нидануь. Эз у бэгьэй туь эз екиш нидомуни. Бура, рэхтуь ник.»

Венуьшдуьм э гIэсбме, офдорум э рэхь. Немухтесер оморум расируьм э куьнди серхьэд иму. Се руз пой гIэсбме э хори не расири, эз сер мегьитгьо омо. Дироморуьм э шегьер, винируьм: шегьер гье ижире хьоли, чуьтам туь дирейге. Вероморум гьемин э и гьэлечей бебейму, диренуьм: инсон гуфдиренигьо чи недери. Дербердуьм гIэсбе э товле динж сохдуьм. Эдембируьм э товле ведироморе, е сес эн ноле дерафд э гушме. Ведироморум, мивинуьм, муьгьтер бебейму гьолок-шуьл дураз бири. Пуьрсируьм: «И чухьоли, и чухь гьозиеи?» Мивинуьм: жогьоб доре нисе дануьсде. Гье у сэгIэт веровундум э гьэлече, венорум шулпов, кем-кем декуьрдуьм э лэгIэй ю, э е се руз э зугьун овордум. Пьрсируьм: «И чухь гьозиеи, эжи жэгIмет иму, эжи бебе — дедейму?» Муьгьтер гирид, мугу: «Эз Чиме-Чин падшогь илчи диromo эри хьэгьертуь, духдере э кук ме ди гуфдире. Падшогь бебешму гуфди, ки иму э Чиме-Чин падшогь духтер доре ниданим. Себэхьмуьн гьушун Чиме-Чин падшогь омо э сер шегьер э довго. Гьушун Чиме-Чин падшогь гьэдерсуьз зурбо бу. Гиросд гьээоблуье женг э гIэрей Чиме-Чин падшогь нен гьушун бебешму. Гьушун Чиме-Чин падшогь венжи гьушун бебешмуре, шиши диromo э шегьер. Пул-мол хэлгьэ талан сохдут, эз келемерд сер гуьрде те севоре гIэил венжирегьоре венжируьт, угьонигере, бердуьт э есир. Бебешмуре, дедешмуре томом гьумолет ишмуре куьшдуьт, хэгьертуьре бердуьт э есири, эри кук Чиме-Чин падшогь.»

СенигIэтме имогьой уни, ме гьер руз себэхьмунде рафденуьм э серхьэд Чиме-Чин падшогь, дерафденум э женг э гьушун юревоз. Ме зеренумгьо, муьрдени, э ме не э гIэсбме расиренигьо ухгьо домундени э жендек иму. Эз довго вогошденге, оморенуьм инжо э гьэлече, ведешенденуьм ухгьоре эз жендек иму, э и гIов хьэвуьз тен мере шушденуьм, эз у гIов э тен гIэсбиш декуьрденуьм, гьердуьеки хос — соф биреним. И гIов эни хьэвуьз — гIов женети. И хэрегьой ухгьо и сер не у сер хьэёт дечире гьисдигьо, эз жендекме нен гIэсбме ведиреморигьо ухгьои. Ижирен гьозие-гьэдер иму, ижирен сенигIэтме. Имогьой вегирим чимуре хурим.

«Мисмиллогь» сохдуьт, хурдуьт, «эрхьэмдуьллогь» сохдуьт, поисдуьт. Рустом мугу:

— Эй кук падшоґь, менуьм Рустом кук Зол. э тилисим Шейх-Ислам ведиромориґо. Имишев хисим эгер туь мере ихднёр дориге, сэбэхь ме мурам, фердошев хэгьртуьре миерум.

— Доренуьм, бирор, туьре ихднёр,—гүфди кук падшоґь.

Имишев хисируьт, себэхьмунде торики-товуши вехуьшдуьт. Рустом дерафд э товле э ки гґэсб. Гґэсбе гґэшов-гґэшовлемиш сохд, мохбур шолинен молелемиш сохд, еґьере вено, зир тенги, звер тенги сэхд бесд, геймиш бисдо э гґэргґи-пулат, сул зёґгэ дено э зонгу, соґь зёґгэ гуьтермиш сохд, рохьо сохд сер гґэсбе. Гґэсб суфделе э рэхь офдоребу, кук падшоґь пенжерере кұфд. Рустом мугу: «Элле, э хьисобевоз пешму бири мере эри ихднёр доре, хэгьерюре эри овурде. Гуйге ме хэгьерюре соґь-саламет овурде нирасунум». Рустом воґошд, кук падшоґь мугу:

— Рустом бирор! Ме дануьсденуьм туь эдее рафде, хэгьермере овурдеш миёр, оммо хэгьерме, ки туьре нисе шинохе, унеґьуре у э туь бовор нисоху. Ги и энгуьшдеримере, хэгьерме э дестуь офдоре мэхьэл, энгуьшдеримере бирмун, гу, ме дуст эн бирортуьнуьм, мере бирортуь фуьрсори туьре эри овурде. Ме Рустом, кук Золум. Дие бура, рэхь ник.»

Рустомиш «соґьбоши» гүфдире, офдо э рэхь. Дуь гґирмож кешн э гґэсб, раси э серхьэд Чиме-Чин падшоґь. Э гґирогь шегьере билогь бу. Мивинуь э сер билогь дуь раче духдерлеґьои, э дес еки хьофдофой суьрхи дери, э дес екиге совучей суьрхи. Э дес хьофдофой суьрхи деригьо, хьофдофоре гґов пур сохдебу, дуьимуьн духдер совуре деноребу э билогь. Рустом омо понсд э ён билогь, эз хьофдофо э дес деригьо духдер мугу:

— Э духдерде, эз у хьофдофойтуь е кемлей гґов ди хурум!

Духдерле э текебуриревоз жоґьоб до, мугу:

— Хьофдофойме э буз кес верафде гґэмел ниёв.

Рустом хуьршлемиш бисдо, шенд десе, гґул духдере гуьрде, эз бине ведешенд. Духдер омо муьрд. Дуьимуьн духдер пур сохдебу совуре. Эз терс: «Ги ху»,—гүфдире,—до совучере э Рустом.

Совучей суьрхи э дес ю дери, Рустом мугу:

— Гу, гґэггэй, чуй одоминит ишму?

Духдерле мугу:

— Иму инчегъуызгъоим эн духлер падшогъ—Ашар Чиме-Чин падшогъ э есири овордигъо.

Сову э буз вери, Рустом дено энгуышде э лэгIэ, э лэгIэревоз ведешенд энгуышдерире эз энгуышд, дешенд э гъэд совуче, совучере до э духдер, мугу:

— Бура гу э бикейтуь ижире мерд омо, ижире гъозие бисдо, эз совучейме гIов хурд, гуфди, ки и гIове непалунде меху.

Духлерле вегуьрд хьофдофой эн у духдереш, совучей хуьшдереш офдо э рэхъ, раси э бике. Духдер Ашар падшогъ диремунде инчегъуьзе, мэхътел мунд, мугу:

— И чухъ ранг-руи, хэгьбергилнтуь эжи?

Духдер ихдилот мисоху эри бике гьемме гъозие-гъэдере, мугу:

— Гуфди, ки гу э бикейтуь и гIове непалунде меху.

Духдер зурбое хундегор, келе эгъуьлменд бу. Мугу: «Э и кор е кор дери».

Деберд совучере э доруни хуне, тешд суьрхире но, совучере тигьи сохд, мивинуь: энгуышдери бирор ю дери. Гье у сэгIэт духдер мугу эз инчегъуьз:

— Зубош совучере гIов зе, тозе гIов биёр. У мерд унжо мибу. Эз у мерд мугуи, ки сади митро дуз э лой догъ мерай, унжо сэхде вишей. Сади пенжогъ митро бегьем бире сэгIэт, э туь расд миёв е келе гъоей мармардаш. ГIэсбтуьре мибесди э више, мармардаше мегири эз жигей ю. Э зир эну мармардаш е сибе дери, миёй гъэриш эну сибере те э сертуь зенжил расире. Зенжил э сертуь расире сэгIэт, э ме мэгIлуьм мибу. Ме зенжиле жуьмундумки, сэхд ги зенжиле, ме туьре мокошум. Бура, дир месох, оммо, жон, хэгьбергилме, и суре дил билсуьн, дуьдогъ билмесуьн, небу е доне одоми дануь — гьо!

Духдер дуборе вогошд э сер билогъ, гуфди и гофгьоре э Рустом. ГIов пур сохд совучей хуьшдере, вогошд, Рустом гьей сохд гIэсбе, деберд э више, омо мармардаше вегирд, фурамо. Шивиш омо бисдо. Зенжил жумусде сэгIэт, сер гуьрд духдер эй вокошире. Духдер вокоши Рустоме, те зверте сер эн Рустом веди бире. Духдер мэхътел бисдо мунд. Мивинуь: и бирор ю нисд. Фикир мисоху: эгенер рохьо доруьмге, гье у сэгIэт чех-чуход мибу, ми-

муьруь, эгенер рохьо не доруьмге, ёгъншден чихуьб, ёгъмуре дуьш-дуьм мибу». Духдер сэхд мэхьтел мимуну. Рустом мивинуь: духдер поисди, юре нисе вокошире, мугуь:

— Э фикир медомун. Дузи, ме бирортуь нисдуьм. Ме э дусдме, э бирортуь э кумеки оморем, э у нишонеь энгуьшдериревоз оморем. Бегем э энгуьшдери бирортуьш бовор нисе сохде?

Рустом и гофгьоре гуфдире мунде, дуьл духдер олхогъин бисдо. Вокоши Рустоме. Хуней духдер хэвлети. Нуьшдуьт гьердуюки. Рустом мугуь:

— Э хэгьер дусдме, и чуй гьозиеи э сертуь омори, чутами овхьо-лет туь?

Духдер гьеме гьозие-гьэдер хуьшдере гоф сохд эри Рустом, пезде гуфди:

— Гьетте мере э есири овурде, эдембуьруьт эри кук Чиме-Чин падшогъ г'Эруьси сохде. Ме гуфдирум, ки е сал ме эри бебейме не дейеме ёс не гуьрде, ме г'Эруьс бире нидануьм. Бирорме у вэхд э хьофдимуьн догъ эри хунде бу. Ме фикир сохдум, ки те увэхди белкем бирорме оmore ведиромо, мере эз есири хилос сохд. Е сал гирошд, диренуьм: эз бирорме е хэбер, е кумеки нисди. Э сер эн сал чуйл рузигеш муьгьлет хосдуьм. Имогъой сивнуьгъ рузи бирорме омори, э игьоревоз э гьовхо дери. Бирорме эз игьо омбар венжири, оммо дануьсденуьм, бирорме согъи гуфдире. Имбуруз чуйл руз бегьем бири. Бирорме имбуруз э довл'ош не омори. Игьо г'Эруьсиш нуьшуьндет, имишев сэг'эт дуьвздегъ домор биё э киме диров.

Духдер геймш бу э партал г'Эруьсвори, эдембу шэг'ме хуно товуш доре.

Рустом мугуь:

— Гьечуьните, кеш пердере, веке парталгъой г'Эруьсворире ни э гьирогъ, туь воку парталигейтуьре, веги эз и хуне э чуй нуьшдиге чумтуь. Домор дироморенге кор юре ме бегьем мисохум.

Духдер кеши пердере э г'Эрелугъ, векенд парталгъой г'Эруьсворире, вокурд е десите партал, бесд бугъче-ейлугъ хуьшдере. Рустом гуьрд зенжиле, духдер фурамо э сибе. Векенд Рустом пар-

талгьой пегьливони хуышдере, вокурд парталгьой гІэруьсвори дух-дере, нуышд.

Рустом ю раче жовон, гьем сер-бнгъ не овурде, эз духдер Ашар падшогьыш гуьрчек веде бире. Вэхд бисдо. Домор дере куфд диро-мо. Дес дураз сохд, дес гІэруьсе эри гуьрде. Рустом гуьрд дес доморе, кешире сэгІэт эз бине ведирофдо. Ведирофдоре гьуле эз э дивор вогосунд. Домор офдо, и гьулигей доморе кеши ведешенд, э дивор эз вогосунд. Дуь луынг юреш пара сохд, скире э с дивор вогосунд, екигере э е дивор. Жендек ю дес-пой невери, мунд э хори. Дер хунере эз дору сэхд сохд, зенжиле гуьрд, фурамо э ки духдер. Векенд парталгьоре, до э духдер, духдер геймиш бисдо э парталгьой гІэруьсвори, ведироморуьт эз сибе, расируьт э више. Гьеле шеви. Рустом духдере венуышунд э кефел гІэсб, гІэсб эз гьовон учмиш бисдо.

Кук падшогь, бирор духдер, гьэжгьуй гІоше венори, э сер дем вери. Симоворе душунди, чойник э сер дем вери. Дуьл ю олхогьини. Рустом буш нивогорду, хэгьер юре миёру. Гуш ю э дер дери, чум ю э рэхь. Е вэхдиге мивинуь: хоригьо эдее лерзире. Дануьсд, ки Рустом э пушой гІэсб вери, хэгьер ю э кефел гІэсб вери, дироморут эз гьопуй гьэлече. Кук падшогь диремунде хэгьер хуышдере, учмиш бисдо, фурамо, гьужогъ э, вегуьрд хэгьер хуышдере эз сер гІэсб, гьулбуин, синесов бисдоруьт.

Рустомиш фурамо эз гІэсб, уш гьулбуин бисдо э угьоревоз. Гирисдуьт угьо, гирисд Рустомиш. Хэйли гирисдуьт, Рустом мугу:

— Дне весои гирисдеймгьо!

Рустом гІэсбе деберд э товле, динж сохд. Дес — руй ишуре шушдуьт, дарафдуьт э утогьгьой падшогьы, нуышдуьт хурег хурдуьт. Хурег хурде бэгьдо, духдере э е утогь дефуьрсоруьт, ишу гьерки э е утогь дерафдуьт, хисируьт.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз хуней Чиме-Чин падшогь. Бирор — доморгьой эн кук Чиме-Чин падшогь поисденуьт э лэгІэй дер, гье эдее гузет сохденуьт: домор нисе ведироморе. Вэхд эз вэхд гиросд, дере куфдуьт, оммо жогьоб нисди. Гене куфдуьт, жогьоб нисди. МэгІлуьм сохдуьт э бебешу — э Чиме-Чин падшогь. Чиме-Чин падшогь э шек рафд, э мэхьтели мунд. Буйругъ сохд, ки

дере хуьрд сохут даравт гуфдире. Хуьрд сохдуьт дере. Дироморуьт, мивинуьт хори э хуневоз билесимоли. Жендек домор э хорини, дуь дес ю э дуь дивор вогосундеи, дуь луьнг юш э дуь дивор. Зурн мэгІлуьм сохдуьт э Чиме-Чин падшоьг. Диромо Чиме-Чин падшоьг, мивинуь: кук ю чор жуьгъи. «Ох,— мугу Чиме-Чин падшоьг, — и ченд рузго бирор энэ э довго ведироморесбу. Имбуруз у э довго неведироморигьо э и фендевоз биребей».

Чиме-Чин падшоьг буйругъ сохд: «Те хьофдод сале мерд, те шасд салее зен, угьониге эз хьофд сале пой ки зенгу гуьрдениге, венуь-шутгу э гІэсбгьо, бурайт те пушой себэхъ расит э мемзуьл эн Ашар — падшоьг, ведабуррит иловлей шегьер энуре. Гьерки эз и приказ песо поисд, у э хуне себэхъ гІэтош деноре оморенини.» Приказ бегьем бисдо, гьушун эн Чиме-Чин падшоьг ведабурри шегьере.

ГІэдот Рустом Зол бу: эри себэхъ е сэгІэт мунде миёсде вэхуьшде. Вэхуьшд ведиромо э буру, миденишуь мивинуь: чор киной шегьере гьушу ведабурри. Мугу: «Ебо герекимере винуьм. те угьо хэбер бирени дарам гьушуре темиз-гьирмиш сохум.» Гереки хуьшдере вини, дес руй хуьшдере шушд, дарафд э товле гІэсб хуьшдере эри егьер веноре. Хэбер бисдо кук падшоьг. Ведиромо э буру. Иш мивинуь: иловлей шегьере ведабурри гьушун. Мугу: «Эз Рустом гІэйби, те Рустом хэбер бире, дес-руймере шурум, э худойме ибодот сохум, ведарам гьушуре темиз сохум».

Рустом гІэсбе егьер веноре, кук падшоьг дес-руй хуьшдере шушде, хэбер мибу духдер. Мокуну пенжерере, мивинуь: чор киной шегьер ведабурра омори. Е хэрой медиров эз духдер, мугу:

— Ой бирор, гьушу шишири имуре. Дир месох, дарайм э женг. Кук падшоьг мугуо:

— Жон хэгьер, евошлей гоф сох. Рустом нешинову, гІэйби. Ме фикир сохдем, ки те Рустом хэбер бире сфдонуьм э жун гьушу, гьушуре сейрек сохум. И гофгьоре Рустом мишинову, медиров эз товле, мугую:

— Э ферзэндун падшоьг! Ме эз ишму ним сэгІэт пушо вэхуьшдем, фикир сохдем, ки ишмуре хэбер несохум, не сегьмит, не лер-

зит, те ишму хэбер бирени ме гъушуре темиз сохум. Ме де пое денорум э зонгу, рафдуым гъушуре эри темиз сохде, зу могордум.

Рустом венуьшд э гІэсб. ГІэсбе жумунде сэгІэт, хэгьер не бирор поюндуьт Рустоме, гуфдируьт:

— Жон Рустом, иму дирекь томошейтуьре. Э пушойтуь аслангьо, филгьо довом нидуь. Угьоре тур-темиз сохде, эри туь е пейле гІов хурдеи. Тевэгъэьму ини э туь: имуре воисдени э десдин дес имуревоз восдоним хун эн бебе-дедеймуре, эн рэгІэт имуре эз у одомигьо, комигьоки рихундет хун эн угьоре. Туь пой э хуне символ вени, чойнике э сер дем вени. Гюш вени, гюше э сер дем вени. Те угьо хьозур бире, томоше сох е доне одоми э келлей пой вомундениге.

Рустом фикир сохд эри хуьшде, ки гоф энигьо хьисобини. Фурамо эз гІэсб. Хэгьер не бирор геймнш бисдоруьт э гъэргьи пулат, шишируьт рафдуьт э сер гъушун Чиме-Чин падшогь. Рустом чой вено, чойнике э сер дем вено. Гюш вено, гюше э сер дем вено. Вокурд пенжерере, мивинуь: э лой догь э сер пой е доне одоми невомунди. Гьеме э сер: хори дурази. Э лой гьибле миденишуь: э илош одоми невомунди. Э лой дерьегь миденишуь, э лой хэзири миденишуь, э е жигеш одоми э сер пой не мунди. Омбар мэхьтел мунд Рустам, мугу: «Дуьшмен не мунди, гьеме э хорини. Игьо эжи?»

Мифурав эз гъэлече, гІэсбе егьер менуь. Сер мигуьруь эз довго сер гирдигьо жиге лап те эхир. Се руз се шев мигердуь гъэд мегьитгьоре, бирор не хэгьере ниофу. Чоримуьн руз себэхь мунде миденишуь: Э е гьирогь бирор не хэгьер дурази. Те ингъэдер гъэзоб эн угьо э сер гъушун гьызгьин, зиьд бири, эз сер-суи дуь екире не шинохде, екириш зерет. Гье у сэгІэт фурамо эз гІэсб. Э игьо офдоребугьо жиге е зурбое келе дор бу. Э биней эн дор векенд дуь гьовре, бироре дено э расди гьовре, хэгьере — э чепи гьовре. Мугу: «Дие ме э гъэлече нирам, мере е шегьер мунди, уреш гердуьм, песде бурам э хунейме.»

Венуьшд э гІэсб, офдо э рэхь. Омбар рэхь кеши, эхириш омо раси э и шегьер. Шев бисдо. Э гьирогь шегьер э хуней эн е бобо гьуногь фурамо.

Хэбер эз ки дуым ишмуре, хэбер эз падшогъ эни шегьер. Падшогъ эни шегьер гъеми пейгъэмбер бу, гъеми падшогъ. Уре сэхде дендунедерд гуърдебу. Гьер шев э хуней пейгъэмбер кура мибисдо одомигъо, э нуботевоз раче ихдилотгъо мисохдуът, дорд, эзхъмет эн дендуй падшогъ фурмуш бу гуфдире. Е шев дендуй энубар дорд до, мугу:

— Эдем муърде, е раче ихдилот сохит.

Гуфдируът ченд ихдилотгъо, пейгъэмбер гуфди: «И ихдилотгъоре ме шиновусдем, эри ме и ихдилотгъо шит оморе. Эри ме тозе ихдилот гуит, белкем дорд дендуймере фурмуш сохдуъм.» Гуфдируът:

— Жон пейгъэмбер, иму дануьсдегъо, дирегъо, шиновусдегъоре гъемере гуфдирейм, хэрж сохдейм. Имуре дие тозе ихдилот немунди. Тозе ихдилот ведиромоге, эз тозе гъэрибе одоми медиров. Э хуней филон бобо е тозе гъэрибе одоми омори. Эз дуре вилеетгъоре ве шиновусдем, эри ме и ихдилотгъо шит оморе. Эри ме то-

Пейгъэмбер фуърсо илчигъо э хуней бобо: туьш, гъуногъуьш бийт гуфдири. Бобо не Рустом э илчингъой падшогъевоз вехуьшдуът оморут эки пейгъэмбер. Дироморут э ён пейгъэмбер, салам дорут, алейкум восдорут. Пейгъэмбер Рустоме нуьшуьнд э ён хуьшде, хош омори сохд гъуногъэ. Хэбер вегуьрд:

— Эз жеи туь, эз кигъон? Нум туь чуйини?

Рустом мугу:

— Ме эз хори Эжемуьм, эз Золгъоюм. Рустом кук Золум.

Пейгъэмбер мугу:

— Эй Рустом кук Зол, мере хэйли вэхдгъо сэхд дендунедерд гуьрди. И одомигъоиме жире-бежире раче ихдилотгъо сохдембируьт. Дорд эн дендуймеш ведарафдебу эз ёрме. И одомигъоиме раче дие тозе ихдилот не мунди. Дендуймеш мере омбар эзхъмет доре. Е тозе ихдилот сох, хэлефме, белкем дендуйме рэхъэт бисдо.

Рустом мугу:

— Огъо, туь гъеми пейгъэмбери, гъеми падшогъ. Ме эз дерсе вегирде эйло те имбурузине руз: пое э зонгу деноре, хэйли вэхдгъои эз хуне ведироморем. Чуь ихдилот шинирем, чуь ихдилот гуюм.

Пейгъэмбер мугу:

— Гъечуь нэгI, хэлефме. Эй огъден-гъэреден, кембиш шинире гофтуь, дире кортуь гъисдиге, гу, ихдилот сох эриму. Тозе ихдилот эри ме ширин мнёв.

Рустом мугу:

— Гъечуь буге ме дире гъозне-гъэдере эз сер те эхир ихдилот мисохум эри туь.

Сер гуьрд Рустом эз сер те эхир гъемере, чуьтам бириге ихдилот сохд эй пейгъэмбер. Чуьтам ю эз хуне ведиромориге, э чуь метлебовоз. Э чуь хьол дириге шегьер Ашар падшогъе. Чуьтам ю духдер Ашар падшогъе эз есир овурдиге. Чуьтам хэгьер не бирор эз гъизгъин женг, екире не шинохе, куьшдетге. Рустом еки-еки гоф сохде, гофгъо дерафд э дуьл пейгъэмбер, жендек ю эрэгъ вешенд, муй тен ю биз-биз бисдо. Нечогъ э хэьлов дебугъо пейгъэмбер, вэхуьшд тим-тик нуьшд. Рустом верасд гофгъой хуьшдере, вэхуьшд э пой, дуь десе вено э сер сине, сер зе, мугу:

— Огъойме, пейгъэмбер, дендейтуь е бобот рэхьэт бири?

Пейгъэмбер мугу:

— Ой Рустом кук Зол: Туьчуьни бэхдевере номуслуье инсонгъо зиёд гердо э гIуьлом. Хьол дендуймере хэбер вегирдениге, и ихдилоттуь э ме гъечи расн, гъечи дануьсденуьм дендунедерд чуьниге гъич не дирем э гIуьлом. Имогъой Рустом, хэлефме, туь и оморейгъо рэхьтуьре вогошде, у гъэбуьргъой эн у хэгьер-бироре шинохе офде э ме бирмунде миданими?»

Рустом мугу:

— Эри, огъойме пейгъэмбер!

Пейгъэмбер мугу:

— Эй телмидгъойме, вэхд себэхьине озони. Вэхизит гъемееки тен шурим, дес-нумаз имуре вегирим, э худойму ибодот сохим. Дир не сохде гIэсбгъо егьерлемиш бошгу, нун рэхьи вегирде, э рэхь офдоним.

Гуфдирей эн пейгъэмбере, дир не сохде, сохдуьт. Пейгъэмбере чуьл телмид ю бу. Рустом не пейгъэмбер э пушо, чул телмид э песо, офдорут э рэхь. Рузгъо рэхь кешируьт, э жиге гъовретгъо оморут расируьт.

Эз у рузгъо муърдетгъо те имбурузине руз giroшди хэйли вэхд. Э Рустом руш-бигъ мэглум бири. Пейгэмбер не чуыл телмидгъо понсдуэт э иловлей эн гъоврегъо, вегирдуэт китобгъошуре, хундуэт хунденире. Пейгэмбер зе гъирмож э хок гъоврегъо. Эз гъирмож энү хок э дуь тараф бэхш бисдо, дендегъо веде бисдо. Дуьмуьн гъирможе зе, жендегъо вэхуьшд, тик понсд. Сеимуьн гъирможе зе, э игъо жун диromo.

Хэгъер не бирор дуь эз еки пуьрсируэт:

— Рустом бирор иму эжи?

Пейгэмбер мугу:

— Эй дур мегердит, уни Рустом. Бирор не хэгъер чарусдуэт, не шинохдуэт. Пейгэмбер сохд Рустоме бигъсуьз-рушсуьз. пушотейней юре хуно. Гъе у сэгIэт э еки гъулбуин бисдорут. Бирор не хэгъер мивинуьт, э гъэл ишу руш-бигъ вери дери. Мэхьтел мундуьт, гене жэйле бисдоруйт. Пейгэмбер мугу:

— Ишму мэхтел эйчуь мундейт?

Бирор не хэгъер жоغبоб доруьт:

— Э имуревоз гъулбуин биреbugъо руш-бигъ невери бу, ире руш-бигъ вери. Чуьтам бовор сохим и Рустоми гуфдире?

Пейгэмбер ихдилот мисоху эри энугъо. Угъо екире куьшде бэгдо, Рустом чуьтам омориге э шегъер ю, чуьтам Рустоме огол зере овордиге э ки хуьшде эри ихдилот сохде. Чуьтам ю э чуьл телмид хуьшдеревоз, э Рустомевоз омориге ишуре эри зинде сохде. Эз умогъой те ивэхди вэхд омбар giroшди. Э и вэхди Рустоме руш-бигъ омори.

Хэгъер не бирор десе э сине веноре, сер зеруьт э пейгэмбер, гуфдируьт:

— Иму войгей дуьл имуре бегъем сохдейм. Не дегъишдейм гъэгър имуре э дуьшменгъой Ватан иму, рэгIнет ве эн бебе-дедейму. Иму разиним эз ишмуш, эз гуломиш. Чуьтам иму муьрдебимге, гене жун имуре веги, динж сох имуре.

Пейгэмбер мугу:

— Чуь ишмуни игидгъо эз гуьлом гъечи муьрде рафде гIэмел ниёв. Мере е духдери. Бурайм духдермере э туь гIэруьс сохум дуьм, хэгъертуьре э Рустом кебин сохум, дуьм.

Вогошдуът э шегьер кук нен духдер, дарафдуът э гъэлече. Эз хэзине гурундире норуът, сужире вегурдуът. Оморуът э шегьер пейгъэмбер расируът. Пейгъэмбер чуъл руз, чуъл шев гІэруysi нишунд. Хэлгъ шегьере эз келе те чуккле гІош до. Духдер эн Ашар падшогыэ э Рустом тапшуърмиш сохд, духдер хуышдере — э кук Ашар падшогы.

Рустом гъулбуин бисдо э нгыоревоз, согъ-саламати гуфди эз хэлгъ шегьер. Венуышунд одохлуй хуышдере э кефел гІэсб, офдо э рэхъ, эри рафде э вилеет бешу.

ГУЪЗЕЛ ЭН ГУЪЛИСТОН БОГЪИ

Хэбер эз ки дуым ишмуре, хэбер эз е падшогы. Рузгъой е рузгъо падшогы синемииш мисоху мивинуъ, чумгъою эдее тор бири, юш эдее эз хьол офдоре. Омбар падшогы дуълпесо мибу эзи кор. У огол мизенуъ векилгъо, везиргъой хуышдере, жэрэхъгъо, табибгъо, дананмендгъоре, мипуърсуъ эзугъо чуъ чореиге эзи гІэзорэну.

Э пушо медиров е лап пире мерд, сер мизенуъ э падшогы, мугоу:

— Огъойме падшогы, туъ согъ гердош! Гъисди эри эни гІэзортуъ дерму! Эгенер эз Гуълистон богъ гуълистон епрогъире овердегор бисдоге, уре душунде, мелхъэм сохде э чумгъойтуъ венеге, чумгъойтуыш хос мибу, гІэзортуыш мигирору. Оммо эжеиге у Гуълистон богъи, э коми сер гІуълومیге уре гъеле екиш нисе дануъсде.

Падшогыэ се оморе расире кукгъо бу. Угъо гъеле екиш эвленмиш небиребируът. Дуъ келеи кукгъо эгъуълмендгъо, кордангъо бируът, оммо чуъклей кук эз сер-сифет, буй-бала рач бугеш, е небуд, шулух, феремез бу. Уре екиш хисоб нисе гуърденбу.

Себэхъимуън келеи кук падшогы мегируъ гъейбере, менуышуъ э кул гІэсб, мурав эри гешде эжеиге Гуълистон богъи. У се руз, се шев рэхъ мурав, се догъэ, се дереире, се нуькерере мигирору, э чоримуън руз мивинуъ э гІэрей эн дуъ догъи е богъ дери, чуъ жи-

ре мейво-емиш э гІуьлом гьисдиге, гьеме э и богъ вери. Кук падшогъ омбар шори мисоху и богъэ диренки, гьечуь мидануь гьемин и гьисди Гуьлистон богъи. Зури-зури мичинуь эз велггьо, емишгьой эни богъ пур мисоху гьейбей хуьшдере, мофдону э рэхь.

Келеи кук падшогъ оворде велггьоре мидушунут мивенуьт э чумгьой падшогъ, оммо чумгьой эну эжигей хуб бире, диеш тор мибу. Увэхди гьеме э сер офдорут, ки и велггьо-эз Гуьлистон богъи нисди.

Дуьмуьн кук падшогьиш вегурде гьейбере, венуьшде э кул эн юргъэе гІэсб, мирав эри гешде Гуьлистон богъэ. У хьофд руз, хьофд шев мирав, хьофд догъэ, хьофд дерере, хьофд нукерере мигирору, э хьэшдимуьн руз мивинуь э сер келлей эн е гьуьндуьре догъ, иловлей ю гьеме верф-жилид гуьрде, е раче богъи, э гуьл, велгевоз вераисди, эдее товуш доре. У омбар шори мисоху и богъэ диренге, гьечу мидануь гьемин и богъи Гуьлистон богъ. Мичинуь эз велггьо, гулгьой эну, дуь сер гьейбеире пур мисоху, менуьшуь э кул гІэсб хуьшде, могорду э шегьер бебешу. Оммо ззи дуьмуьн кук овордебугъо велггьош эри падшогъ е чоре небисдо.

Чорей падшогъ небисдо имидсуьз, недул-недуьл фуьрсо чуьккли кук хуьшдере эри офде Гуьлистон богъэ. Чуьккли кук падшогъ шев-руз недануьсде, не э хуьшде, не гІэсб хуьшде гьимиш несохде омбаре рэхь рафд: дерени дере димеди, тепени тепе димеди, гежи — геже билмеди, гуьндуьзи — гуьндуьз билмедид, гуьз юхуе вермеди, бош естугъэ гьуймеди, чух гитти, оз гитти, гелиб бир мемзуьле чихди, мивинуь э зир эн е гьуьндуьре гъэе, гъугъ ю сер асму расиренигъо, э ен эн е келе серине чинордор, э иловлей ю е раче чеменлугъ е келе чешмей билогъи. Кук фурамо эз гІэсб, рэхьодо уре э чеменлугъ, ю омо э ен билогъ, дес-руй хуьшдере шушд, нуьшд эри чи хурде. Гье и вэхд эз пушой эну е гьуьндере келе мерд, рушгьою верфе хуно сип-сипи, э сифет ю шевгъ вери, э десде-чуревоз эдембу гиросше. Кук падшогъ гьетте келе мерде дире, вэхуьшд э сер пой, дуь десе э сер сине веноре, руз эхэйрбу до уре, теклиф сохд э юревоз нуьшуь е лугъэ нун хуру гуьфдире.

Келе мерде омбар хош омо эзи кор эн кук. У омо нуьшд э ки

эну, пуърси э чуь гуьллугъ-метлебовоз у омори ведироморите э и хоригьо. Кук падшогы гьсмере ихдилот мисоху эри эну.

— Эй хэлэфме,— мугую келе мерд,— рэхь э Гуьлистон богъи омбар четини, терси. Гьеле екиш э унжо рафдегор эзунжо невогошди. Хьэифтуьни, пуч-гъич мибоши, те сер туь согъ гьисдигьо, вогорд бура э хуней бебейтуь.

Кук падшогы мугую:

— НэҀҀ леле, уьлмэгъ вор, дунмэгъ ёх: е мимируьм э и рэхь, енебуге эри чумгьой бебеймуре хос сохде гуьлистон епрогъире мнерум.

Увэхди келе мерд мугую эз кук:

— Гьечу буге э ме хуб гуш вени. Э и пушойтуь деригьо рэхьэ мирай дим-дуз, э елош нечаруьсде. Э рэхьтуь мохуру Гьэри-Нене, жендек эну э кели е фили. Э лэгҀэй ю е пуд сэгъуьз дери. У нуьшди э минжи рэхь, е неней хуьшдере э сер расди душ вешенди, е ненейгей хуьшдере — э сер чепи душ. Э и рэхь, э и тараф эн Гуьлистон богъ эз Гьэри-Нене ихдиерсуьз, буйругъсуьз екиш гирошде нисе дануьсде: не муьргъ, не хьэйву, не инсон. Ижире хьуькм, гуж уре гьисди. У туьре диге, данки туь пучи, эз жунтуь дес веги. Туь э пэхьники, э чорченги евошлей-евошлей куьнд бош э ки эну эз песой кемер ю, гье усэгҀэт ги эз бешгей неней эну, дени э лэгҀэйтуь, ху шир энуре. Оммо небу неней энуре рэхьо ди эз лэгҀэйтуь, те у шовҀо несоху: у неки э жунтуь гьэсд нисоху, туьре эй хуьшде ферзэнд хьисоб мисоху, э туь кумекиш мисоху метлебтуьре эри веровунде. Имогьой бура рэхь ник!

И гофгьоре келе мерд э кук гуфдире мунде, те кук чуме-чару сохде, мерд бирден эз пушой чум вир мибу.

Кук падшогы, келе мерд э ю гуфдирере хуно, э пэхьники оморени гуьрдени эз песой кемер неней Гьэри-Ненере, сер гуьрдени э зарбевоз эри жуьмуьсде, шир энуре хурде. Гьэри-Нене суьфде гьечу мидануь мужакгьо енебуге бэгҀэвечегьои уре инжимиш сохденигьо. Е шох мегеруь угьоре эри пиш сохде. Песде у дануьсдики и мужак, бэгҀэвече нисди, инсони, сер гуьрд уре терс, гьелебуле доре. Оммо диренге и ненейгуьрдигьо, э терсгьо, гьелебулегьои гуш нисе веноре, эдее ненейюре юре туьр-туьр сохде, увэхди у шовҀо

сохд э гьоврехуней бебе-дедей хуьшде, э жун энугьэсд нисоху, уре балай хуьшдере хуно хьисоб мисоху, войге — метлеб юре бегьем мисоху, эгенер у неней энуре рэхьо доге.

Кук падшогь рэхьо мидуь пуштун Гьэри-Ненере, мугую эри энугьэ чуй войге-метлебовоз у инжо оморе ведиромориге. Гьэри-Ненеш мугую эзу:

— Эй хэлефме, и рэхь гиден-гелмези. Мурай пуч-гьич мибоши, вогорд бура э ватантуь.

Кук падшогь э герде нивегируь, мугую:

— Жон Нене, е мимируьм э и рэхь, енебуге эри чумгьой бебей-муре хос сохде гуьлистон епрогьире миерум.

— Гьечуниге, хэлефме, э ме хуб гуш вени, — мугую Гьэри-Нене. — Мурай гье э и рэхь. Э туь мохуру е дев. Гьеле те э дев оморе расире, э рэхьтуь мохуру е гьэнов. Эзу эжигей Гюв эдее хун не рим рихде. У дев дегешди э минжи рэхь. Э пой энугьэ верафди телуь ченд е луйгей дор. Пой энугьэ вемасири, эзу эдее, эз лиловуре хуно, хун не рим рихде. Дев эз зэхьмет пой хуьшде эдее сь-ноле зере. Туь э пэхьники, хуьшдере небирмунде, куьнд бие э ки энугьэ е зарбевоз ведеше телуьре эз пой энугьэ, песде гье у сэгьэ пэхьни бош э е куле-далде. Телуьре эз пой энугьэ ведешендеки, уре деиш дорд мидуь, увэхди у эз гьэгьр, зэхьмет жун хуьшде гьер э зир дес ю офдорегоре пара-парче мисоху. Е кем вэхд гирошде бэгьдо, хун не рим пой энугьэ попседе, темиз биренге, у рэхьэт мибу, мэхизуь шори-шори, шовгю мисоху э гьурхоней бебе-дедей хуьшде, ки уре эзи зэхьмет хилос сохдиге, эриу бирор мибу. У неки уре никуьшуь, эз дес ю вероморе кумекире э ю мисоху. Увэхди туь метерс, ведиро э пушой энугьэ, гу э у войге-метлебтуьре.

Гьэри-Нене менуь пенжей хуьшдере э кемер кук, мугую:

— Имогьой бура рэхь ник. Данки эзимбэгьдо э туь гьувот эн хьофд догь дери.

Эхирки, суьзуьн гьисгьэси, кук падшогь мисоху гье гьечу, чуйтам э ю гуфдиребуге Гьэри-Нене. Девиш э у омбар мугую мера гуфдире э и секонее рэхь, оммо кук э герде нивегируь. Увэхди дев мугую эзу:

— Имогьой туь гуш вени, бирор, э ме, ме чуй гуфдиренуьмге. Те

ебо туь э Гуьлистон богъ расире, э рэхътуь мохурут се гъэлече. Суьфдеи гъэлече эн се сере деви, дуимуьн — эн пенж сере деви, сеимуьн эн хьофд сере дев. Э суьфдеи гъэлече келеи духдер эн Чиме-Чин падшогъ есир дери, э дуьимуьн гъэлече—дуьимуьн духдер эн, э сеимуьн — чуьклей духдер эн Чиме-Чин падшогъ. Эгенер э кумеки эн духдергьой Чиме-Чин падшогъевоз туь эз се сере, пенж сере не хьофд сере девгьо хилос бисдориге, мурай гене рэхътуьре пушово.. Э дуь лой рэхъ, э куьндигьой эн Гуьлистон богъ: э е лой рэхъ э зенжилевоз э биней дор е гӀэсб бесде омори, э е тарафигей рэхъ — е келе сег. Хурекгьой энугьо дегиш сохде омори: э пушой эн сег е гьембиз гиёви, э пушой эн гӀэсб хэйли остгъугьо. ГӀэсб остгъуре хурде нисе дануьсде, сег гиеве. Угьо эз гиснеи, эз гъэгър жун ишу хьозурут эри пара-пара сохде гьерки э пушой энугьо э и рэхъ омо ведиромо. Оммо туь метерс. Гьетте эзугьо куьнд оmore, гьеусэгӀэт дегиш сох хурекгьой энугьоре: остгъугьоре эз пушой гӀэсб вегуьрде, э пушой сег ни, гиеве эз пушой сег вегуьрде — э пушой эн гӀэсб. Угьо хомуш бире, э хьэрой хурдешу биреки, туь зе гирор эз гӀэрей энугьо. Эзунжо омбар некешире, миёй мираси э ки Гуьлистон богъи. Э гъэд Гуьлистон богъ бие эз гьспу дарай. Чор киной богъ гьеме э гьуьндуьре боругьой сенгьиревоз ведабуррай. Гьопуй энугь гьовунини. Небу гьопуре э десевоз вокуни. Оф эз иловле е гьову, э уревоз гьуьл деди гьопуре, гьопу гье усэгӀэт эз хуьшде вокурде миёв. Гьетте эз гьопу пой норе туь мивини жуьрбежуьре доргьо э жуьрбежуьре мейвогьоревоз вараисдет, гъэд эн богъ гуьле-гуьле холире хуно э гуьлевоз безенмиши. Те ебо туь э гъэд богъ дерафде, пойтуь э гуьлгьо расире, туь пойгьойтуьре э гиёевоз пучун, бесд, песе дара э гъэд богъ. Емуьшгьоре енебуге велггьоре э десевоз мечи. Веги е чубугъз, пара сох бешгейюре, чи угьоре э чубугъзэвоз. Метлебуьре бегьем сохде бэгъдо, могорди песово гье эзу туь оморейгьо рэхъ. Э туь дие екиш нивохуру. Небу эз гуфдире гьофгьойме ведарайгьо!..

Пушой куке рэхъ сохде, дев медешенуь эз сер хуьшде е мие, мидуь э у, мугую:

— Э сертуь е кор омоге, енебуге туьре е четини бисдоге, и мие сухун, ме миём мирасуьм кумек зритуь.

Кук падшоґь хэйли рэхь кеши, омбаре чулґьо, вишеґьо, пеле-сегьоре гиросд, омо раси эхириш э суьфдеи гъэлечей эн се сере дев. Дев и вэхди э ов бу. Келеи духдер эн Чиме-Чин падшоґь нуьшдебу э пенжерей гъэлече, могъбул, десе э чуне веноре. Кук падшоґье у виники эз ело лап мэхьтел бисдо, эз елойге лап шор. У зури-зури ведиромо э пушой энду:

— Эй жовон, туь инжо чьтам оморей гьисмет бирей? Э и хориґьо эз терс гъуш гъэнет нисе зере, деве — дирноґь. Дев оmore ведиромоге туьре гьеусэгIэт мифуберуь.

— Эй духдер, — мугую кук, — туь э ме кумеки сохдиге, ме девеш микуьшуьм, туьреш эз есири хилос мисохум.

Духдер увэхди мугую эзу, чьтам се сере деве куьште мибуге.

— Дениш э у э пушой гъэлече гьисдигьо келе доґь, — бирмунде э лой эн доґь, мугую духдер эн Чиме-Чин падшоґь. — Э келей энду доґь е хуьшге дор вери. Э сер энду дор э лулей гьилоґьи е хое дери. Бура те дев эз ов воґоше, у хоере эз луле веги, хьэл-хьэлим сох. Жун энду дев э у хое дери. Гьетте туь у хоере хьэл сохде, жун дев медарав, у мофдонуь мимуьруь.

Кук верафд э келлей доґь, песде э гъуґь энду хуьшге велгесуьзе дор. Гьетте кук падшоґь э дор верафде эз лулей гьилоґь хоере вегуьрде, се сере дев э хуьшде синемиш сохд, жун ю э секонеи дери. Се сере дев хуьшдере жумунде сэгIэт дор сэхд лерзи, гуйге уре еки-эз зир эденбу шувунде. Екемлей мундебу кук эз дор неофдорени. Оммо кук лап сэхд туьрде эз луьгегьой дор, раси э лулей гьилоґьи, вегуьрд эзунжо хоере. Дев хьэрекет сохд эри видов-видов оmore расире, куьшде кук падшоґье. Оммо у имбуруз лап дур рафдембу э ов хуьшде. Те у эзунжо оmore расире, кук падшоґь жарунд, хьэл-хьэлим сохд хоере. Дев гьеусэгIэт офдо э хори, нешумо до.

Кук эз дор фураморенге, келен духдер Чиме-Чин падшоґь, омбар шори сохд, мугу эз кук:

— Имоґьой мереш веги бер э хуьшдеревоз.

— Эй духдер, — мугую кук, — сабур сох, те ме воґоше, хэґьер-ґьойтуьре хилос сохде, туь пой инжо э гъэлече, дениш э иму.

Пушой кук рафде, духдер падшогы медешенуь е муе эз лубжуьй эн сие глэсб се сере дев, мидуь э кук, мугую:

— Гьергой туьре е четини бисдо, и муе сухун, гу э дуьлтуь деригьо ниете, и глэсб э е дэгьдэгьэ мирасуь э китуь.

Кук е хэйли рэхь рафденге э пушой чум энумохуру гье ужи-ре гьэлече эн се сере деве хуно. Дуьмуьн духдер Чиме-Чин падшогы эз сер пенжерей гьэлече мивинуь кукэ э сер глэсб, шори-шори медиров э пушой энум, мугую:

— Эй кук! Туь хош оморей! Ме и ченд салгыо хьэсротуьм руй инсоне эри дире, гоф сохде. Чуьтам келеи хэгьермере хилос сохдейге, мереш сох.

И гоф э лэгэй духдер дери, бирден гьово-хори лерзи, туф-туфон вокурд, духдер Чиме-Чин падшогы зэхьлевежэгь бисдо, ранг ю рафд.

— Эй кук, пенж сере дев омо раси, видов зури-зури э е жиге пэхьни бош, те туь э чум энумохурде.

Кук мугую:

— Ме эй пэхьни бире неоморем, пенж сере деве эри куьшде оморем.

Дев те оморе расире, уре буй инсон миев. Куке диренге, у мугу:

— Эй инсон, туь инжиге чуь сохде? Эз терсме инжо гьуш гьэнет нисе зере, деве-дирногы. Ме гьейсэлет туьре нашдови мисохум.

Кук падшогы гьилинже эз гьоб хуьшде ведешенде э уьткеми-ревоз мугу:

— Ме эри нашдовитуь неоморем, дев, эри глэжел жунтуь оморем.

Пенж сере деве хэнде мигуьруь эзи гофгыой эн кук, мугую:

— Гьечу буге, ме эритуь энгуьшдмереш пури нисохум, гьечи зинде-зинде мифуберуьм туьре бэглэвечере хуно.

Деве е пуф мизенуь, кукэ э гьово мишенуь, гье гьечу э парталгыо, ерэгьгыоюревоз уре мифуберуь. Гьетте кук э шуьгьэмбей дев офдоре, у гьилинж хуьшдере э кор миеру. Эз нимсэглэтиге бэгьдо, леш дев э хори офдоре, кук согь-саламет миев медиров эз шуьгьэм дев.

Дуьимуьн духдер Чиме-Чин падшогиш минет мисоху, мугую эзу беруй гуфдире юре эзинжо. Кук имид мидуй уре, хьофд сере девеш куьшденге, чуьклеи хэгьер юре хилос сохденге могорду гуфдире. Дуьмуьн духдер падшогиш мидуй уре э рэхь ю муй гьирмизине г'эсб эн пенж сере деве.

Кук эз духдер «согьбоши», духдер эз кук «рэхь ник» гуфдире, кук падшоги э кул г'эсб хуьшде венуьшде, мофдону гене э рэхь. Миев мирасуй э гьэлечей хьофд сере дев. Чуьклеи духдер Чиме-Чин падшогиш гьетте кукэ эз гьэлече дире, видов-видов медиров э пушорэхьи энэ, мугую:

— Эй кук, туь чуьтам оmore ведироморей э инжо? Дев гьей-сэг'эт биёв биёв. Те у оmore ведироморе, бие гьердуйеки вирихим эзинжо.

Кук мугую:

— Эй раче гуьзел! Ме эри вирихде неоморем, ме эри жун деве восдоре оmoreм. Туь эриме кумек бисдориге, ме деве микуьшуйм, туьреш хилос мисохум.

Дев э буй-буй инсон зури-зури миёв мирасуй. Диренге кук не духдер э ширине меслэхьэти дери, у хуьршлуь бире, гьов микенуй миёв э сер кук уре эри куьшде. Кук ю суке одоми бугеш, э у имогьой гьувот эн хьофд догь дебу. Те дев э ило э уло жуьмуьсде-чаруьсде, кук эз гьоб ведешенде гьилинже, бурри е сер эн деве. Е сер эн дев офдоренге, у е гьэдер эз гьувот офдо, оммо диеш хуьршлөмиш бире шенд хуьшдере э сер кук. Гье и туьтем чуьклеи духдер Чиме-Чин падшогиш гьилинже вегуьрде, ведиромо э песой кук э кумек. Те гьово шохьонгум бире, угьо гьеждогьоре меит сохдуйт.

Кук падшоги динжи-рэхьэти хуьшдере вегуьрде, чуьклеи духдер падшогиэ имид до, э песой ю могорду гуфдире. Чуьклеи духдериш дорени кукэ э рэхь ю муй эн ковре г'эсб хьофдсери деве. Кук офдорени э рэхь. Е фарсанг рэхь рафденге э у вохурдени э сер эн зенжил бесде г'эсб не сег. Э е лой рэхь э пушой г'эсб остгьугьо бу, э е лойгей рэхь э пушой сег гьембиз эн гиев. Гьердуй энугьо эз гиснеи эдембириуйт чуьк-чуьки сохде, делуьре хуно бируйт. Кук фурамо эз г'эсб, куьнд омо эзугьо, вегуьрде гьёв эз

пушой эн сег э пушой гІэсб но, остгъугьоре веғуърде эз пушой эн гІэсб э пушой эн сег но. Угьо гьетте хурек ишуре винире, э хьэрой хурдешу бисдорут, кук э олхогьинирево э кул гІэсб хуьшде венуьшде, гирошд эз гІэрей энугьо. Кук зиеди унгъэде омбар рэхьиш нерафд, омо раси э Гуьлистон богъ. Те э ен гьопу омере, у гешд офд е тике гьовуре, куьнд бисдо эз гьопу. Гьопу сэхд бу. У гьул додо дер гьопуре э гьовуревоз, гьопу гье усэГІэт вокурде омо. Бирден гьопу журай дешенде, шуькеет сохд:

— Ой гуьзел Гуьлистон богъи! Дер гьопуре вокурдуьтгьо-о-о!

Гуьзел Гуьлистон богъи эз сэхде ширине хов хэбер бире, э гуьжевоз чумгьоре вокурде, пуьрси:

— Кини гьопуй Гуьлистон богъмере вокурдигьо?

— Гьову! — журьоб до гьопу.

— Гьэлет мебош, гьову гьопуре нивокуну, — жугьоб до гуьзел Гуьлистон богъи.

Кук гьетте эз дер гьопу пой доноре, эз гьйрогъ эн богъ чи е дешде гиев, лунунд э гиевевоз пойгьой хуьшдере, дерафд э гьэд богъ. Гьетте пойгьой кук э гуьлгьо расире, гуьлгьо журай зере, шуькеет сохдуьт:

— Ой гуьзел Гуьлистон богъи! Имуре эдее шишире, зирпой сохдегьо!

— Кини ишмуре шишире, зирпой сохденигьо? — пуьрси гуьзел Гуьлистон богъи.

— Гиев! — э е лэгІэ жугьоб дорут гуьлгьо.

— Гьэлет мебошит, гиев ишмуре зирпой нисоху.

Гуьзел эн Гуьлистон богъи гене э хифлет мурав. Кук миев э ки эн е келе дор, мегируь е чубугъэ, сер юре пара мисоху, сер мигируь эз лубгей дор эри велг чире. Лигегьой доргьо гье усэГІэт, хьэрой дешенде, шуькеет мисохут:

— Эй гуьзел Гуьлистон богъи, эз лигегьоґму эдее велггьо чирегьо!

— Кини эз лигегьошму чиренигьо? — хэбер бире, мипуьрсуь у.

— Чубугъ! — мугуют лигегьо.

— Гьэлет мебошит! Чубугъ эз лиге велг ничинуь!

Гуьлистон гуьзелире гене сэхде хов шишире хисирени. Кук

велг Гуылистон богъире э гъултугъ чохой хуыште деноре, гешдени эй томоше эри хуыште э иловлей богъ. Э чум эну вохурдени е келе гъэлече, е сенгъ суърхи, е сенгъ нуыгърей, эз тов-тови гуйге эдее дегесире сухде. Э дер эн гъэлече е голгом очоргъо вери — эз чуыл утогъ — чуыл очор. Кук веуырдени голгом очоргъоре, дерафдени э гъэлече. Гьер очор эз е утогыи. Сивнуыгъ утогъэ вокурдени. Утогъгъо дуь эз еки рачи, вераюндеи, оммо э ежигеш е доне нешумо веди нисди. Чуylimуыи утогъэ у вокурденге, мивинуь э сер эн тэхчей суърхи е гуьзел хисире, рачи юре гъэдер нисди, не ху, не хис, нуыш томоше сох, дуь чум вери одомире, дуь чумитеш воисдени уре эри томоше сохде. Рачи духдер эдее э менг не астареревоз бэхъс дироморе. У тоб недоре, куынд омо эз духдер, гъуз бисдо, хуш хъэллол ю, е хубе моч сохд эз гъутинею, песеде эз энгуышд духдер векеде энгуышдерире, э энгуышд хуыште дено, эз энгуышд хуыште векеде энгуышдерире, э энгуышд духдер дено. Э ен бонилей духдер е сини гюш бу. У эз гюшиш е кем хурд, ведиромо эз гъэлече. Э песой гъопу э кул гъэсб гъейбеи хуышдере веноре, венуышде э кул эн гъэсб омо суыфде э ки чуыклеи духдер Чиме-Чин падшогы, песеде э ки эн минжий, песеде э ки келеи. Гьерсей эн духдергъой Чиме-Чин падшогы гурундире норе сукире вегирде, венуышдуьт э кул эн гъэсбгъо, офдорут э кук падшогыевоз э рэхъ.

Угъо хэйли рэхъ рафдуьт, оморут э е кервонсуре расд бисдорут. Кук падшогы ведешенд е пенже эршефи до кервонсуречире, мугу эзу:

— Гъеме хэвлете утогъгъой эн кервонсурейтуьре ди э иму.

Кервонсуречи ингъаде пуле э гъуьмуьр хуышдеш недиребу. У гъеусэгъэт эри энугъо жиге сохд, гъэсбгъой энугъоре э товле дедерд, овхур энугъоре жуыгъ пур сохд, гъозор гиле «согъбоши», «худорази» гуьфди эз кук.

Имогъой игъо инжо мунутту, хэбер эз ки дуьм ишмуре, эз келеи кукгъой эн падшогы. Эз чуыклеи кук эз хуне ведарафде эйло шеш мегъ гирошдебу. Э хуне дуьлпесой эну бируьт. У егъни эгъуьлсук, шулух, феремез гъисдигеш, бирор ишуни, кук эн падшогыи. Эз елойге эз чуыклеи кук рафде эйло, хъол эн падшогы лап усол бу, у е муй — е мерэз биребу, чумгъоюш диеш тор биребу.

Дуьлпесой эн чуйклей бирор бире, келеи бироргьо, гIэсбгьо-
шуре егьер зере, ерэгъ-седэгъ ишуре бесде, офдорануьт э рэхъ э
сурогъ эн чуйклей бирор.

Игьо гьечи хэйли рэхъ рафде, оморенуьт расд биренуьт гье-
мин гье у кервонсуре, э коминжоки поисдебируьт чуйклей бирор
э се духдергьой эн Чиме-Чин падшогьевоz.

Угьо э сэхьиб кервонсуреревоз э гоф сохдеки, сес энугьо бирден
мидарав э гуш эн чуйклей бирор энугьо. У гье усэгIэт медиров
э ки энугьо, бироргьо гъэл мигируьт, моч мисохут дуь екире. Чуйк-
лей бирор гьеме э сер ю оморе гъозие — гъэдергьоре ихдилот ми-
соху эри бироргьой хуьшде, теклиф мисоху угьоре э утогъ хуьш-
де.

Келеи бироргьо омбар дуьлхуьрд, могъбул мибошут гофгьой
эн чуйклей бироре шиновусденге. Угьо эз пэхъники чуйклей би-
рор мугуют дуь э еки:

—Имогьой у э ижире дезгогьевоz э хуне вогошде, эриму келе
хуьрдини, тэхд падшогьи беш э у мирасуь.

Угьо э еки меслехъэт мисохут эри пиён сохде, куьшде чуйклей
бироре.

Бироргьо шохьонгум э чи хурдеки, келеи бироргьо лул-пиён
мисохут чуйклей бироре, микуьшуьт, хьэл-хьэлим мисохут уре.
Винируьтки дие эзу нефес нисе ведироморе, эз куьф энугьере
гуьлистон епрогьире, духдергьой Чиме-Чин падшогье, дуьрлуьг-
гьой энугьоре, мофдонуьт э рэхъ. Духдергьой Чиме-Чин подшогъ
гIэьгьо бируьтгеш, терсируьт эз бироргьо э угьо е гоф эри гуф-
дире, оммо угьоре имид бу, кук гене э ишу расд миёв гуфдире.

Дуь бирор э се гуьзеле духдергьой Чиме-Чин падшогьевоz миёв
мирасуь э деревозей падшогъ. Келеи бироргьо эз гьултугъ чуйк-
лей бирор ведешендебуьго гуьлистон епрогьире веноренуьт э чум-
гьой бешу. Э чумгьой падшогъ гьеусегIэт товуш дироморени. Э бе-
бешу гуфдиренуьт, ки э сурогъ чуйклей бирор нерасируьт, ки-
дан уре хьэйву хурдиге, енебуге дев, гъэждегьо фубердиге. Гуь-
листон епрогьире угьо овурдет эри энугьере. Падшогъ е гъэдер вэхд
тенги, могъбули кеши эри чуйклей кук ю пуч бирей. Пешде пад-
шогъ мэгIлуьм сохдени э духдергьо эдее эришу гIэруьси нушун-

де: келеи духдере доре э келеи кук хуыште, минжиире — э дуьмуьн, чуьклеире э кук эн везир. Духдерегъо гуфдиренуьт э падшогъ, ки угъо миравт э у кук, комики эришу оворд ижире партал: не э гъэйчиревоз бурра омори, не э дерзевоз дуде омори.

Игъо инжо мунутгу, хэбер дуьм ишмуре эз кервонсуречи не чуьклеи бирор. Кервонсуречи мивинуь эз гъуногъгъо е сес нисди. Дер утогъ чуьклеи бироре мокуну, мивинуь у э хори дурази, эзу е пертовуш эдее нефес ведироморе. У эз хотур юре кук е пенже эршефи дорей огол мизенуь жерэхъэ, кукэ э гъэд е орине хос мисоху, э пой мипоюну. Кук хуб э хуыште дироморенге, уре э кул гІэсб венуьшунде, э рэхъ мидекинуь.

Чуьклен кук падшогъ миёв э вилеет, э шегьер эн бешу. У миёв мипою э киро э хуней эн е дерзи, э гъирогъ шегьер. Дуьмуьн руз, кук оморенге, э ки эни дерзи миёв одомигъой эн падшогъ, мугуют эзу:

— Иму э кин эн гъеме дерзигъой шегьер бирейм. Имуре воисдени ужире партал гІэруьсвори «гъэйчи кесмеен, игине батмеен». Оммо екиш эз дерзигъо э герде нисе вегуьрде. Белки туь дануьсди духде ужире партал. Туьре эри эни кор падшогъ лап келе бэхш мидуь.

Дерзи мугую:

— Э гъэйчиревоз небурра, э дерзевоз недухде партале екиш нидануь хьозур сохде.

Чуьклен кук падшогъиш эдембу шиновусде и гофгъоре. У эз дерзи мугу:

— Туь рази бош, кортуь нисди. Ме мидухум ужире партале. Одомигъой падшогъ биёрутгу эриму е туморе гъэребеч не е туморе фундугъ. Те себэхъ эри келеи гІэруьс ужире партал хьозур мибу. Жугъоби эни кор э серме вебугу.

Дерзи эхириш рази бисдо. Е сэгІэтиш некеши одомогъой падшогъ овордуьт расундуьт е туморе гъэребеч не е туморе фундугъэ, вогошдуьт.

Кук падшогъ нуьшд э ён туморей гъэребеч, сер гуьрд э сентгъэвоз эри хуьрд сохде гъэребече еки-еки, хурде эри хуыште. Дерзи обмар дуьлпесо бу, оммо гъич э хэпер эн кукиш небу. Шев ниме

бисдоки, дерзире хов гуьрд, у дегешд хиси. Чуьклеи кук падшогъ гъе усэглэт ведарафд э буру, ведешенд эз гьултугъ хуьшде муй гьирмизине глэсбе. гуфди юре чуь воисдениге. Пенж дэгъдэгэш некеши, глэсб омо поисд э пушой энугь гьирмизише булши глэруьсвори э сер егъэр вери э гъэйчиревоз не бурра, э дерзиревоз недухде. У булшире вегуьрд, глэсбе рэхьо до, овурд булшире вено э гъиче.

Себэхь очмиш биренге, дерзи мэхизуь мивинуь, кук олхогъин хисири эри хуьшде, оммо э гъиче е энтигъэе гьирмизине булши вери эз расдиш не э гъэйчиревоз бурраи, не э дерзиревоз духде. У омбар мэхьтел мимуну. Е кем вэхд гирошде бэгъдо одомигъой падшогъ миёв мирасуьт, миберуьт булшире, бэхш эк дерзире мидуьт.

И булшире берде э келеи духдер Чиме-Чин падшогъ доренге, у не хэгъергъою верасируьт, ки и кор эн чуьклеи кук падшогъи. Минжи дудериш мугую:

— Те эриме ижире булши духде кеёв — гъэйчи не бурра, дерзи не духде, ме э шуьвер нирам.

Одомигъой падшогъ гене миёв гъе э ки эни дерзи, мугую гене еки эзижире булши духу.

Дуьимуьн шев дерзи э ширине хов дерики, кук медиров гене э буру, медешенуь эз гьултугъ хуьшде муй сие глэсбе, мугую юре чуь воисдеге, мисухуну мие. Гене е пенж дэгъдэгъэш нигирору, сие глэсб миёв мирасуь э кул ю е раче сие булши э гъэйчиревоз небурра э дерзиревоз не духде вери.

Одомигъой падшогъ овурде булши эн дуьимуьн духдер Чиме-Чин падшогъеш доренге, чуьклеи дудериш гуфдирени:

— Эримеш биёрит ижире партал, небуге екимуш глэруьс нибошим!

Сеимуьн гилеш оморенуьт одомигъой эн падшогъ. Кук гъишдени дерзире рази бире.

Оммо сеимуьн шевиш кук нуьшдени эри гъэребеч хуьрд сохде хурде, дерзи чуме э хов нисе веберде, дуьлпесои. Э кук гу-мегу — гъич э гуш юш недери. Эжириш уре хов миберуь, михисуь. Дерзи э ширине хов дереки, кук медиров э буру, медешенуь эз гьултугъ

хуышде муй эн ковре гIэсбе, мисухуну. Пенж дэгъэдэгъэш никешу, ковре гIэсб э ковре булширивоз миёв мирасуь.

Себэхьнмуьн одомигъой падшогъ миёв миберуьт булшире эри чуьклеи духдер Чиме-Чин падшогъ.

Падшогъ е келе гIэруьси минишуну. Э гIэруьси огол мизенуь гьерки е одомире: ённуьшигъой хуышдере, хонгьоре, беггьо — бегзедегьоре, тожиргъо — базургендгьоре. Э хотур ижире булшигъо духдеи эри се духдер Чиме-Чин падшогъ «гъэйчи кесмеен, игине батмеен», дерзиреш огол мизенуьт. Чуьклеи кук падшогъ омбар минет мисоху э дерзи юреш вегируь гуддире э хуышдеревоз э гIэруьси. Дерзи хэндуьсде, э руьшдендиревоз мугую эзу:

— Унжо жигей эн туьчубни гIювдол нисди, нуьш э жигейтуь!

Е-дуь сэгIэт гирошде бэгъдо эз дерзи э гIэруьси рафде, кук медиров э хъёт, медешенуь эз куьф хуышде муй эн деве, эз лербее пой ю телуь векендебугьоре, мисухуну. Дев гье у тутем миёв мирасуь э ки эну. Дев мугую:

— Гу чубниге гьуллугътуь, бирор, ме гьеме́ре эжиге миёрум! Кук гьеме гьозие-гъэдер хуышдере, э сер ю оморигьоре, эз у вохурде эйло, ихдилот мисоху эри эну.

Дев э кул хуышде веноре куке, э е дэгъдэгъэ миёв мирасуь э ён гъэлечей падшогъ. Лап гъызгъин гIэруси бу. Э гьерлой хъёт эдембу боргулугъо сужде, сес гьовол-зурнов оморе. Падшогъ не кукгъою э гьуногъгъошуревоз э хурде, хъэз сохде дебируьт. Дев э лэгIэй гьопу поисде е пуф мизенуь. Эз пуф эну гье усэIэт е келе кулок-зуьгIбе мокуну. Боргулигъо гье у туьтем куышде миёвт, торики-зулмети мибу. Перзинегъо э хурекгьоревоз велговушгъой поизире хуно лов-тум мибошут. Гьуногъгъо дуь э еки расире, эз пой мофдонут. Гье и туьтем дев десе дураз мисоху, гье усэгIэт э дес миев мидиров е тухмох. У тухмохэ рэхьо мидуь. Тухмох сер мигируь парте-парт куфде гьеме э гIэруьси бирогоргьоре, хъэ сохде угьоре. Е ченд тухмох э дерзиш мирасуь.

Эхирки, сер ишмуре дорд нидуьм, гIэруьси энигъо сиегов, гъэреболугъ, лов-тум мибу.

Имогъой игъо инжиге мунутгу, хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэ-

бер эз гуьзел эн Гуьлистон богъи. У хэбер мибу е лой гъутиней энуге дори, гуйге эдее сухде. Мнев э гузги фегъм мисоху, мивинуь э гъутинею ченд е хъэжемет жигей эн моч сохде вери. Э дес хуьшде миденишуь мивинуь, э энгуьшд ю энгуьшдерию недери, э жигей энуге э энгуьшдериге дери. Эз гюш юш киниге хурдегор бири. Теимогъой гъеле екиш э гъэлечей энуге дироморегор небири. Эз энгуьшдери мидануь эз коми вилеетиге одоми э гъэлечей ю дироморегор.

Гуьзел эн Гуьлистон богъи дир несохде геймиш бирени э парталгъой пегълуьвуи, э кул гъир ат хуьшде венуьшде, учмиш бире оморени э вилеет эн падшоьг эри чум юре хос сохде кукгъой хуьшдере фирсоробугъо эри Гуьлистон епрогъи. У дуз миьв э ки падшоьг, мугую:

— Ме сэхьиб эн Гуьлистон богъинуьм. Бирмун э ме у одомире, комики эз богъме оворди гуьлистон епрогъире чуьмгъойтуьре эри хос сохде?

Келеи кук падшоьг гъееки медиров э пушо, мугую:

— Менуьм гуьлистон епрогъире овордемгъо.

Духдер мипуьрсуь эзу:

— Э чуьревоз чирей туь гуьлистон епрогъире?

— Э десевоз,— мугую келеи кук эн падшоьг.

Духдер мугую:

— Туь дургунни, бура эзинжо!

Увэхди медиров э пушо дуьмуьн кук падшоьг, мугую:

— Ме чирем эри бебейму эз богътуь гуьлистон епрогъире.

— Э чуьревоз?— мипуьрсуь сэхьиб эн Гуьлистон богъи.

— Э дендуревоз! — жогъоб мидуь дуьимуьн кук падшоьг.

Духдер мугую:

— Туьш дургунни.

Увэхди падшоьг буйругъ до гъеме келе-чуьклей шегъер ведировтуг э мейдуй шегъер, гуютуг, кини энугъо овордегор эз Гуьлистон богъи гуьлистон епрогъире.

Э гъемей шегъеревоз кукиш медиров э мейду, куьнд мибу, эз оморигъо жогъиле пегъливод, мугую г1эйбе-г1эйб:

— Менуьм чиремгъо эз Гуьлистон богъ гуьлистон епрогъире.

Гье инжо э пушой эн хэлгъ ихдилот мисоху эри энэ э сер ю омо-
ригъ гъозие-гъэдергьоре, мибурмуну эз энгуышд эн гуьзел Гуьлист-
тон богъи ведешендигъо энгуышдерире. Гуьзел эн Гуьлистон бо-
гъи мивинуь гъеме и кук гуфдире гофгъо расди. Сэхьиб эн Гуьлис-
тон богъ вегуьрдени эз сер хуышде килэхъэ, гъе усэгъэт э сер душ-
гъой энэ лов биренуьт чуьл бенд муй зари-суьрхи.

Хэлгъ гъеме мэхътел мибу, эз елойге сер мигируь эри нифри-
нэгълети сохде келеи кукгъой падшогъе, талаб сохде угъоре э дор
кешуьт гуфдире. Гене э дуьл чуьклеи бирор рэхъм оmore, мугую
эри хуышде: «Гьерчуыш гьисди игъо — бироргъойменуьт, мибэх-
шум э угъо хэтой энугъоре».

Дуборе гене гъэруьси нушунде миёв. Се духдергъой эн Чиме-
Чин падшогъ мирасуьт э гьер се кукгъой эн падшогъ: келеи — эри
келеи кук, минжий — эри минжий кук, чуьклеи — эри чуьклеи кук.
Эз чуьклеи духдер Чиме-Чин падшогъ бэгъэй гуьзел эн Гуьлистон
богъиш мибу зен эн чуьклеи кук падшогъ.

Угъо унжо э метлеб ишу расируьт, ишмуш гъеме э шоре мет-
лебгъошму расошит:

КЕЧЕЛ

Хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз е косибе зен. И зен гъечи
косиб бу — эз косибгъош косиб. Рузине лугъэй нун ю э гуж-бо-
легъовоз мибисдо. Мирафд фэгъир э базар, русмугъо мивосдо,
журуб мифод. Эз журублегъо буре гъэзенжлеровоз е лугъэ нун
косибни хуышдере михурд.

И косибе зен — бие зен бу. Шуьвер энэ эз зуревоз муьрдебу.
Уре энжэгъ е гъэил бу — гъеждегъ сале кечеле кук. Буй-балай эни
кечел ченд е филиш буге, гъувот ю — эн е пегълизон, оммо у лап
келе тембел бу. Вегируь е чире эзило э уло нуь гуфдиренигъо одо-
ми небу.

Рузгъой е рузгъо зен омо сэхд нечогъ бисдо, офдо э кун хъэ-
лов. Мигируьсуь зен, минет мисоху э кук хуышде, мугую:

— Эй хэлефме, те гьони эри шуьггэм туь нун, эй жендектуй партал ме гьэзенмиш сохдем. Эдее диренуьм, дие эз десме кор ниверов. Э и муьрде рузмеш э мэхьтели, дуьлесди худо домундем эз дес туьчуйни тембеле кук. Вэхиз бура е кор гешд оф эрптуь, чорей сертуьре виниш.

Кечел медиров эз хуне. Хэйли кучегьре мигешууь, эз е базар э е базар миёв, рузе шохьонгум мисоху, оммо уре екиш э кор вегирдогор нибу. Э шегьер дануьсденбу у чуьжире бидэглэтни тембелиге. Кечел мугую э дуьл хуьшде: «Те ме эриме кор неофум ме э хуне нивогордум.»

Гьечи рэхь рафде-рафде кечел миёв медиров э гьирогъ шегьер, э е гьэргэа више. Мивинуь инжо е келе кумеи, эзунжо эдее товуш ведироморе. «Гьерчуь бисдо биренини,— мугую кечел э дуьл хуьшде— мидарам мивинуьм чуьниге унжо.»

Медиров кечел э куме, мивинуь инжо чуьл гьирхьэрембошигьобигьбуренгьо кура бирет, эдете пулгьо, молгьо бэхш сохденуьт. Угьо гьетте дире кечеле, мэхизуьт эз жигешу, гьов микенуьт мивравт э сер ану, уре эри куьшде. Оммо келей гьирхьэрембошигьомипоюну угьоре. У кечеле огол мизенуь э ки хуьшде, мугую:

— Гу чуьниге сениглэт туь?

Кечел ихдилот мисоху эри ану, жиниге ю, чуьтам у эри хуьшде е кор э гешдеки, омори инжо ведиромориге, расд омориге э угьо. Келей гьирхьэрембошигьо мугую эзу:

— Эй, кечел, ме туьре е кор мидуьм. Эгенер туь у коре бегьем сохде дануьсдиге, ме туьре расди гьуьлме мисохум.

— Бошгу,— мугую кечел.— Ме эз десме вероморере гьемере мисохум.

Келей гьирхьэрембошигьо мегируй е кечукеш, е михэш, мугую эз кечел:

— Э гьирогъ шегьер е вечаруьсде хьомуми. Те себэхь бире мурай унжо и михэ мизени э дивор ану вечаруьсде хьомум.

— Гье ини кортуь? — мэхьтел бире, мипуьрсуй кечел.

Гьирхьэрембошигьо михэндуьт келе — келе э гоф ану. Кечел михэ не кечуке вегирде, медиров эз ки анугьо. Кечеле эз гьер руз эз э хуне нуьшде поисдей хуьшде хэбер небу, ки ченд игидгьо э

ки энэ дивор вечаруьсде хьомум шегьер энугьо куьнд оморегоргьо, гьеме пуч бирет гүфдире.

Кечел фит зере-зере, е лунге шешенде, е лунге шушенде миёв мирасуь э ён хьомум. Мегируь михэ, сер мигируь э дивор эри зере. Е кечук зереки эз дивор гье усэГэт сес медиров:

— Эй кечел, те сертуь гьеле согь гьисдигьо вир бош эзинжо!

Кечел суьфде митерсуь и сесе шиновуденге. Песде э ило, э уло чаруьсде мивинуь, екиш нисди. У гене мэгИнти хунде-хунде, мизенуь кечуке. Гене сес хэррой, гьелебуле медиров эз дивор:

— Эй, кечел, ме э туь негүфдируьм те сертуь согь гьисдигьо эзинжо вир-сур бош гүфдире?!

Кечеле лап гьэгьр миёв, мугую:

— Вир-сур туь хуьшденитуь бош. Эгенер туь гьечи игидиге, эз песой дивор хэррой эйчуь сохде? Ведиро инжо мерде хуно, гоф сохим е еки.

Ебойге кечел мивинуь э пушой ю омо е раче жовон ведиромо, парталгьой пегьливони-жебожовшон вери э тен ю. У шимшил хуьш-дере эз гьоб ведешенде, хуьрш сохде миёв э сер кечел, герден кечеле эй зере. Э кечелевоз ерэгь небу. Кечел мугую эзу:

— Э шимшилевоз игидиети туьре э ме мебурмун. Эгенер туь холисе игидиге, нисе терсиреге, ни шимшилтуьре э гьирогь, э кишди диро э меревоз!

Жювоне пегьливон рази мибу. У шимшиле э хори минуь, сер мигируь э уревоз эри вепичере. Угьо зурбо мепуьчуьт дуь э еки. СэгГэт эз сэгГэт мирав, женг энугьо ниверасуь: гогь жовон мизенуь кечеле э хори, гогь кечел мизенуь уре. Е гиле кечел жовоне пегьливоне э хори зереки, эз сер энэ бирден мофдону килэхь буьруьн-жи энэ. ГьеусэгГэт дуь бенд муй дураз бирени эз песой кемер энэ. Кечел омбар мэхьтел мимуну, диренге ки и э юревоз вепичиребу-гьо жовоне пегьливон духдер биребей. Кечел сэхд гируь гүфдире уре, духдер хэррекет мисоху эри вирихде. У э вирихдеки кечел мигируь сэхд эз пой энэ. Духдер э гужевоз медешенуь пой хуьшдере эз дес кечел, мивируьхуь. Оммо е той журуб эн духдер мидомуну э дес кечел.

Кечел мегируь кечукеш, михэш, михэ мизенуь э дивор. Песде

мегируь той журубе, хуб фегъм мисоху уре. Журуб е русмуй ю суьрхи, е русмуй ю нуьгърей, эдее товуш доре. Кечел мугую э дуьл хуьшде: «Ме гьейсеглэт егиле серсебэхь бурам э базар, фурухум и журубе, хурдение чи восдонум беруьм эри дедейму, песде бурам э ки келей гьирхьэрембошигьо.»

Миёв кечел э базар, мидарав э тукуй эн е тожир, мугую:

— Эй тожир, веги и той журубе, е кем пул ди мере.

Тожир миденуьшуь мивинуь: уьсд эни журубе доре нибу. У э дуьл хуьшде фикир мисоху: «Биё э сер эни кук е хьэшо вешенуьм, гуьом: и журубе у эз хунейме дуьздири.»

Гьечи тожир э лэглэй дер тукуй хуьшде лонсе, сер туьрд эри хьэрой сохде:

— Эй хэлгь — хэлоигь, и кук э хунейме э дуьзди дерафди, и журубе дуьздуьри, уьсделуге дуьздирере оворди э ме эри фурухде.

Э сес тожир хэлгь кура мибу миёв. Ченгъэде кечел нигую у журубе у эз пой эн е духдер-пегьливон векенди эри э вечаруьсде дивор эн куьгъне хьомум э мих зереки, екиш э у бовор нисоху: гьеме дануьсденбу, е доне одоми гьэсд сохдегор унжо эри мих зере согъ ние мунденбу.

Эхирки, кечеле миберуьт эри дивун сохде э ки падшогь, тожир не кечел э пушо, хэлгь эз песо.

Э ки падшогь оморенге, тожир диеш хьэшо вешенде э сер кечел, мугую эз падшогь, ки и кук чуьл эзини журубгьой энуре дуьздири.

Падшогьиш э гуьфдире гофгьой кечел бовор нисоху, мейл эн тожире мигируь, мугую эз кечел:

— Эгенер туь чуьл журуб эн тожире невогордундиге, сэбэхь э гьэноре кешире миёй.

Э буйругь падшогьевоз кечеле дуьсдогь сохде, миберуьт мидешенуьт э гьэземет.

Игьо инжо мунугу, хэбер дуьм ишмуре эз келей гьихьэрем бошигьо. Эз шовуне кейф-хьэз у себэхьмунде хэбер бире, э хуьшде дироморенге, э ёр оворд кечеле. У мугую кешит бурайм виним, чуь бирите кечеле!

Угьо медировт эз више, миёвт э гъиругь шегьер э ён вечаруьсде хьомум, миденуьшуьт мивинуьт: э дивор хьомум мих зере омори, оммо кечел веде нисди.

— Валлагь,— мугую келей гъирхъэрембошигьо,— мере эзи кечел хъээ омори. гъери кешит э гъэд шегьер гешдим, белки офдим уре.

Миёвт угьо э гъэд шегьер, мивинуьт э пушой мейду хэлгь кура бпри, кечеле эдее э дор дуллу сохде. Падшогъиш омори э томоше.

Келей гъирхъэрембошигьо жуьнд миёв эз падшогъ, сер мизенуь, мипуьрсуь, эйчуь кечеле э гъэноре асмиш сохдеге. Падшогъ мугую, кечел дуьзди сохди, эз хуней эн е тожир чуьл жуьфд журуб е русму ю суьрхи, е русмуй ю нуьгъреи дуьздири. Кечел ведиромо э пушо, ихдилот сохд, чуьтам и журуб э дес эню офдориге, тожир э сер эню хъэшо вешендиге.

Гъирхъэрембоши гене э падшогъ сер зере, мугую эзу:

— Огъойме падшогъ, эри расди гоф энуре дануьсде, фуьрс одомигьойтуьре э гъиругь шегьер, винуьт: э дивор вечаруьсде хьомум мих зере омориге небуге нэгI.

Падшогъ мифуьрсуь гьуллугъчигьой хуьшдере. Угьо унжо мивравт, миёвт, мугуют эз падшогъ: э дивор хьомум мих зере омори.

— Гьечу буге,— мугую падшогъ,— эдем кечеле не тожире чуьл руз вэхд доре: гьерки эзугьо ижире чуьл жуьфд журуб оворд,— у дуз медиров. Энжэгъ э игъролевоз, эгенер э жигей кечел чуьл одоми э гиров поисдге.

Гъирхъэрембошигьо э герде мегируьт эри гиров поисде. Падшогъ гьелбет, нисе дануьсденбу угьо гъирхъэрембошигьоют гуфдире. Гьеммей энугьо тожиргьо-базургендгьоре хуно геймиш гуьйдермиш бируьт, эзи бэхдевере одомигьоре хуно веде биренбируьт. Эхирки, кечеле рэхьо сохдуьт.

Кечел могошду э хуне, эри дедешу ихдилот мисоху э сер ю оmore гъозие-гъэдере, песде, гъэл гуьрде дедешуре, мофдонуь э рэхь.

Кечел хэйли рэхь, мемзуьл рафденге, миёв медиров э чоррэхьи.

Мивинуъ эз е рэхъ е керву эдее гиросше. У куьнд миёв эз сэхъиб керву, эз е тожир мугую:

— Эй тожир, мере э хуьшдеревоз веги, ме гьемме гьуллугъ-туьре меровунум.

Тожир мугую:

— Ме туьре пул нидуьм, энжэгъ нун хурдентуьре мидуьм. Э гьечи разиниге — биё.

Кечел э герде мегируь, мофдону э угьоревоз э рэхъ. Хэйли рэхъ микешу керву, песеде миёв мирасуь э гьйрогъ е дерьёгъ. Э е келе геми игьо юкгьо, молгьошуре менуьт, мофдонуьт э рэхъ. Угьо хэйли рэхъ рафденге, э миглей дергьегъ оmore распренге, гемичи е келе хьэрой мисоху, ченд е шивен, огол мизенуь тожире, мибурмуну э е келе жэгI, ченд е гьеждогьо. Гемичи мугую эз тожир:

— Ме дануьсденуьм хосиет эни келе жэгIэ. У гьейсэгIэт мичаруну гемимуре. Эгенер иму эри эну е одомире бэхш нешендимге, гьемейму лучим.

Тожир огол мизенуь кечеле, мугую эзу:

— Э и дерьёгъ е келе жэгI дери. Эри эну е юдоми эз геми биё шенде биёв. Деше хуьшдере э гьэд гIов, диру э у жэгIэвоз э кишди, ме туьре ченгьэде воисд пул, мол мидуьм.

Кечел мугую э дуьл хуьшде: «Ме муьрденге, мере пул, мол эйчуьи.» У эй тожир ихдилот мисоху ээжеиге у, эжеиге хуней ю, песеде мугую эзу:

— Э ме расиренигьо пулгьо, молгьоре мифуьрси э филон жиге эри дедейму.

Тожир рази мибу э игьрол эну. Кечел мидешенуь хуьшдере э дерьёгъ. Миёв кечел э жэгIэвоз эри кишди гирде. ЖэгI-гьеждогьо гье усэгIэт лэгIэре пара мисоху кечеле эри фуберде. Э вини эни гьеждогьо-жэгI гушвор дебу. Кечел гье у тутем мигируь эз гушвор эн жэгI э зарбевоз микешуь. Гушвор мидомуну э дес кечел, жэгI мивируьхуь. Хьэрой мисоху кечел юре вокошу гуфдире. Гемичи не тожир шори мисохут кечеле диренге-рэхъ энугьо имогьой саламати. Оммо кечел пул хуьшдере эз тожир хосденге тожир хуьршлемиш бире, мугую:

— Туь э худойтуь шуькуьр сох, зинде мундей гуфдире. Весси

ме туьре эдее э тьвои э хуьшдеревоз берденуь, нун туьре доренуьм.

Кечел гоф нисоху.

Геми э гьирогъ эн е хэребее шегьер оmore расиренге, тожир мугую эз кечел:

— Весси ме туьре э хуьшдеревоз бердемгьо, хьэз сохдейгьо эри туь. Имогьой фура эз геми, бура туьре э гьержой воисд.

Мифурав кечел эз геми. Геми рэхь хуьшдере мирав. Медиров кечел э гьэд шегьер, миденуьшуь мивинуь, шегьер гьеме хэребеи, вечаруьсде хунегьо, вечаруьсде диворгьои, иловле гьеме сенгьи.

Мигердуь кечел гьэд шегьере, е доне одоми ниофу. Е гьэдер вэхд giroше бэгьдо, мивинуь э сер эн сенгь е раче жовон нуьшди. Жовон уре диренге, мэхьтел мибу, мугую:

— Эй кечел, туь э же и жигегьо э же? Э и хьригьо, эз терсме гьуш гьэнет нисе зере, деве дирногъ! Те сертуь согъ гьисдигьо, вир бош эзинжо! Небуге туьш одомигьой эни шегьере хуно э сенгь мичари.

Кечел эри хуьшде вераси, ки и э куче гьисдигьо сентгьо пушоте гьеме одоми биребей. И жовоне куки угьоре э сенгь чарундигьо. Кечел омбар хьэйфбери мисоху э дуьл хуьшде эри эни э сенгь чарунде оmore одомигьой эни шегьер. У мугую эз кук:

— Эгенер туь мердиге вэхиз эз жигейтуь, диroyм э кишдибэнд!

Кук гье усэгIэт мэхизуь эз жигей хуьшде, мепичуьт игьо э еки. Кечел миденишуь мивинуь, жовон эз ю гужлубни, э у ниворов. Оммо синей жовон, синей духдере хуно гуьндуьри. Кечел мугую э дуьл хуьшде: «Белки и жовониш духдери у э дивор вечаруьсде хьомум шегьер ишу деbugьо жовоне пегьливоне хуно?»

Кечел дес микешуь э сер синей жовон, мивинуь: у эз расдиш духдери. Мигируь у э зарбевоз эз синей эну, мизенуь уре э хори. Духдер мэхизуь эри вирихде, кечел мигируь эз дес эну. Духдер э гужевоз медешенуь дес хуьшдере эз дес эну, мивируьхуь. Оммо духдер э вирихдеки, энгуьшдори эну мидомуну э дес кечел. Кечел миденуь энгуьшдериреш э ки гувшвор.

Екем рэхъэти вегирде, кечел сер мигируь эри гешде э гъэд эни хэребее шегьер. Е хэйли рэхъ рафденге, мивинуь инжо е симбогъини. Э гъэд симбогъ е келе гъэлече дери. Рачи эни гэлечере гэдэр-хисоб нисди. Медиров у э симбогъ, песеде э гъэд хьёт гъэлече, миденишуь мивинуь э зир эн е келе серине дор, э сер савзегей веравунде суьфре.

Кечеле лап гисне бугеш, э сер суьфре вебугъо чигъо дес незе, мугу э дуьл хуьшде: «Ме э чигъо дес низенуьм, гьери винуьм э иш чуй сур дериге.»

Кечел э е далде, э е кулелугъ пэхъни мибу. Е ченд дэгъдэгъэ гирошде бэгъдо, эз гъэлече медировт се жогъиле духдер. Угъо дуь эз еки рачи. Игъо ингъэде рач гьисдуьт, рачи энугъо эдее э менг не асдараревоз бэхъс берде. Угъо миёвт минишуьт э сер суьфре. Еки энугъо мугую:

— Эй хэгъергъо, ченд салгъо иму дуь екире недирейм, гьерки э е вилеет, э е дуре жиге бирейм. Биё те ебо чимуре хурде, ихдилот сохим дуь эри еки чуй жире гъозие-гъэдэр э сер эн ки омориге.

Сер мигеруь келеи хэгьер.

— Э е вилеет, э гъирогъ эн е шегьер,— мугую у, —ме э дивор вечаруьсде хьомум дерафдебируьм. Мере воисдембу е чуйн тойме игид эри офде. Эзу товуне гьерки э ки энугу бору куьнд миомо, сер мигирд э дивор вечаруьсде хьомум эри мих зере, ме медироморум, женг мигирдуьм э у одомиревоз, мизеруьм уре э хори. Еки энугъош э ме не веромореву, не эз десме хилосиш небиренбируьт. Э гъэрей энугу одомигъо ченд жире пегъливонгъо, ченд жире игидгъо дебируьт. Оммо е гиле эз жеиге омо ведиромо е кечел. У э дивор-ме мишиш зе, мере э хориш зе. Ме эз дес энугу э вирихдеки, той журубмеш э дес энугу демунд. У игид гьйсэгIэт инжо мибисдоге, ме э у э шуьвер мирафдуьм.

Кечеле воисд ведарав хуьшдере бирмуну э духдер, оммо сабур сахд, мунд э жигей хуьшде эри гуш веноре у дуь хэгьериге чуй мигуютге.

Миглеи хэгьер мугую:

— Ме чаруьсдебируьм э е келе жэгI, дерьегъе сейл зере эриме эзи сер э у сер. Оморе гемигьоре мидешендуьм э кун дерьегъ, е

игид, е чуын тойме э ме расд миёв гуфдире. Е гиле е геми гиросх-деки оморум пушой рэхъ энуре гирдуым. Гемире эз десме эри хилос сохде, е кечел дешенд хуышдере э дорьёгъ, величи э меревоз. Ме лэглэ пара сохдум уре эри фуберде, кечел э е зарбевоз гуьрд эз гуышворме, э виниема деbugьо. Ме хуышдере эз дес энур вирухундеки, гушворме демунд э дес энур. Эгенер у игид инжо мибисдоге, меш мирафдуым э у э шувер.

Чуьклеи хэгьер е келе ох кешире, мугу:

— Эй хэгьергьо, э сер ишму оmore, гъозие-гъэдер э сермеш омори.

Гьемин гье и кечел ишму гуфдиренитгьо э меш расд омори. Э меревоз э кишдибенд офдоре, мере у э хори зери. Ме хуышдере эз дес энур э вирухундеки, энгуышдериме домунди э дес энур. Эгенер у игид инжиге мибисдоге, меш мирафдуым э у э шувер.

Кечел шори — шори миведиров э кин энугьо, мигую:

«Имогьой вэглэдо омори, ведиром бирмунум хуышдере.»

Кечел шори — миведиров э кин энугьо, мигую:

— Инуым! Ме инжигеюм!

Хэгьергьош лап шор мибошут кечеле диренге, гъэл мигируйт уре. Угьо мидеберуьт кечеле э хьомум, хуб сер-тен энуре мишурут, хьомум — хьомумлечиш мисохут, раче бугьолуье парталгьой зари-зари мокунут э тен энур, минишунут уре э сер суьфре, хъэз-кейф мисохут э екиревоз. Гье э вэхд эн кейф-хъэз бирден э ёр кечел миёв ки дедей ю э хуне гисне, нечогъ дери, чуьл гъирхъэрем-бошигьо э жигей энур гиров мунди э ки падшогъ. Эгенер чуьл руз томом бире у неовурдге чуьл жуьфд журуб е русмуй ю суьрхи, е русмуй ю нуьгърей, падшогъ угьоре э жигей энур э дор микешуь. Песде хурде чигьо э жун хъэллол нибу, эз дуьл энур шори нигирору, эгенер одомигьой шегьере гьечи э сенгъ чаруьсде гьишде рафдге эзинжо. Духдергьо миденишуьт мивинуьт кечел э фикир демунди, могъбуле хунои.

— Туь э фикир-хэёл демундей эхи? Негуи э иму фикиртуьре? — мугуют хэгьергьо, гъэл гуьрде кечеле.

Кечел ихдилот мисоху эри энугьо гьеме гъозие-гъэдер хуышдере, э сер ю чуь оморите, чуь воисдеге уре.

— Гье ини фикиртуь? Эриму гьемей эни метлебгьойтуьре бегьем сохдөн е чини е г'лов хурдеш.

И се хэгьер неки лап раче духдергьо бируьт, гьемчун келе мннежибгьо, тилисимчигьо бируьт. Чувклен хэгьер мегируь жом г'лове, чиг энуну г'лове шенде-шенде э сер эн сенггьой эни шегьер, э зир зугун хуьшде чуйгиге гуфдире-гуфдире гьечи э гьемей шегьер. Гьетте чиг эн г'лове энуну расире э сенггьо, угьо у туьтем зинде бире, э пушотенне чигьрет ишу мичаруьсдуьт. Э гьечиревоз чувклен хэгьер гьеме одомигьой шегьере зинде сохд, шегьере эз вечаруьсден оводу сохд, муьрде шегьер зинде бисдо.

Песде келеи хэгьер мичаруьну кечеле э е суьмерле, ю не хэгьергьою мичаруьт э гьушгьо. Миденуь келеи хэгьер суьмере э дундугь хуьшде, пар мизенуьт э гьово. Угьо гьетте оморе-расире э шегьер кечел, келеи хэгьер мичарунуь суьмере э кечел, ишуш гене мичаруьт э се хьируьгьуьзгьо. Мидировт угьо э хуней кечел. Кечел миденишуй-мивинуь, дедешу гьолок муьрден. Омбар мигирисуь кечел, дедешуре гьечи диренге, гьэл мигируь, синесов мибу э уревоз. Духдергьо диренге хьол кечеле, мидуьт дедей энуре ужире дерму, эз комики келе зен усег'эт хуб мубу, э пой мэхизуь. Минжи хэгьер э тилисимевоз огол мизенуь омбаре гьулгьо-гьэревошгьоре, буйругь мидуь э угьо э жигей хуней кечел э гьэд е шев е келе гьэлече эри вокурде.

Собэхьмундире хурде, эз пенжере миденишуьт-мивинуьт, хэлгь э видов-видови. Кечел пенжерере вокурде, мипуьрсуь:

— Эй хэлгь, и чуй видов-видови?

— Беге туь нешиновусдей?— мэхьтеле хуно мигуют эзу.— Имбуруз шадшогь э мейдуй шегьер эдее чуьл гьирхьэрембошире, э гиров бируьтгьоре, э гьэноре кешире.

Кечел гье усег'эт мигую эз келеи зен хуьшде:

— Зубош, эзу ме ён вечарусде хьомум эз пойтуь векендебируьмгьо журуб е русмуй ю суьрхи, е русмуй ю нуьгьрен хьозур сох е чуьл журуб.

Келеи хэгьериш огол мизенуь гьулгьо-гьэревошгьой хуьшдере, буйругь мидуь э угьо э гьэд е сег'эт чуьл жуьфд ужире журубгьо хьозур сохут эрию.

Е сегІэтиге гирошде бэгъдо, кечел чуьл жуьфд журубe вегирде, видов-видов миёв — мирасуь э мейдуь. Гьемин жоллодгьo сер гирдебируьт суьфде эри дуллу сохде келей хьэрембошигьоре. Падшогьнш нуьшди э сер тэхд хуьшде э пушой мейду.

Кечел эз дурине хьэрой мидешенуь, мигую:

— Ой жоллодгьo, поит е дегьдегъэ, мекешит уре э гьэноре! Жоллодгьo мипоют. Кечел миёв, сер мизинуь э падшогь, минуь чуьл жуьфд журубe э пушой энУ, мигую:

— Тожириш биёругу бирмунугу журубгьсй хуьшдере.

Тожир гьемин гьe инжиге бу. Тожир диренге кечелe э журубгьоревоз, сер мигируь эз шэхьники эри хуьшдере далде доре эри вирихде. Кечел видов-видов миёв мигируь уре, миёру э ки падшогь. Дургуни эн тожир очмиш мибу. Падшогь буйругь мидуь э жигей э гиров бируьтгьo гьиркхьэрембошигьo тожире эри дуллу сохде э гьэноре. Хэлгъ шегьере омбар хьэз миёв эз ижире шэгІр. эз дуьди энугьo мибу и хьэшокоре, темэхькоре тожире э дор кеширеи.

Падшогь мигую эз кечел:

— Эзи журубгьойтуь е — дуь жуьфд журуб мере ди.

— Туре воюгьo журубгьo, огьойме падшогь,— мигую кечел. — Ме туьре неки журубгьo, де бэхшгьойгеш мидуьм. Энжэгъ и чуьл жуьфд журубe мере воисдени чуьл дусдгьo-хьэрмэхьгьоймере, э жигейме э гиров мундебируьтгьоре, гьеркишуре е жуьфд бэхшуьм.

У бэхш мидуь и чуьл журуб гьирхьэрембошигьоре, гьэл мигируь угьоре, мигую:

— Ишмуре гьер вэхд чуь воисдге, биёйт хогьит эз ме. Ме гьер гьуллугь-метлеб ишмуре миверовунум. Оммо э сер эн е доне ко-сиб, бичоре дес мевегирит, чендгъэде эз дес ишму верома э угьo кумеки, ники сохит.

Гьирхьэрембошигьo омбар «согьбоши» гуьфдире эзу, гьеме э е лэгІэ жугьoб мидуьт:

— Омбар эз дуьлимун и гофгьой туь. Имуш туьре герек бисдоримге, гьемише хьозурим э гьуллугь туь.

Хэлгъ э шори, хэндеревоз лов мибу эз мейду.

Э чуй беде руз расиге тожир гъеме душьмегъошму расо, э чуй-жире шори, бэхдеверн расиге кечел — гъеме дусдгъошму расо.

ГЪИСМЕТ

Е руз себэхъмунде халиф Бэгъдодн гьетте эз хов хэбер бире, медиров э болхун дервозей хуьше. Дервозей энэ э минжи эн е келе симбогъи бу. Э пушой эн болхун энэ е келе гуьндуьре сибдор вебу. И ченд руз бу дие э сибдор сиб невебу, сибгъо чире омо-ребируьт. Оммо гьейсэгIэт у миденишуь мивину э гъугъ эн лап звери лугей дор е сиб вери эдее тов — тов доре, эзу чум ве-герде нисе бире: ингъаде раче сиб гьисди. Халиф гъеле э согъ гIуь-муьр хуьше ижире раче сибе недиребу.

Чум эн хэлиф лап э и сиб домунд. Уре воисд ю хуьшдению э десдин дес хуьшдеревоз чинуь и сибе.

Хэлиф фурамо эз дервозей хуьше, куьнд омо эз дор, верафд э сибдор эз луге те луге. Эзир эн звери луге расиренге, гьетте дес кешире эри сибе эз гъугъ дор чире, бирден э е сесевоз эз гъово омо е келе симуьргъ-гъуш, э гъэнетгъой хуьшдеревоз нимей асмуре эдее дегуьрде. Симуьргъ гуьрд хэлифе э гъэрмэгъгъой хуьшдеревоз, шилоли вечелере гъируьтгъоре хуно, веберд э асму эз булутгъо звер. Берд уре эз сер хьофд догъ, хьофд дерьёгъ, овурд нишунд э е жиге, ю пар зе рафди, вир бисдо эз пушой чум.

Хэлиф екем э хуьше дироморенге, чуме-чару мисоху э иловле, мивинуь: ю дегешдигъо жиге е фирегъе дереини. Э расдилой энэ—дерьёгъи, э чепилой энэ —фирегъе бирэхъне гъумлуье догъгъо, тепейгъои. Инжо э е жигеш е доне дор, е доне куле, е доне савзе невери. Е доне зинде чи э иловле веде нисд.

Халиф э гужевоз мэхизуь э пой, мурав евош-евош пушово. Е кем рэхъ рафде бэгъдо мивинуь э пушой ю е мерге вишен. Мида-рав э гъэд више, мивинуь э гIэрей више е раче богъи, э минжи энэ — е гуьндуьре гъэлечеи. Евош-евош, пэхъники, у куьнд миёв эз гъэлече, мивинуь дуь деседе гъэреулгъо-бигъбурангъо поисдет э пушой дер гъэлече. Э тен гъемей энугъо жобежовшон вери; э е дес

ишу бирэхъне шимшил пулати дери, э е десигешу ух. Дие эзигьо бэгъэй э е жигеш е доне одоми веде нисди.

Халиф Бэгъдоди инжо мунугу, хэбер дуьм имогъой ишмуре эз Чиме-Чин падшогъ. Чиме-Чин падшогъе э пире вэхд ю е кукле биребу. Эзу бэгъэй уре дие овлод небу. Оммо у эз деде биренге, г'Иэргъо гуфдиребу э падшогъ, гъетте кук энз паздегъ сале томом бире, эз дес эн халиф Бэгъдоди мимуьруь.

Чиме-Чун падшогъ омбар дуьлпесо бире эри эни кор, терспире е теке кук ю немируь гуфдире, мифирсуь одомигъой хуьшдере буравт гердуьт э келе падшогъети энз, офут ужире жигере, эжеки гъеле пой инсон нерасири, не унжо эй рафде рэхъ нисди, не эри зигъисде минкин. Бэгъдевой хэйли вэхдгъо угъо офденуьт гъемин и мерге вишере э куьндигъой эн дерьёгъ бугъо. Эй буйругъи эн Чиме-Чим падшогъевоз инжо дешенденуьт више, э минжи више богъ, э гъэд богъ вокурденуьт е гъуьндуре гъэлече. Кук падшогъе овурде норенуьт э и гъэлече, те паздегъ сале бире, уре эри гъэреул сохде норени е десе гъэреулгъо.

Кук падшогъ дануьсденбу бебешу эйчуь уре э и дуре, вэхъшие, инсон нисе зигъисденигъо жиге пэхъни сохдиге. У шев руз эдембу гузет сохде, кей у паздегъ сале томом мибу. Эгенер у эз дес халиф Бэгъдоди немуьрдге паздегъ сале биренге, дие уре терс нисди, бебешу миберу уре э ки куьшде. Эри энз энжэгъ се мегъле зиёдте немундебу.

Имогъой бигъилим Чиме-Чин падшогъе не кук юре, гене хэбер дуьм ишмуре эз халиф Бэгъдоди. Юре гъэреулчигъой эни гъэлече невинуь гуфдире, у те шев ниме бире пэхъни мибу э песой эн е келе дор, э гъэд хэсде куле. Песе шев ниме биренге, асда-асда э чорченги, хуьшдере далде доре-доре, куьнд миёв эз дер гъэлече, мидарав э дорун гэлече. Эз ченд пилоконгъо верафденге, у дер эн е утогъэ мокуну мивинуь э сер тэхчей пойсуьрхи е раче жовон дегешди, эдее книг хунде. Жовон ингъэде рач гъисди эдее э пушой ю гъисдигъо шэг'Име хуно товуш доре.

Халиф бэгъдоди э хуьрметовоз, дуь десе э сине веноре, шев э хэйрбу мидуь куке. Кук диренге инжо, э утогъ хуьшде и нешинохэ одомире, омбар мэхътел мимуну, милуьрсуь: кини у, эз жеи,

чуьтам оmore ведиромори у э и дуре жиге, эжеки оmodимогъо рэхъ нисе дануьсденуьт, гъуш гъэнет нисе зере, деве — дирногъ.

— Ме, хэлэфме, мугуюм ме кинуьмге, чуь э серме омориге,— жугъоб мидуь халиф Бэгъдоди,—оммо мере воисдени ебо туь хуьшденитуь эриме ихдилот сохи туь кинниге, чуьтам туь хуьшденнитуь инжо оmore гъисмет бирейге, ки вокурдиге и гъэлечере.

Кук Чиме-Чин падшогъ миёру суьфре мидшенуь эри гъуногъ, чи минуь эрию, песе ихдилот мисоху гъеме гъозие-гъэдер хуьшдере, кей, эйчуь вокурдиге бебей энугъо Чиме-Чин падшогъ и гъэлечере, эйчуь овурде инжо уре пэхъни сохдиге.

Ихдилот эн куке шиновусденге, халиф Бэгъдоди омбар мэхътел мимуну. «Эйчуь э гъисмет эну вери и бэхдевере жовон паздегъ сале томом биренге биё мируь гуфдире, песе уш — эз десе? — э келе мэхътели демунде, эдембу гуфдире халиф э дуьл хуьшде.— Чуь беда сохди и гъил эриме, енебуге эри де кесиге?..»

Дуьл куке эри гъэреболугъ несохде халиф Бэгъдоди пэхъни сохд эзу, ки халиф Бэгъдоди, эз дес комики гуйге у ёгъин биё мируь гъемин ю хуьшдениюни гуфдире. У э вогънеки мугу: ю тожир-севдегери. У э гемиревоз э эз сер дерьёгъ молгъо бердеки, э сер дерьёгъ е келе зуьгъе, туф-туфон вокурд, дерьёгъ э шивен офдо, шаргъой эну гемире гъэчоре хуно эзило э уло шенд, чарунд кумбологъово. Геми э молгъо, одомигъой энуревоз гъеме батмиш бисдоруьт.

Эз гъемей эн э геми вебируьтгъо одомигъо е у согъ мунд. Эз хуьрд бире тикей геми гуьрде, у вомунд э руь дерьёгъ, песе шаргъо зере ведешанд уре э гъирогъ эни дерьёгъ, э кунди эни дереи гъисдигъо. Кук эн Чиме-Чин падшогъ омбар шор бисдо тожир э ю расд оmoreи, э худошуькуьри сохд у эзижире секенои хилос бирей, зинде мундеи.

— Ме не туьни мизигъим инжо бебе не писере хуно, те ме паздегъ сале бире,— мугу эзу кук Чиме-Чин падшогъ. — Эри паздегъ сал томом бирейме, омбар немунди, энжэгъ се мегъле мунди. Эриме паздегъ сал томом биренге, бебейму мифуьрсуй одомигъой хуьшдере, миберуь мере эзинжо. Ме мегуруьм туьре э хуьшдеревоз, гъеме пуч бире мол-девлеттуьре зедтеш могордунум э туь.

Халиф Бэгъодире омбар хъэз миёв эзи гофгъой эн кук.

Гирошд гъечи э куьнди се мегъ. Халиф дуьл куке эри веровунде эри энун ихдилот мисохд ченд жире гъозие-гъэдергъо, гуйге э сер ю оморетгъо у э де хоригъойге э рафдеки эри севдегири сохде. Э гъэд эни се мегъ халиф Бэгъододи эз кук хуьшдеш зиёд хосд кук Чиме-Чин падшоге, уш лап вогоси э «тожир».

Се мегъ оmore лап куьнд биренге, кук эдембу неки рузгъоре, сэгІэтгъоре шуморде, кей се мегъ эхир томом мибуге, бебешу уре эзинжо миберуь. Дуьл энун лап эдембу тэгІди, битоби сохде. Эз дуьлдэгъдэгъэи уре ховиш нисе оморенбу.

Эхирки, сер ишмуре дерд недуьм, кук э паздегъ салаи омо раси. У руз себэхьмунде у паздегъ сале биребугъо шори сохде-сохде ведарафд э буру, эз бисду чи е келе расире хэмзе, диrowунд э гъэлече. Кук э кордеревоз бурри уре гъозе-гъоз, но э пушой «севдегер», юш э ишдогъовоз сер гуьрд эри хурде. Халиф эз гІээзизи куке хосден, вегуьрд э буз корде тикей эн хэмзере эри донсре э лэгІэй жовон. Оммо гье у тутем пой энун суьрт рафде э сер эн пилкей хэмзе, э сер хори бугъо, чемуьсд, корде те бине дерафд э бугъоз эн кук. Эз кук е келе буруж-хъэрой ведиромо. Е ченд дэгъдэгъэш некеши кук эн Чиме-Чин, падшоге офдо муьрд э пушой чум энун.

Халиф и коре, и муьгІуьжувзе диренге э пушой чум хуьшде, эз дерд, эз хъэйф серсоне хуно бисдо. Эз жун хуьшде визор бире, у э хъэроевоз видовусд ведарафд эз гъэлече, гъэреулчиго уре гируьт, куьшуьт гуфдире. Оммо гьетте гъэреулчиго э сер энун гьовкенде оmore уре эри гуьрде, суьмуьргъ биренгъинере хуно омо эз гъово раси. У э гъэрмэгъгъой хуьшдеревоз гуьрд халифе, учмиш бисдо э гъово. Суьмуьргъ берд уре гене эз сер хьофд догъ, хьофд дерьёго, согъ-саламет овурд но э пушой дервозей энун э зир сибдор э пушой болхун ю вебугъо. Халиф сере тик мигируь мивинуь э гъугъ дор, гьемин гье э у жиге э жигей эн ю диревугъо раче. гІэлемете тов-товне сиб е пусире, коври зере сиб вери. Гье и тутем эз кулок лигегъой дор жуьмуьсд, пусире сиб эз гъугъ дор омо офдо э пушой пой энун.

БЕБЕ НЕ ДУХДЕР

Бири не бири, е мерд бири. И мерде е теке духделе бири. Рузгьой эн е рузгьо, зен эни мерд офдори муърде. Е хэйли вэхд, дуразруй шиновусдгоргьойме, и мерд мунди зенсуыз, бие мерд. Э мехэлей эни мерд е ченд бие зенгьо дебу. И бие зенгьо миовурдуйт духдере э ки хуьшде, гофгьо менэхьэфигьо мисохдуьт эри энэ, момухдуьт уре, гую э бебешу эзи бие зенгьой гьуншимэхьэле екире эри хуьшде хою.

Сер ебо духдер гуфдире э бебешу хою гуфдире еки эзи бие зенгьой гьуншире, у мугуфди:

— Мере нисе воисде э хуне дедей мердуми овурде. У э туь гуж мисоху.

Оммо духдер эз бебешу дес нисе кенденбу: хогь эйтуь зен!

Гене гьечи е руз духдер сер эни гофе веровунденге, бебе мугу эз духдер хуьшде:

— Ме де зенигере эйчуь овурденум эриме, туь э хуне дерики. Ме мегируьм мигогьуьм туьре. Те ме имбуруз эз куче-дере вогошде, туь сер-тен туьре воку эн гІэруьсе хуно, дениш э ме.

Бебе мурав э куче э кор хуьшде. Духдер те бебешу вогошде минуь э ён дивор дуь тэхде э буй-балай хуьшде. Э пушой тэхдегьо микешуь те хори е дуразе сипре чодуре. Э зофру минуь е пура тулугь эн гьирмизине душеве.

И мерде е раче сундугь бу, руй ю гІовсуьрх доре, гуьлгьошекуьлгьо кешире. Духдер миёв сер сундугьэ мокуну, пэхьни мибу э гьэд сундугь.

Имогьой хэбер эз ки дуьм ишуре, хэбер эз бебей духдер. Бебей духдер могордуь э хуне, мивинуь э хори хуне суьфре вараюндеи, «гІэруьс» поисди э ён дивор, сифет хуьшдере э сипре чодуревоз дегуьрди.

Мерд миёв минишуь э сер суьфре, мугую эз духдер хуьшде:

— Биё ебо те иму гелин-гиев бире чимуре хурим!

Духдер жугьоб нидуь. Мерд е гиле мугую, дуь гиле мугую, духдер не жугьоб мидуь, не эз жигей хуьшде мижимуь. Мерд лап гІоси мибу, мугую:

— Туь эз суьфдеи шевевоз э гофме недениширенге, эз туь чух зен биренини мерел?

Мерд хэнжел хуьшдере вегуьрде, э жуьршевоз миёв э сер духдер; мизенуь духдере. Тэхдегьо э чодуревоз эеки мофдонуьт э хори, эз пара бире тулугъ тигъи мибу душов, билесумол мисоху чодур, тэхдегьо, не парталгьой духдере. Мерд гьечу мидануь, и тигъи биригьо душов нисди, хун эн гIэруьси. У зури-зури мешенуь э сер «меит» полхоло, медарав э куче, миёру е хьомболе. Мерд менуь сундугъэ э кул эн хьомбол, миёру э базар эри фурухде.

Имогьой хэбер эз ки дуй ишмуре, хэбер эз кук падшогъ эни шегьер. Э шегьер энигьо келе базар биренбу. Эз ченд жире хоригьо, вилетгьо инжо севдегоргьо э кервугьо, гемигьоревоз ченд жире молгьо оворденбируьт эри фурухде. Кук падшогъ эни шегьер гьемин у руз, бебей духдер сундугъэ ведировунденге эри фурухде, оморебу эри вобдоре е э чум ю хуш биёвгьо чире. Кук падшогъ гьечи э базар э гешдеки, э чум ю мохуру и сундугъ. Чум энумидомуну э и раче сундугъ. У мидуь гьэгъ эни сундугъэ, миёру уре э хуне, минуь э ю хисиренигьо утогъ. Бебей духдер, хэйли пул вегуьрде эз кук падшогъ эри сундугъ хуьшде, могошдуь э хуне, дер хунере сэхд мисоху, мивадарав эз шегьер.

Кук падшогъ е лэгъэре, зэгIифе жован бу. У чи лап кем хурденбу, эри чи хурде уре ишдогъ нисе биренбу. Гьулгьо, гьэревошгьо ченд жире лезетлуье чигьо миовурдуьт миноруьт э утогъ энум, оммо кук падшогъ е-дуь тикеле михурд, чигьоре гье гьечу нэхуьрде медебердуьт эз утогъ энум. Падшогъ омбар дерд, фикир кеширенбу кук ю гьечи лэгъэр эзгIифи гуьфдире, э чи хурдеревоз гIэрей ю нисди. Е доне жерэхъ, табиб э падшогъети энум нисе дануьсденбу эри кук ю е чоре соху, уре ишдогъ бу гуьфдире эри чи хурде.

Е гиле сер шев эри кук падшогъ гьемишеинере хуно мидирунувут э утогъ энум хубе хурекгьо, минуьт э сер суьфдей энум. Кук падшогъ, е-дуь лугъме михуру, мидегешдуь эри хисире. Кук падшогъ хисиренге, духдер асдалай мокуну бун сундугъэ, медиров эз сундугъ. У гьеме э сер суьфре вебугьо чигьоре михуру хуш хьэлол ю, гене мурав пэхъни мибу э жигей хуьшде э гьэд сундугъ.

Себэхьмуьн гьулгьо-гьэревошгьо дироморенге э утогъ эн кук

падшоґь, диренге ґе́ме шову сер шев овурде чигьо эри кук падшоґь хурде омори, и хэбере игьо мидуѳт э векил не везир падшоґь. Векил не везир и хэбере мугуют э падшоґь. Падшоґь омбар шори мисоху. Векил не везире у хубе бэхшгьош мидуѳ эри эни бешорои.

ґьечи гирошдени е ченд шев. Кук падшоґь юш келе мэхьтели: и чигьоре ю хисиренге ки хурде гуфдире. Е гиле сер шев кук падшоґь эри ю эз дировунде мэгIжуьмее хурекгьо ґьемишеиней хуьшдере хуно е-дуѳ лугьме хурде, дегешдени э хьэлов. У хуьшдере э хисиреки веноре, эз зир чум дениширени. Мивинуѳ немешев биренге, сер сундугь вокурде омо. Эз гьэд сундугь е духдер ведиромо — е тикмей суьрхи, рачию эдее э менг не асараревоз бэхс берде. Духдер миѳв минуѳшуѳ э сер суфре. Кук евошлей эз хьэлов мэхизуѳ, сэхд мигируѳ эз гьул духдер, мугую:

— Туѳ кини: гIэлбуьси, садани? Туѳ инжо чуѳ сохде?

Духдер мугую:

— Э жун худо, ме не жиниш нисдуѳм, не гIэлбуьсиш нисдуѳм, не саданиш, ме ижире-ижире одоминуѳм.

Духдер ґе́ме ґьозие, — гьэдер э сер ю омориґьоре, ихдилот мисоху эри кук падшоґь.

Кук падшоґь мигьилуѳ духдере дерафде э жигей хуьште пэхьни бире, ю себэхьмунде миѳв э ки бебешу, мугую: ме э е духдер ошугь бирем, эгенер туѳ мере неґьишдиге уре эриме хосде, ме миуьруѳм, эз ме дес веги.

Падшоґь ґе́ у туѳтем мидуѳ разименди хуьшдере. Падшоґь чуѳл руз, чуѳл шев гIэруьси минушуну эри кук хуьште. Духдере михогуѳ эри эну.

Мигирору е ченд сал. Э гьэд эни ченд сал духдере мибу дуѳ кук. Кук падшоґьиш эз духдере хосде эйло хуб бири, э жун диромори, э ранг-руй омори. Падшоґье эз шори жиге нисди.

Имоґьой хэбер эз ки дуѳм ишмуре, хэбер эз бебей духдер. Э гуш эну хэбер расирени: духдер ю согьи, немуйьрди, гIэруьс эн падшоґьи, уре эз кук падшоґь дуѳ гIэилиш ґьисди. У шев духдер ю юре фурмунди эри э ю э шуьвер неоморе. У э дуѳл хуьште гьэсд мисоху и гьэгьре эзу эри ведешенде.

Бибей духдер сер-тен хуьшдере е жирейге вокурде, духдер ю

юре нешиноху гуфдире, менуь э душ е тозе луле-гуфере, мигер-
дуь хьэет-бехьэёт, луле-гуфере эдее фурухде гуфдире, гьечи миёв
мидиров э хьэёт падшогы, хэрой сохде-сохде:

— Эй луле-гуфере воисдегор! Эй луле-гуфере воисдегор!

Э сес нэу гІэруьс падшогы гье усэгІэт медиров э гьейву.
Бебе диромунде духдер хуьшдере, мишиноху уре, оммо духдер бе-
бере нешинохд. Дуьимуьн куклей эн духдер гьемин гьеле севоре
гІэйл гуфереи бу. Уре воисд и гуферере восдонуь эри гІэйл хуьш-
де. Духдер огол зе оворд гуферефурухе. Уре поюнд э ён чуькле
гІэйллей хуьшде, ю дерафд э хуне. эри пул ведировунде. Те дух-
дер эз хуне ведироморе, мерд ведешендени эз куьф хуьшде е ке-
ле кордере, буррани серлей гІэйле, гуферере эз сер гьейву, э ён
меит гІэйл гьишде, зури-зури вирихдени. Терсире падшогы юре
офдге, эри эни кор уре тике-тике мисоху, бебей духдер эз ватан-
жигей хуьшде вирихде, оворе бире рафдени э е вилеетиге.

Духдер, гІэруьс падшогы эз хуне ведироморенге, мивинуь, мерд
гуферере овордигьо, веди нисди, эн куклей ю сер ю эз герден ю
бурран.

Духдер митерсуь эз шуьвер, хуьшде, эз хуьсуьр хуьшде эри
нжире кор бирей. У зури-зури мегируь е эдиёле. мипучуну э у
сербурра гІэйллей хуьшдере, миденуь э е север. Севере менуь э
кул хуьшде, э е десигеревоз гьул эн келеи гІэйл хуьшдере гуьр-
де, эз пэхьники мивируьхуь эз дервозей падшогы, оворе мибу ме-
давав эз шегьер.

Е ченд руз рэхь рафде бэгьдо, духдер миёв медиров э гьирогы
эн е дигь. Инжо э е жиге эз гьэд тонуре хуне эдембу эз хори гІэ-
тош луьп зере ведироморе. Э инжо э пушой эни гІэтош поисди
е мерд сипре парталгы э тен ю вери. Рушгьой энущ верфе хуно
сил-силпини, дурази, е сер те сугьрезанигьоюни. У чуьиге э гьирогы
гІэтош эдее сохде.

Духдер руз эхэйрбу мидуь келе мерде, эгьубе гэхэйр мосдонуь
эзу, песеде мипуьрсуь эз келе мерд и чуь жигенге Келе мерд му-
гю:

— Инжо зиндегьоре муьрде, муьрдегьоре зинде сохденигьо жи-
геи.

Духдер и гофе шиновусденге, мигируьсуь, шур-шур гІәрс тигь мисоху.

Келе мерд мипуьрсуь:

— Эйчуь гиризде туь, духдерме?

Духдер мугую э у гъозие гъэдер хуьшдере. Келе мерде ёзугъ миёв э духдер. У эз кул энү мегируь севере, мугую:

— И муьрде гІәле э северөвоз бигьил э киме, туь веги и гІәилигейтуьре, зур-зур бура эзинжо е гъэдер дурте, пәхьни бош е песой эн е келе сенгъ, небуге эн е келе дор. Гъетте сеимуьн гиле сесмере, хъэроймере шиновусде, мивидови миеи э ки ме.

Духдер гьул келен куклей хуьшдере гирде, дур мибу эз пире мерд, пәхьни мибу э песой эн э келе дор. Е ченд минутиш нигирору, духдер мишинову сес хъэрой эн пире мерде: «Гъоз бишди — бишмеди!» Мигирору е ченд минутигеш, э гуш духдер мидарав гене сес эн пире мерд. Дуьл духдер лап шор мибу, меденишуь, гузет мисоху, кей мерд сеимуьн гиле хъэрой мисохуге. Оммо гирошд е гъэдер вәхд эз лой пире мерд сес нисе оmore. Дуьл духдер э сер сәгІәт нешумо верире хуно мибу: белки пире мерд гІәилюре зинде сохде недануьсд, у чуйтам и дерде хьэл мисоху? Э ижире билбулие фикиргьо дереки, бирден духдер семуьн гиле сес божәхь эн пире мерде шиновусд: «Гъоз бишди — бишмеди!» Гъетте и сеимуьн гиле сес эн келе мерде шиновусде, духдер мивидову мирав э ки энү, мивинуь чуькле куклей ю зиндеи, согъ саламати. ГІәилле дире мунде дедешуре, мишенуь хуьшдере э гъэл энү.

Духдер эз келе мерд келе согъбоши, «худоразии» гуфдире, чуьклеи гІәиле э гъужогъ хуьшде вегуьрде, эн келен куклере гьул юре гуьрде, мофдуну э рәхь.

Угьо гьечи хэйли рафденге, э рәхь мивинуь э пушой ю е гІәлеме гъэребечи. И бу гъэребеч изумруди. Е сәгІәт гирошде бәгъдо, угьо миёвт мирасуьт э е шегьер. Духдер миёв э ки заргал эри фурухде и гъэребече, эз пул энү эри гІәилгьо нун-хурек, партал сертени эри восдоре. Заргал э келе томошерөвоз фегъм мисоху и гъэребеч изумрудире, песде мугую:

— Духдерме, ме гьеме бире-небиреймереш фурухдумге, гене гъимет эни гъэребече доре нидануьм. Миберуьм туьре э ки ке-

лей эн севдегергьой шегьер, белки у дануьсд доре гьимет энуре. Эхирки, сер ишмуре дорд недуьм, келей севдегоргьо восдо и гьэребеч изумрудире эз духдер, до уре эри эну е шеле суьрх.

Духдер эз севдегер вегирде суьрхгьо келе гюшир мибу. У гье э и шегьер мосдону эри хуьшде е раче келе хуне, мизигуь инжо э г'Эилгьой хуьшдеревоз.

Игьо инжо мунутгу, хэбер имогьой эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз кук падшогь. Бебей духдер сер г'Эил энуре буррабугьо руз, кук падшогь э хьэрмэхгьой хуьшдеревоз, э кукгьой векил не везиревоз, беггьо, базургендгьоревоз эри е ченд рузи э ов ведареф-дебу. Э шегьер эз ов вогошденге, гьулгьо-гьэревошгьо хэбер мирасуну э у, мугу:

— Гиденлеруьв гелмесуьн, ётонлеруьв дурмесуьн, уьленлеруьн пейне дунсун, гене ожугуьв гелмесуьн, ижире-ижире кори. Эз руз пишнеиревоз не зентуь, не г'Эилгьойтуь веде нисди.

И гофе шиновусденге кук падшогь лап э келе дерд мофдону. Гуьлом дие э пушой чум эну ниёв. У мокуну тирохгьой гьовуни, мегируь э дес дестечуй пулати, мофдону э рэхь, э сур эн зен не г'Эилгьой хуьшде. У гьечи хэйли вэхд мигешду эзи дигь э и дигь, эз е шегьер э е шегьер. Гьечи у эхир миёв медиров э у шегьер, эже гьейсэг'Эт эн эну, г'Эилгьой эну зигьисденуьтгьо жиге. Эз пушой эн е раче хуне э гирошдеки, у мивинуь е ченд г'Эилгьо эдее дуь е екиревоз «г'Эбеков» возиренуьт. Э вэхд вози е ченд г'Эил, э екиревоз э хьуьжет офдоре, сер гирдуьт е куклере эри нифри сохде, серкуш зере: биж хунде уре.

— Туь э иму согьбоши гу, иму туьре, биче э хуьшдеревоз гьишденим' вози сохде, гьеле туь зугьуниш вокурдени?

— Ме биж нисдуьм,—мугу г'Эилле.— Ишму э серме эдее хьэшо вешдененит.

— Эгенер туь биж нисдиге, бебешмуре э и шегьер еки семе дирогор шинохдгор мибисдо. Туь — бижни!

Кукле лап гьэгьр кешире эз дес энугьо, дерафд э угьоревоз эри женг гирде. Кук падшогь и куклере диренге, хун ю лап дуьш зе эри эну.

У дерафд э г'Эрей г'Эилгьо, жейле сохд угьоре, сер гирд кук-

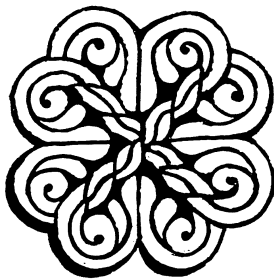
лере эри хоши гуърде. Гье и туьтем, сес хьэрой-хьэрой эн гІэил-гьоре, эн куклей хуьшдере шиновусде, ведиромо эз хуне дедей эн гІэил — зен эн кук падшогь. Кук падшогь зен эн хуьшдере диремунде, гьэл дешенд э герден ю, синесов бисдо э куклей хуьшдере-воз. Зен овурд уре э хуне, бирмунд э у чуьклен куклей хуьшдереш, ихдилот сохд гьеме гене э сер ю оmore гьозие-гьдере.

Те угьо эзинжо э шегьер ишу вогошде, падшогь, бебей эн кук эз дерд, э сер кук ю ижире коргьо омори гуфдире, мофдону мимуьруь. Кук падшогь минишуь э сер тэхд бебешу. Э хотур эни эзижире гезиро хилос бирей зен ю, гІэилгьо ю, э сер тэхд падшогь нуьшден, у келе гьуногьлугьигьо мисоху эри рэгІиет шегьер, коснб-кусуб, гІюни-бичорере бэхшгьо мидуь эз хэзинеь хуьшде.

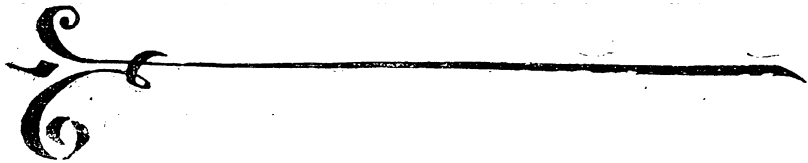
Угьо расирут э ннетгьо метлебгьошу, ишмуш э метлебгьошму расошит!

ОВОСУНЕГЪО Э ТОВУН
ХЪЭЙВУГЪО, МУЪРГЪГЪО

БУЪЛБУЪЛ НЕ ГЪИЛОГЪ

Е буълбуъл нуьшдебу э сер суьмбуьл, эдембу эри хуьшде раче гьовогьо хунде. Гье и вэхди гьилогъ омо нуьшд э сер гьовогьдор, э жуьнди буьлбуьл.

— Эй хэре буьлбуьл, туьре гIэйб нисе оморе э и хэре сестуьре-воз э пушойме ведироморени и хэре мэгIнигьойтуьре хундени? Туь гьич утанмиш, хэл-гIов бирени?

Буьлбуьл мугу:

— Хок вераво э сертуь! Эз сесме инсонгьо хьэз сохденуьт, мере э гьэфесгьой суьрхи дошденуьт, э пушойме эз хотур эн сесме хуб-хубе хурекгьо декуьрденуьт, гушдмере гIэселе хуно хурденуьт. Вой гердо эри туьчуьни хэр! Сестуьш туьре хуно хэри, гушдтуьш гушд эн сег нен хэре хуно хьэруьми. Туьре инсонгьо эри хьэзиш зерени куьшде. Вой эри сер буьлбуьл гердо эри туьчуьни хэриш руьхшенди биренге.

Гьилогъ мугую:

— Гьечиниге, кеш бурайм э шеригIэт, э ки келей эн эгьуьлменд-гьой шеригIэтсохгьо. Игьрол чмуш бугу ижире: сес эн гьерки усол ведиримо — е чум юре векендени.

Буьлбуьл рази бисдо. Рафдуьт, расд оморуьт э е хуг. Хуг сохд шеригIэт энугьоре. Э шеригIэт эн хугевоз сес эн буьлбуьл нэгI, эн гьилогъ гьобул бисдо. Э инжо е чум буьлбуьл векенде омо.

Буьлбуьл омо нуьшд э сер ю суьфде нуьшдебугьо, мэгIни хунденбугьо жигей хуьшде. Гьилогьиш омо нуьшд э сер энугьовогьдор. У мивинуь буьлбуьл эдее гирисде, мугую:

— Эй буылбуыл, возирем э туьревоз, бердем туьре, дие гирисде эричуь гирисде?

Буылбуыл мугу:

— Эй бедгІэсуьл, хэр. Бегем ме эри чуммере векеңдеи гирисденуьм. Ме эри эну рузме эдее гирисденуьм, шеригІэтме э дес хуг офдори гуфдире.

БЭГЪ НЕ ЭБРЭГЪ

Е гиле э гьирогъ нуькере оморуйт вохурдуьт эеки Бэгъ не Эбрэгъ.

— Рузтуь эхэйр бу, холей Бэгъ,— мугу эзу Эбрэгъ.— Е нике кор сох эриме, бер ведебер мере э улойгей нуькере. Э у тараф нуькере гьовумгьойме зигьисденуьт, угьо мере э гьуногьлугьги огол зерет, оммо ме симов зере нисе дануьсденуьм.

— Бошгу,— мугую Бэгъ.— Венуьш э кулме беруьм туьре.

Эбрэгъ верафд э кемер Бэгъ. Бэгъ дерафд э нуькере, симов зере-зере рафд. Гьетте у э гьирогъ нуькере оморе расире, Эбрэгъ эри хуьшде фикир сохд, метлеб эну бегьем бири, дие уре бэгъ герек нисди. У дуьм хуьшдере гьэд сохде, э е зарбевоз мигезуь Бэгъэ.

— Омон, муьрдуьм,— хьэрой мисоху Бэгъ.— Туь э ме гьечи хогьин эричуь ведиромори?

— Туь дануьсдени, ме — Эбрэгъуьм. Ме омбар довом доре нисе дануьсденуьм гьеркире бисдо негезире. ДивэгІ иму, эн эбрэгъгьо ужиреи.

Те Эбрэгъ эз кул ю фураморе, Бэгъ чаруьсд песово, екем симов зе, песде дешенд хуьшдере э лугьонди гІов. Эбрэгъ тартапил вомунд э руй гІов.

— Вой омон, эхирме бисдо!— имогьой божэхъ зе Эбрэгъ.— Туь чуь овурди э серме. Бэгъ?!

— Туь дануьсдени, ме — Бэгъуьм. Ме омбар тоб доре нисе дануьсденуьм э гьэд гІов симов незере. ДивэгІ иму, эн бэгъгьо, гьечуни,— мугу Бэгъ эз Эбрэгъ, Эбрэгъэ гІов бердеки.

ШИР-АСЛАН НЕ РАНЖБЕР

Е ранжбер бу. У э зими, хир кошдеиревоз дуланмиш биренбу. Е руз у э хире гIов дореки, е аслан миёв медиров э пушой зну. Аслане диренге, зэхълей эн ранжбер рафд, недануьсд эз терс эже пэхъни буге. Аслан дануьсд терсиреи эн ранжбере, мугу:

— Эй инсон, метерс! Мере эз туь хьэз оmore, эз жофокешитуй. Биё ме не туьни хьэрмэхь бошим, меш э туьревоз кор сохум, гьер сал э сер хэрмон мол эн жофоймуре тен бэхш сохим.

Ранжбер мугу:

— Ме — инсон, туь — аслан, иму хьэрмэхь чуйтам биреним эеки — ме эз туь терсиренуьм.

— Метерс,— мугую аслан,— ме эз дуьли эдее э туьревоз хьэрмэхь биренуьм.

Ранжбер мугу:

— Хуб, бисдорим хьэрмэхь. Ме хиш зеруьм, моле кешируьм, тум кошдуьм, дурундуьм, куфдуьм, песг туь чуй мисохи?

— Туь эз сер бере эз дес гьуччигьо гIов овурде нисе дануьсде. Ме э сер бере мипоюм, екиреш куьнд оmore нигьилуьм, те мэхьсуьлтуь гIов доре, верасде неёв. Мэхьсуьлгьоймуре эз нэхир, рэхьгирор, дуьзд-донгол гьэреул мисохум. Шев э хунейтуь михиси динж-рэхьэт, гьич эритуй кор сохдере хунош ниёв. Э зимигьо-мэхьсуьлгьойтуь еки оморениниге, дегь миёв. Эз кортуьш, корме омбарте хьйр мидуь.

Ранжбер рази бисдо. Угьо сер гирдуьт кор хьэрмэхьишуре.

Ранжбер оmore-оmore бисдо сэхьиб келе молгьо, девлетгьо. Дусди э гIэрешу деш келе бисдо. Э нуботиревоз э хуней еки э гьуногьлугьигьош рафдуьт.

Е руз э нубот хуьшде аслан э хуней ранжбер э гьуногьлугьии оmo. Нуьшдуьт, хурдуьт, вегирдуьт. Аслан мугу:

— Эй хьэрмэхь, туь эз ме терсирембири, имогьой дирири хьэрмэхьмере. Имогьой чуйтам оmore эритуй, хьэрмэхь?

Ранжбер мугую:

— Омбар хуб, согьбоши хьэрмэхь. Гьеме коргьойтуь хуби, оммо етте сифет туь э сифет эн сег ухшеш зере.

Аслане лап омбар гээгэр омо эзи гоф эн ранжбер, мугу:

— Эй инсон, кеш шимшиле, зе эз герденме! Ме эдее гуфдиренуым: сох и коре!

— Туь хьэрмэхьмени, десме нирав шимшиле эз туь эри зере, — мугую ранжбер.

Аслан мугую:

— Ту хоснетмере дануьсдени. Дуьм тик бире мэхьэл ме э туь гоф нисохум. Эгенер, туь э ме шимшил незериге, ме гьейсэг! Эт дуьм мере э зир кефелме миденуьм, туьре мифуберуьм.

Ранжбер терси. Чорей энү небисдо, кеши шимшиле, зе эз герден аслан. Аслан яралуь, хун тигьи бире-бире ведерафд эз хуней ранжбер.

Гирошд е ченд руз, аслан э зугьуневоз лисире-лисире ярай хуьшдере, хос сохд уре. Э жиге ярай энү муиш вероמו, гуйге гьич шимшил нерасирере хуно. Омо у э хуней хьэрмэхь хуьше, мугую:

— Гьери оф, эз коминжо зеребириге туь шимшиле.

Ранжбер гешд жиге яраре, неофд.

Аслан мугую:

— Эй инсон, фегьм сох яра чуьтам хос бириге? Хос мибу ярай эн шимшил, оммо хос нибу ярай эн зугьун.

АСЛАН, ГУЬРГ НЕ ТУЬЛКИ

Аслан э чул ведиромореву. Вохурд э у гуьрг не туьлки. Аслан жумунд энгуьше, огол зе гьердуьре. Угьо оморуйт гьердуьеки, сер зеруйт э аслан, гуфдируьт лерзире-лерзире:

— Гьуллугьтуь, огьойму!

Аслан мугу:

— Метерсит. Ме ишмуре эй хурде огол незерем. Биьйт гьерсееки хьэрмэхь бошим, ведарайм э чул э хьэрмэхьи, ов зеним, биерим хурим, межлуьс зере э е жиге.

Игьо хьэрмэхь бисдоруьт, ведерафдуьт э чул. Вохурд э игьо е келкуьгьи. Аслан атланмиш бисдо, гуьрд эз бугьоз келкуьгьи, тасунд уре, овурд э мейду. Гене гешдуьт, винируьт е марале. Ас-

лан дес шенд, уреш гуьрд, овурд но э ён келкуьги. Гешдуьт гене, офдуьт е бизкуьги. Уреш аслан гуьрд овурд.

Ове норут э мейду. Аслан мугу:

— Эй гуьрг, бэхш сох игьоре, нуьшим хурим!

Гуьрг омо, нуьшд э пушо, мугу:

— Огьойме, ебо эз гьемейму пушо и келкуьги туьре. Ме эз туь чуьклеуьм, марал — мере...

Гье ч гофе гуьрг гуфдире мунде: «и туьре, и мере»— Аслан дес шенд э сер гуьрг, сер юре пучунд, бурри шенд э хори. Мугу эз туьлки:

— Э туьлки, туь чуьтам бэхш сохде?

— Огьойме падшогь,— мугу туьлки,—туь гьувотлуьни эз гьеме хьэйвугьо, падшогь эн гьеме хьэйвугьон. Келкуьги наштовитуьре, марал пишнеитуьре, бизкуьги — шохьонгумтиуьре. Мере гье эзу эз пушойтуь мунделегьош весси.

Аслан мугу:

— Эй, туьлки, чуь хуб раче шеригІэт буррири туь! Туь и дерсе, и эгьуьле эз же вегуьрдей?

Туьлки, мугу:

— Э жунтуь падшогь, эз сер эн гуьрг вегуьрдем.

ОВЧИ НЕ БУЬЛБУЬЛ

Э е шегьер е овчи дебу. И овчи эз ов хуьшде гьич буш нивогошд, чуьнки дес ю омбар гьэлеж бу. У гьемише эз ов вогошде мэхьэл, зере овгьоре э сер жэгьэржугь хуьшде дуллу мисохд, мидиромо э шегьер. Э гІэрей жэгІмет эн шегьериш уре келе хуььрмет бу.

Е руз и овчи э ов ведерафд, э ов ю гьичиш неофдо. Омбар мэхьтел мунд. Э дул хуьшде фикир сохд:

— Ме имбуруз тигьи вогошдуьмге эриме келе хуьрдини. Хуби ки ме гьейсэгІэт эз ме гьемише ов зеренуьмгьо серхьэд гирорум, овлоте бурам, ов зенуьм, де тигьи невогордум, ненге эриме номуси.

Овчи гиросд эз серхэдгьо, мурав миденуьшуь мивинуь, э е зими е раче буьлбуьл нуьшди э сер суьмбуьл эдее раче мэгІнигьо хунде. Овчи тик гуьрд туьфенг хуьшдере, гьэележ гуьрд эри зере. Буьлбуьл ди овчире, гье усэгІэт шинохд, чуьнки и буьлбуьл э куьгьне серхэдгьой эни овчи омбар дуланмиш биренбу. Буьлбуьл омбар терси, мугу э дуьл хуьшде: «вой эриме бири».

Буьлбуьл раче мэгІнигьой хуьшдере бурри, э заруьнжие сесе-воз гуьфди:

— Эй овчи, чуь хэёл дери э дуьлтуь?

Овчи жугьоб до, мугу:

— Туьре зере хэели мере.

Буьлбуьл минет сохд, мугу:

— Ме дануьсденуьм, дестуь омбар гьэележи, унегуьре эз серхэдгьойтуь вирихдем оморем. Жендекме е чуьккелен, эз гунилейтуь е энгуьшд бирени э жендекме сула миёфдону, гушдме не э ловтуь мирасуь, не э дендуйтуь, мере мезе, э ме ёзугь биёвгу туьре. Бигьил мере э сер гуьлгьо-суьмбуьлгьо нуьшде, хунде, дуьл инсонгьоре шор сохде.

Овчи мугу:

— Эй буьлбуьл, гофгьойтуь хубе гофгьои, оммо дануьсдебош, ки ме туьре эри хурдейме нисе зеренуьм. Ме гьемише пур вогошденуьм э шегьер, ме имбуруз буш вогошдуьмге эриме хуьрдини, биёбурини.

Буьлбуьл мугу:

— Эй овчи, гьечубуге сабуьр сох э туь се эгьуьл вомухум, песде воисдге туьре зе мере.

Овчи мугу:

— Гу гьери винуьм, буьлбуьл!

Буьлбуьл мугу:

— Эвели гофме ини: эгьуьлтуь неветовугьо гофе бовор месох. Дуьимуьн: е коре месох — сохдиге пешму мебош. Сеимуьн: э дестуь нерасуьгьо жиге, дес мекеш.

Овчи шиниренге и гофгьоре, чохлах туьфенге нушунд э жигей ю. Уре хош омо эз гуьзеле эгьуьлгьой эн буьлбуьл, мугу:

— Бэхшируьм э туь, жунтуьре!

Буьлбуьл гье у сэгIэт пар зе, верафд э луйгей эн е гьундуьре дор, мугу:

— Эй инсон! Хуб фурмундуьм ме туьре! Мере дерд муьрдей-ме негуьрдебу. Э шуьгьэмме, э гьэд пуфдедиме е жовогьилет дери, ченд е хоей эн гьоз. Тенги сохденбирум у жовогьил э дес туьчуйни инсофсуьз неофдонуь гуфдире. Хьофд падшогь гьимет энуре доре верасде недануьсди.

Овчи гене туьфенге гьово гуьрд, сер гуьрд эри гьэлеж гуьрде, оммо сес буьбуьл оморенбу де ю веде небу эз гIэрей сигьэ, фирегье, савзе велгьой эн дор. Овчи но туьфенге э хори, верафд э дор. Хэйли верафд, оммо гуьрде недануьсд буьлбуьле. Э сер назуке луйгей дор э верафдеки, бирден луйгей дор хуьрд бисдо, овчи э сер келле офдо раси э хори. Овчи ноле зере, эдее муьрде. Овчи хьэрой зе буьлбуьле, мугу:

— Омон, жон буьлбуьл, оф эриме е чоре!

Буьлбуьл омо нуьшд э ён яралуье овчи, мугу:

— Э овчи, эри гьеме дердгьой гIуьлом дерму гьисди, эритуь нэгI.

— Чуьтам эхи?

Буьлбуьл мугу:

— Э туь се эгьул вомухдебируьм, оммо екиреш негуьрди. Эвеле згьуьл бу: мувэхьтуь неветовугьо гофе бовор месох. Ме е донегендуьме э гужевоз фуберденуьм, туь чуьтам бовор сохди е тикей жовогьилет, уш ченд е хоей гьоз эз бугьозме гирошд, э пуфдедимс диромо гуфдире? Дуьимуьн э туь гуфдиребируьм: е коре месох, сохдиге де пешму мебош. Туь жунмере э ме бэхширебири, оммо нум жовогьиле гуьрденге, пешму бисдори. Сенмуьн эгьуьл бу: э дес-туь нерасуьгьо жиге, дес мекеш. Ме э сер назуке суьмбуьлгьо, э бешгей гьундуьре доргьо нуьшденуьм, туь чуьтам эгьуьл сохди, веромори э келлей дор эри мере гуьрде? НэгI, ме э туь кумекки сохде нидануьм, эгьуьлсуьзе овчи. Эри гьеме дердгьой гIуьлом дерму гьисди, эритуь нэгI. Жигейтуь гье инжси.

ТУЫЛКИ НЕ ХУРУЗКУЫГЫ

Е туылки лап пир, гъувотсуыз биребу. Дие эз дес ю гъуш-гъэр-гъэ гуърде-хурде нисе вероморенбу. Туылки э согъ рузгъоревоз гисне мунденбу.

Е руз туылки миденишуъ мивину э дорун више, э сер лувгей эн е гъундуъре дор, е хурузкуыгы нуьшди. Туылки куьнд мибу, сере тик гуърде, мугую:

— Эй хурузкуыгы, биё ме нетуьни бирор бошим!

Хурузкуыгыре э гофгъой туылки хэнде мигируъ, мугую:

— Гъич эже дирей, эже щиновусдей: туылки не хурузкуыгы э еки бирор бу, гъич эз туылки хурузкуыгыре бирор мибуми?

Туылки мугую:

— Туь э ме бовор сах, ме ёгъин эдее эз дуьли гуфдиренуьм.

— Ечи туь дуьшмен эн парандеи. Бегем эз дуьшмеш бирор бирени?

Туылки шовгю мисоху э гъоврей хьофд келебей хуьшде. Хурузкуыгы бовор мисоху. Игъо бирор мибошут.

Хурузкуыгы мифурмуну миёру гъушгъоре, мидировуну э кулетъо, менгенуь э пенжей туылки. Дие туылки сэгёр гиснеири нивинуь, оморе-оморе э жун миёв, э ранг-руй миёв, пуст тен ю руьгъэни, тов-тови мибу. Те унжо угъо э еки бирор бисдоруьт, ки хурузкуыгы селт ихъдибори хуьшдере до э туылки. Эз еки дур-дур хисиренбируьтгъо, имогъой хурузкуыгы э гъэл эн туылки-«бирор» хисиренбу.

Шеш-хьофд мегъ гирошд эз хурузкуыгы э туылкиревоз бирор бире эйло. Е шев пушой хисире туылки мугу эз хурузкуыгы:

— Мере е жире воисдени эз инсонгъо сохденигъо гюшгъо эри хурде.

Хурузкуыгы мугу:

— Гъечу буге, бирор, себэхь миберуьм туьре эри гюш хурде.

Себэхьимуьн хурузкуыгы берд туылкире э е куьнде богъ. Э и богъ е соьмише кук не е соьмише духдер оморебируьт эри кефкъэз сохдешу э ченд жире дезгогъовоз. Кук нуьшдебу эдембу тар

зере, духдер суьфделе эз сер кинле фугурдебу хуб дем кешире гюш э гъэйси-хилмововоз.

Хурузкуьги пэхни сохд туьлкире э гъэд тегьенгъо, ю пар зе рафд нуьшд э пушой духдер. Кук но тара эз дес, вэхуьшд эри гуьрде хурузкуьгире эй духдер. Хурузкуьги пар зе, дурте нуьшд.

Кук э духдеревоз рафдуьт э песой хурузкуьги. Хурузкуьги гене парзе, овлоте нуьшд. Э гъечиревоз кук не духдер те дуб-версиш рафдуьт э песой хурузкуьги. Песде хурузкуьги гъебо пар зе, учмиш бисдо.

Духдер не кук э песой хурузкуьги рафденге, туьлки ведиромо эз зир тегьенгъо, э олхогьинеревоз хурд гъэжгуй гюше, тие гъэжгуре чарунд кунбологъово, вогюшд э ки хурузкуьги.

Кук не духдер вогюшдуьт оморуьт, миденуьшуьт мивинуьт суьфре гъэтмегъэриши, гъэжгюш кунбологъовои. Гъэжгуре мичаруьт зеверо, миденуьшуьт мивинуьт гюш гъеме хурде омори. Кук мугу эз духдер:

— Дие омори бири и кор. Гъич гъэйгю мекеш. Э жигей имбурузиш себэхь е хубе кеф мисохим.

Шев пушой хисире, туьлки мугу эз хурузкуьги:

— Биё туь гене е бирори сох, себэхьиш бер мере эри гюш хурде.

Хурузкуьги рази мибу.

Себэхьимуьн туьлки не хурузкуьги мофдонуьт э рэхь, миравт гье э у богъ. Туьлки гене пэхни мибу э зир тегьенгъо, хурузкуьги дуз мирав и дес э сер духдер минуьшуь. Кук мугую эз духдер:

— Пой ебо, эз жигейтуь междуьм! У шэхьитуь ди э сер иму кор овурди.

Кук мегируь е пара хуьзуьм балудире э е зарбевоз мишенуь э сер хурузкуьги. Хуьзуьм э хурузкуьги нирасуь, мирасуь э сер духдер, духдер мофдонуь мимуьруь. Хурузкуьги пар мизенуь мивируьхуь.

Кук сер мигируь хуьшдере эй куде-куьшде. Мирав э шегьер, эз пэхьники миёру бил-лапатке, э ён гьендэгъ богъ е гъовре меконуь эри духдер, сине-сов мибу э духдеревоз, те чумгьой ю вема

сире мигируьсуь, песде гьовре мисоху духдере. Эз терс сэхьиб-
гьой эн духдер, кук оворе мибу, медарав мирав э е вилеетиге. Кук
эри бил-лапатке э шегьер рафдеки, туьлки медиров эз зир тегьенг-
гьо, гьэжгьуй гюше михуру, гьэжгьуре кунбологьово мичаруну,
э рэхь миофдону.

Туьлки гьэдерсуьз гюьр биребу, чогь бпребу, гюьлом э гуш,
хэпер юш небу.

Е шев хурузкуьги хэбер мибу миденуьшуь мивинуь сер ю э
лэгIэй туьлки дери. Хурузкуьги мугую:

— Эй туьлки, бирор, туь чуй сохде?

— Эдее туьре хурденуьм.

Хурузкуьги омбар минет мисоху, оммо туьлки кем мишино-
ву.

— Э хотур эну сохде жикигьойме эритуь,— мугую хурузкуьги,
— е минут ведеше сермере эз лэгIэйтуь, е дуь гофле гуюм э туь,
песде ху мере.

Туьлки гьечи рази мибу. Медешенуь сер хурузкуьгьире эз
лэгIэй хушде. Хурузкуьги бирден медешенуь хушдере эз пен-
жей туьлки, фр-р-р сохде, гье у сэгIэт пар мизенуь, мурав минуь-
шуь э луйгей дор.

Туьлки мугу эз хурузкуьги:

— Омон, бирор биё туь мере меше, эз киме мара. Расди ме
гюьр, гьизмиш бирем, эз хушде ведарафдем. Биё туь мере е
кем гюжиз сох, гирисун, эгьулме э серме жэгIм бу, э туьревоз
э бирориревоз зигьисде дануьм.

Хурузкуьги мугу:

— Гьечу буге, шохьонгум пушой чуьшме дерафде, бура дегешд
э у лой догь верафденигьо илчи, песде екире мивиним.

Сибэхьимуьн туьлки мурав э у хурузкуьги гуфдиребугьо жи-
ге, еново: медуь хушдере, мидегешдуь михисуь.

Гьовой шохьонгум, гелере э етэгь фуравунденигьо вэгIдо ми-
бу. Сеггьой геле мивинуь эз дурине э е чогьол-туьлки хумнелуье
чи дегешди э минжи рэхь. Мивидовут, медебуррут туьлкире, сер
мигируьт эри пара-пара сохде. Туьлки эз хьэлегигери чешмиш
бире, мивирухуну хушдере эз пенжей сеггьо, мивидову мидарав

э е чуйкле сула. Дуым ю эз сула буруне мимуну. Сеггьой геле мивидовут э песой туьлки, микешуьт э дендуревоз эз дуым ю. Эз гуж кеширей дуым туьлки эз бине медирофдону. Е сег сере миденуь э сула, песой пойгьой туьлкире мижаву, сове-сов мисоху.

Хурузкуьгьи дануьсдени имогьой э сер туьлки чуй бологь миёвге. Миёв минишуь э сер эн е дор, э гьирогь рэхь, э пушорэхьи эн туьлки. Мивинуь: туьлки гьемей ю хуни-хэмйрини. Э шугьомо, э дуь пой, песой пойгьой хуьшдере суьруьтме кешире-кешире, эдее сморе, ноле зере-зере. Куьнд бисдоки, мивинуь: эн туьлки дуьм юш селт эз бине невери.

Хурузкуьгьи мугую:

— Имогьой чуйтами гьвойтуь, туьлки-«бирор»?

Туьлки жугьоб до, мугу:

— Ме э туь гуддиребируьм: мере гирисун, оммо туь дедеймереш гирусунди.

Хурузкуьгьи мугу:

— Эй туьлки, ме э туь гье суьфдедениш гуддиребируьм: эз туьлки хурузкуьгьире бирор нибу. Оммо туь сэхд руй донори, шов-гюгьо хурди. Меш э гофгьойтуь бовор сохде, фурмунде оморум, э гьурбуни шуьгьэмтуь ченд гьушгьо-парандегьоре э бохд дорум. Э товнейтуь е э мирод нерасире жовоне духдере куьшдуьм. Куке одохлуьсуьз гьишдуьм, оворе сохдуьм. И коргьош гьич пушой чумтуьре негуьрд. Мере э дусди гуьрде, э дуьшмени эдембири ведеберде, шев-нимешев э гьэчэгьиревоз эдембири пуч сохде. Имогьой дне бура эритуь. Оммо дан, эзимогьой те сад сал: эз туьлки хурузкуьгьире бирор нибу.

БЭГІЭВЕЧЕ НЕ ГЪЭРИ

Бири не бири, е бэгІэвече бири. БэгІэвече эдембу эри гІов зуьм-зуьми хурде рафде. Э рэхь рафдеки, э пой эну омо е телуь верафд. Пой эну лап дорд до. «Чуй сохум ме имогьой?» — мугу э дуьл хуьшде бэгІэвече. Мивинуь е Гъэрире, мугую:

— Жон Гъэри э пойме телуь верафди, пойлейме эдее дорд доре, веке и телуьймере эз пойме.

— Бошгу,— мугую Гъэри,— биё векенуым.

Гъэри мекенуь телуьре эз пой бэгIэвече. БэгIэвече мугую:

— Жон Гъэри, и телуьлейме э ки туь мунугу, ме бурам гIов зуьм-зуьми хурум биём.

Гъэри рази мибу. Мурав бэгIэвече эри гIов зуьм-зуьми хурде. ГIов зуьм-зуьми хурде, могорду э ки Гъэри мугую:

— Жон Гъэри, телуьлеймере ди.

— Эй,— мугую Гъэри,— ме эз тону нун э векендеки, телуьйтуь офде е гъэд тону дерафд.

— Элле! — мугую бэгIэвече, — Ме чуй сохум эри эни кор! Е телуьре ди, е тонуре.

— Бошгу,— мугую Гъэри,— туьре бугу и тону, веги бер, берде миданиге.

— Гъечу буге,— мугую бэгIэвече,— и тонуш экитуь мунугу, ме гене бурам гIов зуьм-зуьми хурум биём.

Мурав бэгIэвече эри гIов зуьм-зуьми хурде. Мухуру, миёв. Мугую эз Гъэри:

— Э Гъэри, тонуймере ди.

— Элле,— мугую Гъэри,— гов восдоребируьм эри гIэруьси. Гов лекет зе тонуре вечарунд. Тону хуьрд-хэсдеи, чуьтам дуьм?

— Гъечуниге,— мугую бэгIэвече,— е тонуре ди е гове.

— Чуьтам дуьм ме гове? Эхи ме уре эри гIэруьси восдорем,— мугую Гъэри.

БэгIэвече мугую:

— Ме гычиш ние дануьсденуьм: е тонуре ди е гове.

Чорей Гъэри ние бире, мугую:

— Веги.

БэгIэвече мугую эз Гъэри:

— Гов мунугу э китуь, ме гIов зуьм-зуьми хурум биём.

БэгIэвече мурав гене гIов зуьм-зуьми мухуру миёв, мугую эз Гъэри:

— Жон Гъэри, ме оморем, говмере ди.

Элле,— мугую Гъэри,— ме гове куьшдем эри гушд гIэруьси. ГIэруьси сохдем, гIэруьс овордем.

— Гъечу буге,— мугую бэгIэвече,— е гове ди е гIэруьсе.

БэгIэвече эз ю дес кенуь гуфдире, Гъэри мидарав э хьэёт, мигируь е назуре, мидепучуну э сипре деспоку, мугую:

— Ги гIэруьсе бер.

БэгIэвече мугую:

— Э Гъэри, и гIэруьслейме э китуь мунугу, ме бурам гене гIов зуьм-зуьми хурум биём.

— Бошгу,— мугую Гъэри,— бура.

Мурав бэгIэвече, гIов зуьм-зуьми мухуру, миёв, мугую эз гъэри:

— Эжи гIэруьс? Ди гIэрусмере беруьм.

— Элле,— мугую гъэри,— кукме чуьнгуьре эз дивор вегуьрдеки, гIэруьс эз пенжере вирихд ведарафд.

— Гьечу буге,— мугую бэгIэвече,— е гIэруьсе ди е чуьнгуьре.

Гъэри мегируь эз дивер хуне чуьнгуьре, мидуь э бэгIэвече, мугую:

— Бер чуьнгуьре эритуь.

БэгIэвече мегиру чуьнгуьре, мераз э сер догъ, менуь чуьнгуьре э синей хуьше, сер мигируь эри мэгIни хунде:

Телуьре дорум тону восдо,
Дингили-дингили, дингилейме,
Дингили-дингили, дингилейме!

Тонуре дорум гове восдо,
Дингили-дингили, дингилейме.
Дингили-дингили, дингилейме.

Гове дорум гIэруьс восдо,
Дингили-дингили, дингилейме.
Дингили-дингили, дингилейме.

ГIэруьсе дорум, чуьнгуьр восдо,
Дингили-дингили, дингилейме
Дингили-дингили, дингилейме.

БЕДЕ ЗЕН

Хэбер эз ки дуым ишмуре, хэбер эз е ранжбер. У эз себэхъ-зусери те гъэргъи шохъонгум э чул, зими кор сохденбу, бисдукори мисохд, гъичиш э хэпер юш ниомо. Оммо шохъонгум э хуне эй оmore, дуыл энү омбар гъэреболугъ мибисдо. Зен энү эз небире жигеш е кор вэхизунде, хъэрой-хуьшуьл мисохд, сер мерде дорд мидо, визор-гизор энуре миберд. Лэгъэй зен энү эн кун керг гъуьртире хуно гъич гуьрде небу. Чорей эни фэгъире ранжбар мибисдоге, оворе мибисдо мирафд эз дес эн зен хуьшде.

Е руз себэхъмунде зен энү эри ггов э сер чол э рафдеки, мерд энү мугу эзу юш эдее оmore э уревоз эри кумеки сохде. Зен рази бисдо.

Зен гъоб гговире э расеревоз э фушендеки э чол, мерд уре эз песой кемер энү гъуьл додоре венгесд э чол. «Эхош! Эхириш хилос бисдорум эз дес эни беде зен!» — шори сохде, мугу э дуьл хуьшде ранжбер.

Руз оmore пишнен биренге, гене э дуьл эн мерд рэхъм оmore, мугу эри хуьшде: «Чуьш бисдогеш и зенмени, ченд салгъой худои ме э уревоз зени-шуьвери сохдем. Гъери бурам сер кешуьм белки немуьрди. Эгенер согъиге, ведировунум эз чол»

Мерд оморени э ён чол, дешендени расере э гъоб гговиревоз. Эйлонмиш сохдени расере, вокоширени. Мивинуь расе — гурунди. Мугую э дуьл хуьшде: «Ведини — зиндеи». Хэйли расере вокошире, мерд сере гъуз мигируь, миденуьшуь э чол, мивинуь зен вединисди, оммо э жигей энү е келе мар бурмиш бире, нуьшди э сер гъоб ггови. Мерд маре диренге, мидомуну э хуьшде: вокошу уре, небуге невокошуге. Мар диренге мерд э хуьшде демунди, хъэрой сохде эз гъэд чол, мугую:

— Эй мерд, ме миром эйтуь, э хуьшде медомун, зубош вокош мере, ведебер эз чол, хилос сох мере эз дес эни беде зен. У эри е ниме руз э киме бирей, жунмере ведешенди, визор-гизормере берди э гофгъо-лэгълэгъигъой хуьшдеревоз, э ме хьол, гъолок не-вемунди.

Мерд э гофгъой мар бовор сохд, оммо эз мар терсире, у гене-

демунд э хуышде. Мар вераси э дуыл энү чуь дериге, шовгlo сохд у э мерд е локош, е заралиш низенуь, уьсделуьге уре сэхьиб пул-девлет мисоху гуфдире.

Мерд ведешендени маре эз чол. У омбар согъбоши гуфдирени эз мерд.

— Имогъой гуш вени,— мугую мар эз ранжбер.— Ме мурам мипичуьм э жендек эн е теке духдер падшогъ ишму. Ченд жире фендчигъо, жэрэхъгъо миёвт мере эз духдер эри жейле сохде, оммо еки энугъош мере эз духдер жейле сохде нидануь. Чорей падшогъ нибу, у келе бэхшгъо имид мидуь у одомире, комики мидануь хилос сохде духдер юре эз дес мар. Туь увэгlдон биё духдер падшогъе эри хилос сохде. Ме гьетте туьре дире жейле мибошум эз духдер падшогъ. Туь эзу келе бэхшгъо мегири. Оммо дануьсде бош: эгенер е гилейге шцинириге ижире гъозиере, небу биёй э пе сойме-гъо!

Мердиш мугую:

— Бошгу.

Мар рафдени. Мерд э ён чол поисде, фикир мисоху эри хуышде: мар э мари хуышдеревоз е ним рузиш э ки эни беде зенме тоб недори, ме чуьтам эзимбэгъдойге уре э рай овурденинум? Бигьил гъечи домунугу буравгу э гъэд эн чол.

Е ченд руз гирошде бэгъдо э гуш мерд хэбер мидарав: э духдер падшогъ ишу мар пичири, екиш уре эз духдер жейле сохде нисе дануьсде. Падшогъ келе бэхшгъо имид сохди эри доре у одомире, комики дануьсд хилос сохде духдер энуре эз дес мар.

Мерд мэхизуь миёв э ки падшогъ. Падшогъ мугую эз ранжбер:

— Эгенер туь духдермере хилос сохде дануьсдиге эз мар, ме туьре хубе бэхш, хубе девлет мидуьм, эгенер хилос сохде недануьсдиге, ме туьре э дор дуллу мисохум.

Мерд рази мибу, энжэгъ мугую эз падшогъ екиш недиров гуфдире э уревоз э утогъ эн духдер, чуьнки мар омбаре одомире диренге, гъэгър ю диеш гужлуь бире.

Мар и ченд рузгъо э гузет эн мерд бу у кей миёвге. Эхириш у мерде диренге, чуьтам гоф доревуге уре, эз жендек духдер жейле

бире, фураморини, эз гӀэрей дергъо ведерафде, гъиште рафдени рэхъ хуышдере.

Падшогъ диренге, духдер ю хилос бири, шорнюре гъэдер небисдо. У келе бэхшгъо, суьрхгъо-эршефигъо доре ранжбере э рэхъ декуьрд.

Э пулгъо, суьрхгъой эн падшогъовоз мерд е хубе хуне мокуну эри хуыште, генеш е гъэдер пул-девлет мимуну эрию.

Е ченд мегъ giroшде бэгъдо хэбер лов мибу: э духдер Чиме-Чин падшогъ мар пичири. Ранжбер вераси эри хуыште, ки у гъемин ю эз чол ведешендигъо мари. Уре воисд эз Чиме-Чин падшогъиш эри хуыште бэхш вегирде.

Мерд э кул гӀэсб венуыште, омо раси э вилеет Чиме-Чин падшогъ.

Чиме-Чин падшогъиш мугую эз мерд:

— Эгенер туь духдермере хилос сохдиге эз дес мар, ме туьре э гурундитуй суьрх мидуьм, эгенер хилос несохдиге, ме туьре э гъэноре асмиш мисохум.

Ранжбер э утогъ эн духдер Чиме-Чин падшогъ дироморенге, мар миденуышуь мивинуь и мерд юре эз чол ведешендигъои. У зугъу вокурде, мугую.

— Эй мерд, ме эз туь негуфдиребируьм дие э песойме меё. Дие оморей, деснге небу бийгъо!

Мар и гофгъоре гуфдире, жейле бисдо эз духдер падшогъ. Ранжбер е гъейбейре суьрх пур сохде, могорду э хуне.

Е хэйли вэгӀдо giroшде бэгъдо гене э гуш мерд сес мидаварь: э жендек духдер Яшар падшогъ мар пичири. Мерд мугую эри хуыште: е фенд офум, бурам духдер падшогъе хилос сохум, е гъейбейгей суьрхиш биёрум эриме.

(Мерд мидёв мирасуь э дервозей Яшар падшогъ. Яшар падшогъиш мугую эзу:

— Эгенер туь духдермере эз дес мар хилос сохди, ме туьре эз хэзинейме е гъейбей суьрх мидуьм, несохдиге — сертуьре эз гердентуь мибурум.

— Бошгу, — мугую мерд, — дефуьрсит мере тэхъно э ки духдер.

Гьетте мерд э утогъ дироморе, мар шинохд уре, хуършлемиш бире, мугую эзу:

— Эде, ме э туь негуфдиребируьм: дие э песойме меё? Ме имогьой эз духдер падшогъ жейле небисдорумге, туь дануьсдени падшогъ сертуьре мибуругьоре?..

— Эй мар, ме дануьсденуьм падшогъ мере микуьшуьгьоре, эгнер туь эз духдер эню жейле небисдориге,— мугую мерд.— Оммо ме э хотур пул-бэхш вегуьрде неоморем. Мере дердтуь гуьрди, эн ме нэгі.

— Чуьтам эхи?— мэхьтел мунде, мипуьрсуь мар.

Мерд мугую:

— У зен эз чол ведиромори, эдее туьре гешде. Э у хэбер расири туь инжои, э духдер Яшар падшогъ пичирей. У гьейсэгІэт э сирогтуь э лой Чиме-Чим падшогьги, имбуруз-себэхь инжо миёв мирасуь э ки туь.

Мар и гофгьой эн мерде шиновусденге, зэхьлей ю мрав, эз духдер гье у сэгІэт жейле бире, мивируьхуь. Мерд э гьейбегьой суьрхэвоз шори-шори могорду э хуней хуьшде.

ҚИ ГІЭМЕЛДАН ВЕДИРОМО?

Бу небу е хуруз. И хуруз е руз гешде-гешде омо ведиромо э е више. Мигешдуь хуруз э гьэд више, мивинуь э зире е куле туьлки дегешди. Туьлки муьрдере хунои. Хуруз куьнд миёв эз туьлки. Эри дануьсде туьлки муьрдеиге, небуге хуьшдере э вогьнеки э муьрдеи венори — е дундугъ мизенуь эз дуьм эню. Миденишуь мивинуь туьлки гьич жувмиш несохд. «Расдекиш, туьлки муьрдеи», — э дуьл хуьшде фикир мисоху хуруз. Миёв мйпою э зеверсер туьлки, чум туьлкире эй векенде. Гье и туьтем, хуруз э зеверсер туьлки поисдеки, туьлки лэгІэре пара сохде, мигируь хурузе, мугую:

— Гьо! Туь хуруз чуммере векенденбири?! Ме туьре гьеймогьой микуьшуьм!

Хуруз мугую:

— Омон туьлки, гьерчуьтам воисд мере куьш, энжэгъ э гІов медеше. Эз гІов эзхьлейме рафде.

— Гьо! Ме недануьсдем туь гьечи эз глов терсирени гуфдире! Гье эзи товуне ме туьре э глов мидешенуьм, бигьил э гьэд глов э зэхьлевежэгъировоз жунтуь ведаравгу.

Эз гьэнетгьой хуруз гуьрде, туьлки овурдени уре э ён нуькере. Туьлки хурузе дешенуь гуфдире э нуькере, хуруз бирден пар зере, вирихдени. Туьлки видовусдени э месой хуруз. Видов туьлки, вирих хуруз. Э пушой хуруз оморе веде бирени е дор. Хуруз зурри-зури верафдени э дор, эзунжо сер гирдени эри гьэгьр доре туьлкире, гуфдирени: «Эй туьлки-туьлки, туь глэмелдани, оммо ме эз туь зиёдте глэмелдан ведироморум!..»

КОСИБ-ФОЛЧИ НЕ МАР

Э е дигь е косиб зигьисденбу. У гьечи косиб бу, коргьой гуюгьоре хуно, уре не гьур бу не кефе. Кифлет энун эдембу эз гиснеи эз дес рафде. Эри чорей сер хуьшдере дошде, у сер гуьрд эри хэлгь фолчieti эри сохде.

Е гиле падшогь эн вилеет энугьо э хов хуьшде туьлки вини. Уре воисд хов ю тэгIбуьр сохде биёв: эричуь у э хов энун туьлки омориге, чуьниге мэгIной эни кор. Падшогь огол зе векилгьо, везиргьо, муллагьо, ахундгьой хуьшдере, гуфди хов хуьшдере эри энугьо, оммо екиш хов энуре тэгIбуьр сохде недануьсд. Падшогь буйругь до э везир хуьшде офу ужире одомире, комики хов юре тэгIбуьр соху. Эгенер неофдуйтге, гьемей энугьо куьшде миёвт.

Киниге э падшогь хэбер расунд: э филон жиге, э филон дигь е косиб зигьисде, фол вешенде, у ховтуьре мидануь тэгIбуьр сохде.

Падшогь фирсо одомигьой хуьшдере мэгIлуьм соху э косиб у зу-зу биёв расуь гуфдире э ки падшогь, хов юре эри тэгIбуьр сохде.

Косиб лап терси. У дануьсденбу, ки падшогь ишу лап бирэхьми. Эгенер у хов падшогь тэгIбуьр сохде недануьсдге вой-войлелей эри энун, падшогь юре микишуь.

Э ижире фикиргьоревоз косиб хьэллолбе михогьу эз зен, глэйлгьой хуьшде, мофдону э рэхь. Оммо эз више э гирошдеки, бирден э минжи рэхь э пушой энун миёв е мар мипою. Косиб митер-

суй, гье усэг!эт песово мишенуь хуьшдере. Уре воисд вирихуь, оммо мар мугу эзу:

— Эй инсон, ме дануьсденуьм туь э же рафдеге, эйчуь рафдеге. Метерс эз ме. Мере эритуь беди нэг!е, ники сохде воисде. Куьнд биё, гуш вени э ме.

Косиб е кем э хуьшде мидомуну, песеде куьнд миёв эз мар.

— Гуш вени, инсон,— мугую мар. — Падшогь ишму э хов хуьшде туьлки дири. У огол зерн туьре, туь хов энуре тэг!буьр сохи гуфдире. Эгенер тэг!бур сохде дануьсди, падшогь туьре е гьейбеи суьрх мидуь, эгенер недануьсдиге, буйругь мидуь э жоллод хуьшде сертуьре эз герден туь бурру. Оммо туь матерс. Ме э туь кумеки мисохум хов падшогье эри тэг!буьр сохде, оммо э и игьролевоз: падшогь дуьгьо суьрхэ туь нимей ю мере миди.

— Э сер чумгойме!— шори сохде, мугую косиб. — Гьетте эз ки падшогь вогошде, те ебо э хуне рафде, э китуь миём э суьрхэвоз. Эри эни кор туь олхогьин бош.

Мар мугу:

— Гьечу буге хуб гуш вени. Туь э ки падшогь оморенге, гу э у: «Огьойме падшогь, согь гердо! Туь э ховтуь туьлки дирей эзу кори: гьеме одомигьо э падшогьитуь, эз векил-везир сер гуьрде те рэг!нет гьеме туьлкире хуно дуь э пушой еки г!эмелдани сохденуьт, дуь екире фурмунденуьт, дузире, расдире дуь эри еки нисе гуфдиренуьт.»

Косиб э ки падшогь оморенге, у тэг!буьр сохд хов падшогье гьечу, чуйтам э у мар гуфдиребуге. Падшогье омбар хьэз омо эз гофгьой эн косиб, рази бисдо э тэг!буьр сохдеи хов юре, эзи хотур пур сохд гьейбеи энуре э суьрхэвоз, декуьрд э рэхь.

Косиб э вогошдеки э дигь хуьшде, дне эз гьэд више нерафд, мар э ю мохуру гуфдире, э е рэхьиге рафд.

Е гьэдер вэг!до гиросше бэгьдо, падшогь гене хов мивинуь. И дес э хов энугуьрг миёв. Себэжьимуьн у гене мифуьрсуй одомигьой хуьшдере э ки косиб, биёв тэг!буьр соху гуфдире хов юре.

Косиб лап терси: «Эгенер ме хов падшогье тэг!буьр сохде недануьсдуьмге, падшогь мере микуьшуь.»

Чорей косиб нисе бире, те обо э ки падшогь рафде, оморени

э више э ки мар, бэхшлениши хосдени у дес уре фурмунди гуфдире. Гоф дорени ёгын бэхш мисоху гуфдире э уревоз падшогы дуйго суьрхэ эри хов юре тэгІбуьр сохдеи. Мар рази мибу, мугу:

— И дес падшогы э хов хуьште гуьрг дири. Туь э у гу гьечи: «Огьойме падшогы, согь гердош! Туь и дес э хов дирей гуьрге. МэгІной эни хов туь уники, рэгІнеттуь диеш усол бири эз пушотенинеш. Эз хосиетгы, дивэгІгы, угьо гьейсэгІэт беднефсе, бирэхьме гуьрге хуно бирет. Эри хэйр хуьште угьо хьозурут, гуьргьоре хуно, дуь екире эри пара-пара сохде, суьперде.»

Падшогы рази бисдо э и тэгІбуьр сохдеи хов энуре, гене е пура гьейбеи суьрх до уре эз хэзинеи хуьште, э рэхь декуьрд. Косиб те е гиле э хуне рафде, омо э више э у жиге, эжеки мар поисдебу э рэхь эну денишире. Э дуьл эну омоки: нимей эн э гьейбеи деригьо суьрхгы биё маре дуь гуфдире, косиб лап хьуьршлуь бисдо. У ведешенд хэнжеле эри куьште маре. Мар виники и коре, зури-зури видовусд дерафд э лулей хуьште, оммо косиб дуьм юре бурри.

Гене е гьэдер вэхд гиросше бэгьдо падшогы хов мивинуь. И дес э хов у гусбенд мивинуь. Гене падшогы мифирсуь одомигьой хуьшдере э ки косиб биёв расуь гуфдире хов юре эри тэгІбуьр сохде.

Косиб буйругьи эн падшогы шиновусденге лап хьэлежигер мибу, нидануь чуь сохуге: «Гьечиш гьечуш и дес падшогы егын мере микуьшуь, чуьнки мар э ме кумеки несохдге, ме хов эн падшогы тэгІбуьр сохде нидануьм, хубики бурам э ки мар, бигьил у куьшуьгуь мере, чуьнки ме э пушой эну келе тэхсируьм. Эгенер у э ме бэхшлениш сохде, белки уре э ме езугь оmore, тэгІбуьр сохдге эриме хов падшогы.»

Омо косиб э више э ки мар, э сугьразани офдо э пушой эну, минет сохд:

— Жон мар, е куьш мере гьейсэгІэт, енебуге хов падшогы тэгІбуьр сох эриме!

Мар рэхьмедуьл ведиромо, у гьэгре неведешенд эз косиб, мугу:

— Эз падшогы мугуи: туь и дес э ховтуь гусбенд дирей. МэгІной эни ховтуь уни: гьеме рэгІнет эн вилеет туь гьейсэгІэт хуб, динж,

саламет бирет гусбендлегьоре хуно, э шолумн, саламатиревоз зигьсденуьт дуй э екиревоз.

Косиб шори-шори рафд э ки падшогь, тэгIбуьр сохд хов энуре, чуьтам э ю мар гуфдиребуге. Падшогь гене е гьейбеи суьрх до уре эз хэзинеий хуьшде.

Косиб зури-зури вогшд э хуне. У гьеме падшогь доробугьо суьрхгьоре декуьрд э е мушук, э кул хуьшде веноре, омо э више э ки мар. Мушук суьрхэ э пушой мар тигьн сохде, мугу:

— Жон мар, ини э пушойтуь декуьрдем гьеме суьрхэ, падшогь доригьо мере хов юре эри тэгIбуьр сохдеи. Туь э ме кумеки ни-сохдиге мере падшогь неки е эршефиш нидо, сермереш мибурри, гIэиллегьойме мимундуьт етим. ГьейсэгIэт биё э худоиревоз, хьэло-лиревоз бэхш сохим и суьрхгьоре, песде, миданиге бэхш э ме э туь дургу, хогьин ведироморенре.

Мар мугую эз косиб:

— Фикир мекеш эри эни жор. Э туь гьич е тэхсириш невери. Тэхсири эни коргьо гьеме — земоней. Чуьжире земонейге, одомигьош ужирей. Суьфдеи гиле падшогь э хов диребу туьлкире. Туьш туьлкире хуно мере фурмунди, падшогь туьре доробугьо суьрхэ э меревоз бэхш несохди. Дуьмуьн гиле падшогь э хов хуьшде диребу гуьрге, туьш гуьрге хуно гьов кенде омори э серме э хэнжелевоз мере эри куьшде, гьеме суьрхэ эритуь эри вегуьрде. И песини гиле падшогь э хов хуьшде гусбенд вини. Туьш имогьой гусбенде хуно динжи, саламатн, пешму бирей эри сохде коргьойтуь, вонсдени туьре э хьэлоли-хьисобиревоз бэхш сохи э меревоз падшогь доре суьрхгьоре.

ГУЬРГ НЕ НАЗУ

Е гуьрг лап гисне бу. Медиров у э ов эри хьэйву-чи гешде. Гьечи оморе-оморе у миёв медиров э куьнди эн е дигь, э гьирогь више. Инжо у мивинуь е назуре. Гуьрг пушой назуре мигируь, мугую:

— Эй назу, туьре ихдиёр нисди э н гIуьлом эри зигьисде!

— Эйчуь эхи? Чуьни тэхсприма?— мугую назу лерзире-лерзире.

Гуьрг мугую:

— Туь э хуьшдеш дениш, э меш дениш. Ме эри е гиле чи хурдейме шев-руз, э гьэргъи зимисду, э гъизгъин гьеминон э видов-видов, тартапил дереум. Бирени рузгьо, орнегьо ме гисне мунденуьм, эз гиснеи шуьгъэмме э кемере вогосире. Оммо недешире э и кор, виниш ме эз туь ченгъэде эз жендек зурбо кслеуьмге, жонлуьнуьмге. Оммо туь эдее э хунегьо, э ки одомигьо зигъисде, э ён герме кинле хисире, хьозуре чигьоре хурде, гене балайтуь лап чуькклеи, е минжигъи э балайме гуьре.

Назу сер гуьрд хуьшдере э пушой гуьрг эри расд ведировунде.

— У туь гуфдиренигьо гофгьо гьеме дузи, эз е кор бэгъэй,— мугую назу.— Мере одомигьо э хуне эз келе те чуькле э мошеровоз эренуьт, э поевоз лепуьг зеренуьт, э серме хьэрой дешенденуьт, терс, гьелебуле доренуьт. Э жунме гье лерз, терс дери эз дес энугьо Жинсме эз пеленггьо, бибиргьош гьисдиге, ме эзу товунеи гьечи сигъмиш биремго, буй-балайме чуькле гьисдигьо.

Гуьрг бовор несохд, мугу:

— Туь эдее сермере пучунде э гофгьойтуьревоз, ме туьре нехурум гуфдире.

Назу мугу:

— Гьечу буге, туь эжигейме э кем зигъ э одомигьоревоз, ме эз е орине бэгъдо миём инжо, эгенер ме дургу бируьмге, ху мере, гушдме эйтуь хьэллол.

Гуьрг рази мибу. Гьемин гьовой эн шохьонгум бу, ранжбергьо эз кор чули вогошденигьо вэхд бу. Гуьрг э веснет эн назуревоз омо дегешд э минжи рэхъ, хуьшдере э хисиреки вено, одомигьо эз рэхъ гиросдегоргьо беруь гуфдире юре э хунегьойшу.

Ранжбергьо э хуне э вогошдеки винируьт гуьрге э минжи рэхъ. Угьо эз сер, пойгьой энугьде, миденуьт уре э туморе, сер эн туморере сэхд мибесдуьт. Гуьрг э дуьл хуьше шори мисоху, гьерчуь мидануь: ранжбергьо нмогьой менуьт уре э кул хуьше, миберуьт э хунегьойшу, у унжо э хьозури, э герми мизигьуь э жигей эн назу.

Гуьрг э и фикиргьо дерики, ранжбергьо мегируьт гьерки е гьолинде чубугъэ, сер мигируьт эри кудфе гуьрге. Гьемей жендэк эн гуьрг хэхэ мибу эз кудфе. Гуьрг э гужевоз пара мисоху сер туморере, мивирухуь эз дес энугьо, пэхьни мибу э више.

Себэхьимуьн гуьрг шумоле-шумоле, ноле зере-зере миёв мохуру гье э у жиге э назу, мугую:

— Эй назу, туь дуз биребей, мере эз хьолтуь хэбер небери. Ме э жигейтуь мибисдорумге, ме унгъэдейтуьре хунош нимундум.

ПЕЛЕНГ НЕ ГЪУЪЗДУЪРМЕ

Е гиле э ён келе базар эн Дербенд миёвт э еки мохурут Пеленг не Гъуъздуърме. Пеленг эз мунде жигеш сиегь бу, лэгъэр, эдембу шуьле хуно гешде. Гъуъздуърмеш зим-зерд бу. Угьо дуь екире руз эхэйрбу доре, хьол екире пуърсирут.

— Эгь, чуь гуюм э туь, жон Гъуъздуърме,— сер гуьрд эри шуькеет сохде Пеленг.— Рафдем луле гуьрдем э зир сергьови эн хуней эн е келе Гошир. Уре е ченд гьул-гъэревош дери. Угьо гьер руз хунегьо-жигегьоре вечиренуьт, шушде-руфденуьт, темиз сохденуьт. Сер ебо ме э ченд гужгьо-болегьоревоз э сергьови эн хуне луле вокурде,гъэревошгьой энугь э жару, десмолевоз зеренуьт вечарунденуьт лулеймере. Ченд бо угьо лулеймере э вечарундеки, ме офдорем е сер эз буьлунди эн сергьови э хори хуне, божэхьме е сер э асму верафди, жендекме хэхэ, дендегьойме хуьрд бири.

— Валлагь, хьолмеш эз хьолтуь хубте нисди,— мугу Гъуъздуърме.— Имогьой хэйли възди ме оморем дироморем э жендек эн Шафад демуьрчи. У эз себэхь те шохьонгум эдее кечук зере. Юш е жонлуье одомини. У гьетте «хьэт!» сохде, кечуке э зарбовоз э гьову зере, зэхьлейме рафдени, гушгьойме бенг бирени, вирихденуьм ведироморенуьм эз беден энугь, гешденуьм озоре, песеде гене чорейме небире, оморенуьм дироморенуьм э жендек энугь.

Е кем вэгьодо угьо сер дуллу поисдуьт, песеде Пеленг мугую:

— Биё иму е кор сохим, жигегьоймуре дегиш сохим.

— Чуьтам? — пуърси Гъуъздуърме.

Пеленг мугу:

— Туь демуьрчи Шафаде бигьил, биё э жигейме дино э беден эн

келе гЮшир Дербенд Менешир-огъо. Ме хуней энуре гъиште, миём э тукуй демуърчи, унжо луле мокунум эри зигъисдейме.

Угъо гъечи э екиревоз игърол сохде, Гъуъздурме рафд э беден эн гЮшир дерафд, Пеленг омо э тукуй демуърчи луле вокурд.

Е ченд мегъ гироште бэгъдо Пеленг не Гъуъздурме гъе э у жиге э ён келе базар мохурут экил. Дуь екире руз эхэйрбу доре, мипуърсут хьол екире. Непуърсирекиш веде бу — гъовой энугъо хуби. Гъуъздурме чоъгъ биребу, гъутинегъой ю гъирмизи биребу. Эн Пеленгиш гъовой ю хуб бу, дилбош, дуьлшор, ловхэнде бу.

Суьфде сер мигируь эри ихдилот сохде Гъуъздурме.

— Гъе у руз ме эз туь жейле биренге, — мугую Гъуъздурме, — рафдуьм офдуьм Менешир-огъоре. У э базар э заргел туку эри зен-бикей хуьште эдембу тозе генилей эршефии восдоре. Гъетте у генилере э герден зен хуьште доноре, э шориревоз томоше сохде, чуьтам рач гуьрдениге зен энуре, ме нехэбереки дерафдуьм э беден энуре. ГЮшире гъе усэгІэт сер гуьрд эз хиники эри лерз веноре. Уре э фейтун веноре, зури-зури овурдуьт расундуьт э хуне, э сер нерме хьэловгъо дегердундуьт, э кул ю е ченд луххуьфгъой пешми дегуьрдуьт, шороб, могъи, ченд жире хурекгъо дорут уре эри хурде. Оммо у хурде чигъой энуре э у нэгІ, э ме нуьш биренбу. Ме дие эзу дес нисе кенденуьм. Гогъ-бир ведироморенуьм гъечи эриме эри сейл зере, пезде гене зури-зури вогошденуьм, дерафденуьм э жендек энуре, сер гуьрденуьм эри э лерз овурде уре... Имогъой туь гу, кортуь чуьтамиге.

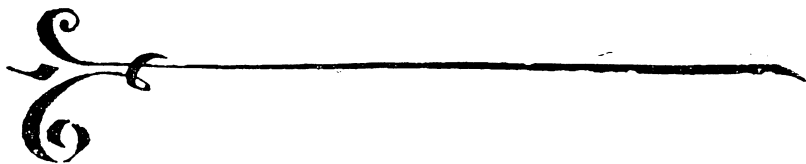
— Меш ки э ки демуърчи Шафад гироште эйло э женнет офдорем. Уре э гъэвлме нисди, гъич сере тик гуьрде э сергъови нисе дешире. эз себэхъ те шохьонгум эдее зере кечук хуьшдере поисде. Ме е луле нэгІ, э гьер куьнж эн сергъови тукуй энуре е луле вокурдем. Екиш угъоре вечарундегор нисди. ЖэгІгъо э тур жэгІчи офдоренуьтгъоре хуно, э лулегъойме офдоренуьт мегез, мужак ченгъэдеш. Хуремке — те бинебугъози. Эзи луле э луле гешденуьм эриме, екиш э ме дегмиш бирегор нисди.

Пеленг не Гъуъздурме шор, рази эз гъисмет хуьште, э еки согъбоши гуфдире, вогошдуьт э жигешу: Пеленг рафд э тукуй Шафад демуърчи, Гъуъздурме — э хуней гЮшир.

ОВОСУНЕГЪОЙ
ЗИНДЕГУИ

ЭЗ ГЬЕМЕ ЧИ ЧУЪ ГУЖЛУЪНИ?

Шогъ Аббасе е гиле воисд эри дануъсде: эз гьеме чигьо чужульни? У ю хуъшдению недануъсд и пуърсуъше эри хуъшде тес-лих сохде, огол зе овурд везир хуъшдере, пуърси эзу. Везир е келе данандее одоми бу.

— Огьойме падшогъ,— мугую везир,— эз гьеме чигьо гужуль — шороби, ичкуни.

Шогъ Аббас бовор несохд. Увэхди везир мугу эзу:

— Гьечу буге буйругъ ди биёру инжо э дервозейтуъ е эз дуъ чум кур гьисдигьо одомире, е кара не е шуъле. Угьоре шороб ди те лап хуб пиён, серхуш бире, увэхди мидани: дузиге и гофме, небуге дуз нисдиге.

Шогъ Аббас мисоху гьечу, чуътам везир эрию меслэхъэт норебуге. Е сэгӀэтиш некеши, э буйругъ Шогъ Аббасовоз офдуът овурдуът е кура, е кара ве е шуъле. Чи сохдегоргьой эн Шогъ Аббас овурдуът э пушой энугьо суьфре дешендуът, ченд жире хубе хурекгьо норут, е пура совуй эн шоробеш. Хуъшдени Шогъ Аббас не везир пэхъни бисдоруът э песой перде, сер гирдуът эри гуш веноре, томоше сохде угьоре эз пэхъники.

Кур, комики гьичиш нисе диренбу, товуше чуъшмелуъе рузниш эри эню торике шеве хуно бу, сеймуън пейлей шоробе хурде бэгъдо, тозе пура пейлей шоробе э дес гуърде, хэндуъсде, шори сохде, мугую:

— Э жун ишму, бирору, ме эдее диренуъм: э и пейлейме дерпгьо шороб эдее руьгъ-руьгъ доре гӀов зуьм-зуьмере хуно, товуш доре офдой себэхъире хуно.

Оммо и гофгьоре э гуфдиреки кур нисе диренбу, ки у пейлере ён гуьрди, э пейлей энү деригъо шороб эдее э сер суьфре тигъи бире.

Кар эслогъ гоф нисе шиновусденбугъо, э гуш ю хъэрой мисохдигеш, эз шороб серхуш бире, мугу:

— Ме эдембируьм эз куче гирошде, е гилейге э гуш ме дерафд, чуьтам е одоми, е нелоигъ, эзу кучейге гирошденбугъо, эри е негъогъи бебеймере нифри сохденбуге.

Шуьл пейлей хуьшдере э пейлей кар зере, мугу эзу:

— Мере туь кук бебейме мегу, эгенер ме и гъэгъре э у дегъишдуьмге. Ме гъейсэгИэт мэхизуьм, видов-видов мирам, миофум у гъурумсогъэ, микуюм, микуьшуьм уре те гъэбуьргъэгъой энү хэхэ бире.

Везир куьнд омо эз Шогъ Аббас, мугу:

— Имогъойле дирири, бовор сохди чуь жире зур-гъинор дериге э шороб, е чуь жире кор, мэхъшево нисе оморениге э фикир эн пие-не одоми?

ЭЗ БЕБЕШ ЗИЁД

Е гиле хэр эн Жингире Шомоил офдоребу муьрде. Дуьл энү омбар буланмиш бире, э сер мегъит хэр хуьшде поисде, сер гуьрд эри сине кудде, гирисде. Гъунши-мэхъэлеигъо мугу эзу:

— Эй лелей Шомоил, гъечи кор гIэмел ниев!.. Гъелбет э туь зарали бири — хэртуь муьрди, оммо чуьш бисдоге герек нисди хуьшдере гъечи хурде-вечире, гирисде эри энү: у одомитуь нисди, гъовумтуь нисди, хэр-хъэйву зиёдте нисди.

— У эз куьнде гъовум, ээ бебеш зиёд бу эриме, — диеш зар доноре гирисде, мугу Жингире Шомоил. — Э жун худо, бовор сохит, ме эз бебейме унгъэде никире недирем, эзи хэрме диремгьоре хуно.

ГІЭСУЪЛ

Эз хэзиней эн е падшогъ е келе дуъзд хэйли суърхгъо, эршефи-
гъой энуре дуъздиребу берде. Падшогъ лап эдембу гъэгр кешире.
У огол зе везиргъо, векилгъо, ённуьшигъой хуьшдере э дивонхо-
не, сер гуърд эз угъо эри меслэхъэт вегуърде: чуйтам герекиге куьш-
де у дуъзде, эгенер у гуърде омоге.

Везир мэхизуь, сер мизенуь э падшогъ, мугую:

— Огъойме падшогъ, туь согъ гердош, эгенер у дуъзд гурде омо-
ге, уре зинде-зинде жизлей юре бурра, э буьскгъо дезере гереки.
Песде буьскгъоре веноре э сер гІэтош, буй гушд энур, дурей энур лов
бу э гъемей шегъер, гъеме дануь и гушд эн кини кобоб сохде омо-
ренигъо. Э гъечиревоз иму терс, лерз менгеним э жун гъеме, умо-
гъойле е дуъздиш, ченгъэдер у гІэмелдан, нетерс бисдогеш, дие
жуьргІэт нисоху э сер хэзинейтуь эри дес кешире.

Падшогъ десе мижимуну, э лой везир, еГІни, нуьш э жигейтуь,
мугую:

— Асил!

Песде падшогъ руй мибу э ки векил, мугую:

— Туь чуй веснет доре?

Уш везире хуно, мэхизуь сер мизенуь э падшогъ, песде му-
гую:

— Огъойме, падшогъ, эриме оморенигъо, у хэзинейтуьре дуъз-
диригъо одоми гуърде омоге, е гиле дес-пой энуре бесде, э корде-
ревоз бугъоз энуре бурра гереки, пусд энуре кенде э гъэноре ве-
норе гереки леш энуре. Эзумбэгъдойге, тевере вегуърде, леш энур-
е тике-тике бурра, э пушой сеггъо шенде гереки.

Падшогъ гене десе жумунде, мугую:

— Асил!

Эз векил бэгъдо мэхизуь гъози, сер мизенуь э падшогъ, мугую:

— Огъойме падшогъ, туь согъ гердош, дуъзд гуърде омоге,
гъечи сохде гереки: е пуьнде гІэсбе бесде э гІэребе, дуь пой дуъз-
де бесде э гъолинде расеревоз. Сер энур расере бесде гереки э дуьм
гІэребе. ГІэсбе сэхд гъей сохде э гъирможевоз. Э гъечиревоз шу-
моле кешире у дуъзде эз сер сенгъгъо, дохборгъо, дереигъо те гъе-

мей жендэк энү хэхэ, хуни-хэмири бире, остгъугъой ю сове-сов бире, немируь.

—И десиш падшогы десе мижумуну, мугую:

— Асил!

Падшогы мэхизуь мирав э хьэрем хуьште, оммо везиргъо, векилгъо мимунут э дивонхоне, сер мигируьт дуь э екиревоз эри меслэхьэт сохде, дануьсде: чуй мэгІно дериге э и гоф эн падшогы, эй-чуй эхи эз товун эн гьер теклифи: эн везир, эн векил, эн гъози у гуфди е гоф — «Асил».

Себэхьимуь падшогы э дивонхоней хуьште оморенки, аннуьшигъой падшогы, гъеме мофдонуьт э пой энү, товогъо мисохут сур эни гофе бчмиш соху эришу, гую мэгІной энуре. Падшогы мугую:

— Э и кор е келе сур недери. Везир гуфди: гушд дуьзде жизле-жизле сохде, э буьск вокурде, э сер гІэтош буржунде тереки. У гъечи гуфди, чуйнки бебей энугъо кобобчи бу. У эз гІэсуьл хуьш-юре э кордеревоз бурра, леш юре э гъэноре кешире песеде уре тикетикет сохде э теверевоз, э пушой сеггъо дешенде тереки. Бебей энугъо гъэсобчи бу, унегугъре у гъечи эдее гуфдире. Гъози мугу: дуьзд гуьрде омоге уре, эз дуь пой э дуьм гІэребе бесде, шумоле э чулгъо-дерейгъо кешире тереки те жун ю ведерафде... Вебей энугъо гІэребечи бу. Уш эдее эз гІэсуьл хуьште гоф сохде. Ини сур эни гоф.

«ГЫЧ ЗАД»*

Э е дигь е зене е овоме шуввер бири. Уре гъеме «хомот» гуфдиренбируьт.** Е гиле себэхьмунде Хомот зу мэхизуь эз хьэлов эри э шегьер рафде, эй хуьште килэхь восдоре. Пушой эз дер ведерафде, эз зен хуьште мипуьрсуь:

* Гыч зад — гычиш (э зугьун гюрки — азербайджани).

** Хомот — лэгъэми, синоним эн овоме эгъуьлбуше одоми.

— Эй зен, эйтуь чуй восдонуьм биёрум эз шегьер?

Зен мугую:

— Восдо «гъич зад», оммо эз ёртуь меведеше-гьо!

Хомот рэхь хуышдере э рафдеки эри фурмуш несохе тапшуыр-миши эн зен хуышдере, келе-келе гье эдембу гуфдире эри хуышде «гъич зад, гъич зад». Гъечи у е гъедер рэхь мигирору, миденишуь мививинуь е ранжбер турбей гендуьме э герден беседе, эдее э пенжеревоэ эзу гендуьм вегуьрде, э сер эн гъугъэр тум шенде. Хомот эз ён знуш э гиросдеки эдее гуфдире: «Гъич зад, гъич зад». Ранжбере гъэгър миёв. У кор хуышдере гъишде, миёв мигируь ехэн эн Хомоте, сер мигируь уре эри куфде.

— Э балам, чуй зобуни сохдем ме э туь, туь мере куфдени?! — хьэрой мисоку Хомот.

— Туь эдее дирe, ме эдее зими кошденуьм, эйчуь гуфдире туь «гъич зад», «гъич зад»?..

— Гъери гу: чуй биё гуюм ме?

— Гу, э жигей еки сад гердо.

Хомот гене мурав рэхь хуышдере, имогъой э рафдеки эдембу гуфдире, фурмуш несоху гуфдире: «Э жигей еки сад гердо, э жигей еки сад гердо». Гъечи Хомот миёв мирасуь э е дигь, мивинуь жэгмет эни дигь эдее э сер гъоврегъо миторе берде. Одомигъо э песой мито рафдегоргъо, шиновусденге Хомот эдее гуфдире: «Э жигей еки сад гердо», гъов микенуьт миравт э сер зну, сер мигируьт уре эри куфде.

— Эй хэлгъ, эйчуь куфденит мере, чуй зобуни сохдем ме э ишму? — мипурсуь Хомот.

— Туь эдее дирe иму эдее муьрдере берденим эй гъовре сохде, туь эйчуь гуфдире: «Э жигей еки сад гердо!»?

— Гъечу буге, хуте сохит мере чуй гуксмге, — минет мисоку Хомот.

— Гу: дие э сер ишму ижире бедигъо мёёво!

Мурав гене Хомот рэхь хуышдере, келе-келе гуфдире-гуфдире: «Дие э сер ишму ижире бедигъо мёёво». У гъечи миёв мирасуь э е дигьиге, мивинуь э дигь глэруьси дери. Бирордоморгъо гъул доморе гуьрде, сэгъдуьшгъо — жигъиз глэруьсе эдее берде э песой глэ-

руус. Э дес еки энугъо дегесунде лампе дери. Хэлгъ э шори, мэгI-ниревоз эдее рафде э песой энугъо э хуней домор. Э гIэруьси бирегоргъо мивинуь е нешинохэ одомо эдее гуфдире: «Дие э сер ишму ижире бедигъо меёво». Менгенуьт угъо Хомоте э хори, сер мигируьт гъэбуьргъэгъой энуре эри хэл сохде.

— Беге э ишму ижире гIэдоти: э дигъ ишму гъисмет бире одомире эри доноре куфде? — мугую эзугъо Хомот.

— НэгI, иму лап гъуногъсевене одомигъоим, — мугую угъо эз Хомот.— Туь эдее дире э дигъ шори-гIэруьси дери, оммо туь эдее ижире гофгъо гуфдире, эжитей э имуревоз шори сохде, вежегъисде, «гъерсо!», «гъерсо!» гуфдире.

Хомот шовгIо мисоху: эзимбэгъдо у гъечи мугую гуфдире. Хомоте рэхъо мидуьт. Е хэйли рэхъ мирав Хомот, миденишуь мивинуь е мерд эдее дайчере, хоме гIэсбе хуте сохде. Мерд суьфделе э кул хоме гIэсб венуьшдебу, Хомот гъе у сэгIэт миёв милою э пушой энугъо, гъулгъоре вешенде, сер гуьрд вежегъисде, келе-келе хъэрой сохде: «Гъерсо, Гъерс! Гъерс!». Хоме гIэсб серсон, эз мунде жигеш хьуршлуь мибу, эз некуми мишенуь хуьшдере песово, мерде менгенуь э хори. Сэхьиб гIэсб миёв э хуьршевоз э сер Хомот, сер мигируь эри куфде уре.

— Эйчуь куфде туь мере?! — хъэрой мисоху Хомот. — Ме тэхсир нисдуьм эри туь эз сер гIэсб офдореи. Ме ишмуре диренге гъечи шори сохдуьм, сер гирдуьм эри вежегъисде, «гъерсо!» гуфдире.

— Туь эзинни вэгIдо миёсди хуьшдере гъуз гуьрде, э лэхъники-пэхъники, сессуз, гуьмсуьз, гирошде рафде...

Хомот уре гоф мидуь: эзимбэгъдо у гъе гъечу мисоху, у гуфдире хуно, сэхьиб гIээб эзу дес микенуь.

Хомот оморебу э куьндигъой шегъер расиребу, мивинуь э минжи эн е муьлк дуь одомо чубиге эдее гешде, э иловле фегъм сохде-сохде. Угъо бебе-писер бируьт. Угъо хэр ишуре вир сохде, ведироморебируьт эри гешде хэре.

Хомот угъоре диренге, кемер хуьшдере гъуз мигируь, лэхъни бире-бире, сер мигируь эри зере гирошде. Бебе не писер уре гъечи диренге, угъо эришу фикир мисохут: хэре у дуьздири. Угъо мигируьт Хомоте, сер мигируьт эри куфде, хэр ишуре хосде эзу. Миде-

нишуйт мивинуйт, Хомот э герде нисе вегурде хэре дуьздиреире, угьо э пушо мидешенуйт уре миберуйт э ки суд. Судья э гьисмет эн Хомот е эгьуйлменде, фегьмлуйе одоми бу. У гуш веноки шуькеет эн сэхьиб хэре, песе гьозие-гьэдер эн Хомоте, вераси: э Хомот тэхсир невери. Хомоте рэхьо мидуй.

Хомот хуьрд-хэсде имогордуй э дигь хуьше. Зен энэ мипуьрсуй:

— Эй мерд, чуй овурдей эз шегьер?

— Э жун бебейгуй зен, — мугую Хомот угь, ноле зере-зере, — гьичиш неовурдем эз дуьмбелгьо, хэхэигьо бэгьэй.

ЧУЪТАР ДАНАНДЕЙ БЕГЬЛУЪ БАТУЛ СОХДЕБУГЕ ШЭГИР ЭН ШОГЪ АББАСЕ

Бире не бире е зен не е шуьвер бире. Угьо гьич дуь эз еки гоф, е кор, е сур пэхьни несохдет, лап эз дуьли-жуни еки бируйт. Е гиле зен эни мерд хов мивинуь: е мерд э гужевоз уре гьэл мигируь, моч мисоху. Зен э хов хьэрой сохдеки, мерд хэбер мисоху уре, мипуьрсуй у э хов эйчуй хьэрой сохдебуге. Зен ихдилот мисоху хове эри шуьвер хуьше. Мерд эз зен хуьше лап сэхд гьэгьри бире, мугую:

— Эзимбурузевоз дие туь зенме нисди, веги шеле-шултейтуьре, бура э хуней бебешму!

Зен омбар минет мисоху э шуьвер хуьше, мерд кем мишинсву, эхирки медекуьнуь зен хуьшдере. Зен мэхизуь мирав э шуькеети э ки Шогь Аббас, ихдилот мисоху э сер ю оморигоь гьозие-гьэдере, минет мисоху, мугую, ю дедей г'Эилгьон. е вэхдиш э шуьвер хуьше михэнет неведиромори, омори бире э хов ижире кор, у ю чуй тэхсири? Буйругь дуьгу э шуьвер ю, юре э хуней хуьше, э ки г'Эилгьой ю беруй.

— Э ховиш бириге и кор, — мугую Шогь Аббас, — туь имогьой эри шуьвертуь хьэруйми. Шуьвертуь дуз сохди туьре ведекуьрди.

Зен медиров эз дивонхоне эз ки шогь Аббас, сине куфде-куфде, гирисде-гирисде мирав э хуней бебешу.

Хэбер эни кор мирасуй э бирор Шогь Аббас э Данандей Бегьлуй.

Уре э у зен не гІэйлгьой ю омбар езугъ миёв. Песде у эдембу дирe бишэґри эн Шогъ Аббасеш.

Данандей Бегьлуь дир несохде, рафд э базар, гуьрд е ченд фэхъле, овурд угьоре э билгьо, кулунгьоревоз зир эн бинеборуй дервозей эн Шогъ Аббасе эри векенде. Гьуллугьчигьой эн Шогъ Аббас диренге и коре, миравт зурн-зурн мэгІлуьм мисохут э у. Миев мивн-нуь эз расдиш фэхълегьо эдете зир бинеборуй эн дервозей энуре векенденуьт, Данадей Бегьлуьш — э сер ишу поисди.

— Туь чуй сохде?! — хьэрой мегируь э сер энэ Шогъ Аббас. — Туь зир бинеборуре векендиге, бору мечаруь мофдону.

— Дануьсдени чуйиге, бирор, — мугую Данандей Бегьлуь, хуьшдере э недани веноре, — ме шову фэгьире бебеймуре хов дирем. У мугу эз ме: «Ме э согьиндеиме инжо э зир бинебору е келе хэзине пэхьни сохдам. У хэзинере эзунжо векепит вегирит эришму». Ме эдее бебейму пэхьни сохдигьо хэзинере векеденуьм.

Шогъ Аббас хэндуйсд э гофгьой бирор хуьшде, мугу:

— Гьич э сертуь эгьуьл вери? Беге туь ижире хов дирей гуфдире, унжо хэзине дебире?

— Беге э хов мерд кес э гужевоз зен кесе гьэл гируь, моч соху гуфдире у эри шуьвер хуьшде кьэруьм бире? Э сертуь эгьуьл мебисдоге туь ижире шэґре нибуррури, хьэлоле зене, дедей гІэйлгьоре гьечи езугъ мисохди.

Шогъ Аббас вераси гьэлети хуьшдере, э герде вегуьрд Данандей Бегьлуь дузи гуфдире. У огол зе шуьвер эн зене, буйругъ до у зен хуьшдере беруь гуфдире э хуней хуьшде, чуйнки э у е гІэйб, е тэхсир невери эри э хов биригьо кор.

«УЬЧ КЕПИКИНЕН...»

Бири-небири е косиб бири. И косибе Гемриил нум бири. Кифлет эн Гемриил эдембу омбар хьижрони кешире. Ченгьэде Гемриил фэхълеи мисохдгеш, эзхьмет микешигеш э нун-партал кифлет хуьшде нисе расиренбу.

Е хинике руз поизи Гемриил рафдени э фэхъле-базари Дербенд

эри кор гешде. Кор неофде, вогошдени э хуне хэсде-менде, дердлуть-гэмлуть, нуышдени э пушой кинле. Косиб э герми гІэтош сер гуьрдени думитгьо-фикиргьой кифлет хуышдере эри сохде. Гьечи э фикир сохдеревоз чум энэ э хов верафдени.

Гемриил э хов миденишуь мивинуь ю э пушой эн гьэсобтукуни. Э хори е се кепике пулиш гьисди. Гьемриил гьуз мибу, секепике пуле мегируь эз хори. Омбар фикир мисоху Гемриил чух сохуге э се кепикеревоз. Бирден миёв э дуьл энэ бурав э хьомум, тен хуышдере шуру э и се кепикевоз.

Миёв Гемриил э хьомум, мивинуь: э хьомум кесе нисе дегьнше, унжо гьейсэгІэт падшогь эдее тен шуше. Э пушой хьомум фьейтун падшогь, э лэгІэй дер энэ дуь жоллодгьо, гьэреулчигьой падшогьнш поисдет. Гемриил чухтамиш гириге эз пэхьники энугьо мидешенуь хуышдере э дору. Гье и туьтем падшогь эз хьомум ведироморе, э сер душгьой хуыше халат вешенде, ведарафдени э хьэёт хьомум эри нефес вокошире. Гемриил дешенде хуышдере э нумир хьомум, куб сер-тен хуышдере шушдени. Те ебо эз хьомум ведироморе, у жундуре парталгьой хуышдере унжо гьнше, вокурдени парталгьой падшогье, ведироморени эз хьомум, венуышдени э сер фьейтун. эн падшогь.

Гемрииле овурденуьт э хуней падшогь, нуышдени у э сер тэхд падшогь. Э пушой эн Гемриил овурденуьт суке нашдови — гьэймэгь, кофе, миробо, керг, коньяк, Гемриил нашдови сохде бэгьдо, инчегьуьзгьой эн зен падшогь оморенуьт сер зеренуьт э у, эз нуминей зен падшогь теклиф сохденуьт уре эри динжи-рэхьэти вегуьрде э ён бике. Гемриил вэхуышдени эз сер тэхд падшогьнш, дироморени э зен падшогь хисиренигьо утогь. Гемриил сер-тен хуышдере векенде, дегешдени э сер нерме хьэлов гьов, э кул лихьиф пешми девеи, руй эн лихьиф — темизе эвруьшуьм. Зен падшогьнш суймиш бире, дегешдени э гьэл эн Гемриил. Зениш зен нисди, худо мебуру, е сипре дуьмбе, е марал догьнш, рачиюре гьэдер нисди.

Гемриил э зен падшогьовоз э ширине суьгьбет дебу. Суьфделе ловгьой Гемриил э гІэселе ловгьой бике расиребу, гьеебо зен энэ хьэрой сохде э биней гуш энэ, хэбер сохд эз хов Гемрииле.

— Эй мерд, эй мерд, — гуьфдире, жумуд у Гемрииле. — Руз

шохьонгуми, вэхд фэхьлегьо э фэхле-базари кура береи. Бура туыш э фэхьле-базари, кор гешд эритуь, небуге себэхь корсуьз мимунни!

Гемриил хэбер мибу, чумгьоре мокуну мивинуь: э ён ю зен падшогы нисди. У лап гьэгьри-гЮси мибу эз зен хуышде, хьэрой мегируь э сер эну, мугуь:

— Эй вече дербесе, хунехэребуьн гьуьзи! Туь мере гьейсэг! Эт гье и туьтем эричуь хэбер сохди? Эхи: мен уьч кепикинен падшогыьн хьомумине, мен уьч кепикинен подшогыьн тэхдине, мен уьч кепикинен подшогыьн хурекине, мен уьч кепикинен подшогыьн филон-фестириниде... духдер эн филон-фестер, мере э лап кефлуье жигей хов хэбер сохди!..

КУТУМ

Бири не бири е мерд не е зен бири. Мерде нум бу Бедел, зене — Гуьзел. Бедел не Гуьзел имогьой ченд салгьо бируьт э еки зигьисденбируьт, оммо э гьэд эни ченд салгьо Бедел э у не е хубе руз бирмундебу, не е хубе гоф гуфдиребу. У зен хуышдере эри гьэгь-негьогь зеренбу, куфденбу, гьэгьри сохденбу, серкуш зеренбу, егИни, зен беге одомини, эгьуьл зен э пошней пой ю дери, эгьуьл мерд гьич зене нибу, беле-филон.

Гемей эни гофгьой, серкушигьой эн Бедел телуь-तिकоне хуно демундебу рафде э дуьл косибе Гуьзел. Оммо Гуьзел э дуьл хуышде гуьрде поисдебу: е гиле семе гьэгьр эни э ю шуьвер веноре гужгьо, сохде серкушигьоре эри ведешенде эзу.

Е сал Бедел э хьэьт хуышде картушке кошдебу. Картушке оmore расиребу, пушой векенде бу. Е руз сохьонгум пушой хисире, Бедел мугу эз зен хуышде:

— Мере себэхь зуте хэбер сох, ведарам картушкегьоре векуьм.

Гуьзел те ебо себэхь очмиш бире, шуьвер хуышдере хэбер не сохде, мегируь-туморере, мирав э ки жэгИчи Нисим гуфдиренгьо, э слапатке э куьнди дерьегь зигьисденбугьо. Гуьзел мосдону эзу е дегь тозе кутумгьо, зур-зур-могордуь э хуне. Те ебо у Беделе

эз хов хэбер сохде, э ченд жиге, э зир тохгьой эн картушке, э гъэд эн хок и кутумгьоре у еки-еки пэхьни мисоху, песеде гене миёв мидегешдуй э жигей хуьшде. Себэхь хуб очмиш биренге, Гуьзел хэбер мисоху шуьвер хуьшдере, мугую:

— Эй мерд, туь вэхиз ведара картушке эри векенде, те туь коре верасде ме эритуь хурек себэхьмундеи хьозур сохум.

Бедел туморе не лапаткере вегуьрде мидеров э хьэёт. Е тохэ мекенуь, дуь тохэ мекенуь, сесере мекенуь, э чоримуьн тохэ э векендеки, мивинуь э зир тох кутум веде бисдо. Бедел суьфде перт-гъогь мибу мимуну э жигей хуьшде, песеде гене сер мигируь эри векенде, мивинуь гене э зир е тохигеш тозе кутум дери. Гьечу у эз е ченд жигейгеш картушкере э векендеки дегь доне кутум миофу. У кутумгьере э е жиге кура сохде, шори-шори хьэрой мисоху э лой хуне, мугую:

— Ой зен! Э сер иму мозол омори! Тохгьойму дуь бегьер дори. Эз зир тохгьо э картушкеревоз эеки дегь тозе кутум векендем!

Гуьзел хуьшдере э надани веноре, эз гъэд хуне хьэрой мисоху, мугую:

— Эй мерд, туь жингир бирей! Хьэёт иму беге дерьёгьи? Э бисду-богьче бегем кутум вероморе? Весси хэре гофгьойтуьре.

Беделе гъэгьр миёв эзи гофгьой эн зен хуьшде. У зури-зури мидиров э хуне, э сер зен хуьшде хьэрой сохде, мугую:

— Хэр туьш гьисди, бебе-дедейтуьш, духдер филон-фестер! Эдее гуфдиренуьм э туь: ме эз зир тохгьо дегь тозе кутумгьо векендем, уни унжо сер-сереки дечирем. Ме бурам екем гешдуьм э куче, э чойхоне чой хурум, туь те ме вогошде, кутумгьоре дировун, е ченд кутуме жарит сох, е хубе гош дунеиш сох э кутумевоз, е кузе шоробиш ни эриме э сер суфре.

Гьетте Бедел э куче ведерафде, Гуьзел миёру пэхьни мисоху кутумгьоре. Бедел эз куче, эз чойхоне вогошденки э хуне, мивинуь э сер суфре эжигей гош не жарит сохде кутумгьо тие шилововери. Мипуьрсуй эз зен:

— Эй духдер нелоигь! Эжеи э сер суфре ме э туь гьэдэгьэ зеребируьмгьо гош кутуми, жарит сохде кутум?!

Гуьзел хуьшдере э недире, надануьсде веноре, мугу:

— Ме унжо кутум не чи недирем. Эриме оморенигъо мерд туь екем чешмиш бирей, небуге туь ижире гофгъоре нигуи.

Бедел гъе усэглэт хуьършлемиш бире, мегируь гъили дере, шилолире хуно гъов кенде мирав э сер зен хуьше. Гуьзел хъэрой, божохъ зере-зере, мивируьхуь медарав э куче. Беделиш э гъили-ревоз — э песой энугу. Видов Бедел — видов Гуьзел. Э хъэрой Гуьзел не сес Бедел хэлгъ э куче кура мибу, медабурут иловлей энугъоре, мипуьрсуйт: чуйни, чуй бири, эйчуй офдорейт дуь зеки?..

— Эй хэлгъ, гъэдошмуре вегиром, — гирисде-гирисде мугую Гуьзел эз кура бирогоре одомигъо. — Е гиле ишму эзи ализе мерд-ме пуьрсит, чуй воисде уре эз ме, эйчуй гъили дере вегуьрде, у э песойме видовусдиге мере эри кифде.

Бедел гуьфдирени э угъо, чуйтам у имбуруз себэхъмунде дегъ доне кутуме эз зир тохгъой картушке векендиге э хьзёт хуьше, тапшуьрмиш сохдиге э зен хуьше эри ю эзи кутумгъо те у эз куче вогоше жарит соху, гъемиге е хубе гюш дунениш соху э кутумевоз, оммо зен эдее хъэшо зере, гуьфдире, ме дургунум, э ме норемгъо жиге у кутум-не чи недери.

Кура бире одомигъо эз расдиш гьерчуй мидануйт Бедел эз эгъ-уьл гъэриш бири. Угъо гъилире эз дес энугу векенде, десгъой энугре сэхд гуьрде, миёрут э хуней ю, гъелебуле мидуьт уре. Эз Гуьзел мугуют: эгенер у гене сер гуьрдге эри гуьфдире э товун кутумгъо, дан ки мерд ишму ёгъин лап гъэриш бири, уре эри хос сохде э делуь хоне дешенде гереки.

Шохьонгум сер шев биренге, Гуьзел овурд е пура ленгери гюш дунеире, но э пушой шуьвер хуьше. Бедел нуьшдебуге э куьнж хуне, э хуьше демунде, эдембу фикир сохде. «Ме и кутумгъоре э хов диребируьм, небуге э эврие? Белки ме эз расдиш зенме, хэлгъ гуьфдирере хуно, чешмиш бирем, э хуьше недеруьм?..»

Бедел лэгъэре вегуьрде, недуйл-недуйл сер гуьрд эри гюш хурде. Бирден эз зир гюш омо сер кутум веди бисдо. Чумгъой Бедел чаруьсдуйт. У гъе усэглэт эбрэгъ гезирере хуно, э пой вэхуь-ше, сере черх доре-доре, вор хундере хуно, мугую гъе е гофе:

«Кутум! Кутум! Кутум!..»

Гуьзел миденишуь мивинуь шуьвер ю эз расдишд эдее чешмиш

бире, уре э у езугъ оморе, хоши-менэхъэфи гуърде уре, минишуну э сер суфде, ихдилот мисоху эри энэ эз же омориге и кутумгьо.

— Эйчуь сохдей туь и коре, мере гьечи э пушой эни хэлгъ-жэгмет хэр, руьхшененди, биёбур сохдей? — мугую Бедел.

— Эйчуь? Туь эзимбэгъдо э ме руьхшенд несохи, негуи ме. эз туь хэруьм, элчэгъуьм, эгъуьл эн мерд зене нибу, гьечи-гьечинигеи гуфдире...

ВЕРДУЬШЕ ДЕС

Е руз Либо зен Гъэдеш-парчечи рафдени э туку э ки шуьвер хуьшде, гуфдирени э у:

— Туь мунош мерд, е дуьваздегъ гез эзу гуьле-гуьле сетин пеймун ди, руй тозе лихьиф имуре эри кешире.

— Туьре воюгьо сетин, бикейме, — гуфдирени Гъэдеш эз зен хуьшде.

Гъэдеш парчере пеймундени, дорени э зен хуьшде, гуфдирени:

— Ги зен, дуьваздегъ гез, сиздегъиш мидорум, оммо сиздегъ — нэхси, екиге зиедие чи пуч мибу мидомуну э хуне.

Либо овурдени парчере э хуне э лихьифовоз веровурд сохдени, э веровурд сохдеки, мивинуь сетин вес нисе сохде. У омбар мэхьтел мумуну. У вегуьрдени сетине, рафдени дуборе э туку э: ки шуьвер хуьшде, гуфдирени:

— Эй мерд! Эхи дуьваздегъ гез сетин имуре гьемише вес сохденбу эри руйлукъуьфи, оммо и дес чуь кориге — вес нисе сохде?

Гъэдеш юш омбар мэхьтел мумуну. Мегируь эз зен сетине, дуборе мипеймуну. Пеймунде варасде бэгъдо, хэнде-хэнде мугую эз зен хуьшде:

— Э жун бебейтуь, зен, эри кентуьстонигьо чуйтам пеймунденуьмге чите, эритуьш гьечу пеймундем. Е гез зиедте зерем э: туь. Десме гьечи вердуьш бири рафде, ализ муно ижире дес!..

КИ ЗИЁДИ?

Е руз э буйругъ падшоғьовоз мэгІлуым сохде омо э гьемей хэлгъ шегьер: имбуруз пишнеи э медуй шегьер се одоми — дуьсдогъго э дор дулла сохде оморенини.

Гьеле те пишнеи бире, хэлгъ кура бисдо омо эз гьемей шегьер. Э минжи мейду гъэнордорго дулла сохде омореву. Хуьшдени падшоғьиш э векилго-везиргоёй хуьшдеревоз омореву э мейду. Падшоғъ э гьирмизине партал геймиш бире, нуьшдебу э сер тэхд. Э буйругъи подшоғьовоз, жоллод гьейсэгэт миёсде гьерсе дуьсдогъгоре э дор кешире, бирден гье и туьтем е зен э буьруьжевоз, гирисде- гирисде эз гІэрей хэлгъ шиши ведиромо э пушой падшоғъ. Зен офдо э пойгоёй падшоғъ, минет сохд э у се дуьсдогъэ бэхшуь гуфдире э ю.

— Ки бире энтуь и се дуьсдогъ? — пуьрси падшоғъ.

Зен гьирке сохде, мугу:

— Огъойме падшоғъ, еки энугъо шуьвермени, еки бирормени, еки — кукме.

Падшоғъ мугу эз зен:

— Еки энуюре бэхширенуьм э туь. Бура э ки энугъо, ки эзу сеи эритуь зиёдиге, уре вих, ме уре э туь бэхширенуьм.

Зен чум гІэрси, куьнд мибу эзугъо. Гьерсе мердго: шуьвер, бирор, кук дениширебуьт у кире эз гьерсешу мивихуьге. Зен куьнд бисдо эз бирор хуьшде, гъэл дешенд э герден эню, кеши берд уре э хуьшдеревоз. Гьеме э мейду бирегорго, гьемчун падшоғьиш ве ённуьшигъоюш омбар мэхьтел мундуьт э и кор эни зен.

— Эй зен! — мугу подшоғъ. — Туь эзугъон сеи бирортуьре эричуь вихди вегирди. Беге у эз куктуь, енебуге шуьвертуь зиёди эритуь?

— Огъойме падшоғъ, туь согъ гердош, — жугъоб мидуь зен. — Ме гьеле жогъиле серуьм. Ме эриме шуьвер офде мидануьм. Ме э шуьвер рафдуьмге, мере кукиш мибу. Мере деде нисди. Дуьимуьн гиле эриме екиш бирор низендуь. Унегуьре эз гьерсей энугъо ме уре вихдуьм вегирдуьм.

Падшоғъ, ённушигъо, гьеме э мейду кура бирогорго омбар

мэхьтел мимунут э ижире эгъуълменде, гӀэлемете гофгъой эни зен. И гофгъо, и коргъой эни зен рэхьмедуьли венгесд э дуьл суруле-падшогъ. у мугу:

— Эй зен! Э хотуртуь, э хотур эни эгъуълменде гофгъойтуь, ме гьерсей энугъоре бэхширенуьм э туь.

БЕЖОН НЕ МЕНЕЖОН

СенигӀэт Рустом, эн бешуре хуно, бу э инсон зарали зеренигъо девгъо, хъйвугъоре нисд сохдеи. Е руз Рустом э девгъоревоз веппачире, девгъоре венжире бесгъун дорени.

Эз гъэриш эни девгъо е бала раче девле э чум ю хуш оmore; зинде вегурдени овурдени э хъзёт эри дошде. Зол — бешу — ведироморенге э хъзёт э чум ю вохурдени бала дев. Гье у сэгӀэт огол зерени Рустоме, келе охмури шендени э ю, гуфдирени:

— Туь э чуб эгъуьлевоз овурдей и вече дуьшмене. Мара бегем келеи-чубкелеи бире?

Гуьрд Зол бала деве эз дуь луйнгию, пара сохд шенд. Рустом мивинуь бешу э ю келе охмури зе, эз ю гъэгъри бири, юш венуьшд э гӀэсб хуьшде, гереки хуьшдере вегуьрд, гъэгъри бире, оворевисдо. Рафд э эхир эн хьофдимуьн догъ, э эхир серхъэд ишу. Унжош угъор е екеле гъэлече бу, бине зе унжо. Зен Рустом не сиздегъ сала кук ю Бежон мундуьт э ки Зол. Э и мундеревоз унжо Рустом мунд хьофд сал. Бежон себэхьмунде мирафд э медресе, шогъоңгум могошд э хуне. Зол имугъой огъили, тэхьной. Золе пегъливугъою гъисди, оммо Рустоме хуно гьинорлуьгъо нэгӀ.

Келей девгъо мидануь Рустом оворе бире радеире. Меслэхъэт муьнуь эри хуьшде: «Де эзини хэвлети нибу, Рустом овореи, бурам имугъой э сер Зол. У зулум э иму — э девгъо Рустом гировундигъоре, у гъэгъргъоре ведешенуьм». Омо келей девгъо серхъэд Золе ведабурри. Одомигъой Зол серхъэде э гирошдеки, келей девгъо ведабурри пушой эн угъоре, мугую:

— Ме и караз ишмуре нисе куьшденуьм, вогордит песово, бурайт гуит э Зол — келешму, ки се руз юре муьгълет. Ведировгу э

довго. Эгенер неведиромоге, ме э чоримуьн руз шегьере шишире-
нинуьм дироморени эй венжире.

Вогошдуьт мэглуьм сохдуьт э Зол. Зол омбар фикир кеши,
гуфди:

— И пире мэхьэлме, Рустамиш оворе бири рафди, ме чуйтам
сохум?

Ведиромо э мейду, зе тэгбуьл-нугьоре, гье у сэгIэт гьеме пегь-
ливугьо кура бисдо. Зол вегуьрд пейлей шелбете э дес хуьшде,
гуфди:

— Ой пегьливугьойме, хориму, шегьер иму, хэлгь иму э секо-
неи де, э сер иму дуьшме омори. Келей девгьо серхьэд имуре веда-
бурри. Киниге мере хосдегор, видировгу э мейду, восдоногу пей-
лей шелбете, нуьш — сохугу!

Екиш эз пегьливугьо куьнд оmore, пейлей шелбете восдорегор
небисдо. Бежон — кук Рустом — невей эн Зол увэхди эдембу эз
медресе оmore, вини мейдуре, дануьсд чуй кориге, гоф несохде
гирошд поисд э гьирогь.

Имбуруз гиросд гьечи. Фердоимуьниш Зол медиров гене, кура
мисоху пегьливугьой хуьшдере, мегуьруь э дес пейлей шелбете,
гене е доне пегьливу пейлере эз дес Зол нивосдону. Имбурузиш
Бежон эз медресе оmoreки, мивинуь мейдуре. Мивинуь гене эз дес
келебебешу екиш пейлей шелбете восдорегор небисдо. Гене сеимуьн
рузиш гьечи, Бежон э е гьирьетевоз диромо э мейду, кеши эз дес
Зол пейлере эри восдоре. Зол сэхд гуьрд пейлере, недо. Бежон
мугу:

— Эй Зол, келебебе! И сеимуьн рузи э дестуь ме и пейлере
диренуьм, эри ки гуьрдей туь ире?

— Гэилме, — мугу Зол, — эри эни пегьливугьо, эри восдоре-
гор!

Бежон мугу:

— Ой келебебе, и се рузи и пегьливугьо и пейлере нисе восдоре-
нигьоре ме эдее диренуьм. Пейлере туь гуьрдей эри восдорегор,
гьерки восдо пейле энунни. Менуьм восдорегор, хьэрзо сох пейлере.

Зол мугу:

— Эй гІэилме, жендек энугьо гьерки ченд е шалмани, угьо здее терсире, нисе восдоре, ме э туь, э е тилте гІэил чуйтам дуьм?

Бежон мугу:

— Бебей Зол, угьо эз дуьли пегьливон нисди, эри хурде пегьли-
вони. Эгенер угьо эритуь, эри хэлгъ жун сухунуге угьо эз женг,
эз уьлуьм нитерсуьт. Ме нум Золе, эн Рустоме э хори низенуьм,
метлеб туьре миверовунум. Ди пейлере!

До. Бежон нуьш сохд пейлере. Дарафд э хуне, эз сер те ве пой
венмиш бисдо э гьэргъи-пулат, тэхьно рафд раси э серхьэд.
Чум дев э рэхъ дери. Эз падшогъ когъоз неомо. Дев эри хуьшде
мэхъшово мисоху: «Имугьой вэгІдош гирошди, имбуруз биё э
гьэзобевоз дарам э сер Зол». Вэхуьшд эри оmore, миденуьшуь
мивинуь е раче жогьиле гІэилле, сиб суьрхире хуне, геймиш-гей-
дуьрмиш эдее оmore. Сес сохд, мугу:

— Худо рази гердо эз Зол, эри ме закуске, ногьорлугъ фуьрсор-
ри.

Бежон жогьоб до, мугу:

— Зол эритуь ногьорлугъ нефуьрсори, гІэжел фуьрсори.

Дев мугу:

— Ме гьечубуге эритуь дес нижумунум, туьре пуф мизенуьм,
мешенуьм э нэфесевоз, микешуьм мидировнум э лэгІэйме.

Сер гуьрд дев эри пуф дедоре, мивинуь нэгІ, куке эз жиге жумунде
нисе бире. Мисмар, тир балуди дезерере хунои.

Бежон мугую:

— Ой немерд! Эн игидгьо кесерем — басарам нибу. Игид лэгІэ
мнбесдуь, десе гьово мегуьруь. Биё: и мейду, и туь, и ме. Дарайм
э куьшдингири, е туь мидомуни э зир е ме.

Дарафдуьт э куьшдингири. Дев чендгъэде гуж зерени Бежоне
жумунде нисе дануьсде. Дес шенд Бежон, гье эз гьэбуьргъэю зе-
гьо, венгесд деве э хори. Кеши гьилинж алмази хуьшдере, бурри
сер деве. Бурни — гьулогъ юре жейле бурри дено э ейлугъ, нишоне
эз дев э ки Зол эри овурде. Бесд бурни-гьулогъ эн деве э ейлугъ,
омо э гьирогъ нуькере, э ю расиреbugьо шэхдегьой хуне не шимшил
хуьшдере эдембу шушде, шуьвер гІэмешу — эн Бону эдембу э ки
Зол рафде. Хэбер вегуьрд эз Бежон:

— Туь игIэре чуй сохде?

Бежон ихдилот сохд гьемере, гуфди:

— Оморем деве куышдем, бурни-гъулогъэ эй бебей Зол эдее нишоне берденуым.

Шуьвер эн гIэме мугу:

— Бежон, эри эни кор туь инжимнш мебош. Бурни-гъулогъ эн деве ме миберуым э ки Зол, мугуюм, деве Бежон куышди. Э дестуь ижире гьинор дери. Дир несохде офдо э рэхь, бура э Эршефиён падшогъ. Унжо Эршефиён падшогы е духдери э рачию э дуьньёгъ гуьзел нисди. Э сер эню омбаре пегъливугъо вери, оммо екиш вегуьрде нисе дануьсде. Э дестуь ижире зурбое гьинор дери, туь у духдере миёри.

Шуьвер гIэме Бежоне фурмунд фуьрсо, бурни-гъулогъ деве вегуьрд овурд э ки Зол, мугу:

— Зол!

Мугу:

— Гьой!

Дуьшмере — деве куышдем, э сер туь оморевугъоре.

Зол мугу:

— Бежоне недири унжо?

Мугу:

— НэгI.

— Эллегъ, — мугу Зол, — те туь э дев расире гьечубуге дев Бежоне хурди.

Зол сер гуьрд сер-сине эри куфде.

— Ой Бежон, вой Бежон, вой! — гуфдире-гуфдире.

Фурамо эз тэхд хуьшде, векенд темизе партал хуьшдере, дегуьрд э сер хуьшде полхол, тигьн сохд хокистер, нуьшд э сер хинике кинле, э сер хокистер, нуьшд э ёс эри Бежен.

Хэбер дуьм ишмуре ээ Бежон. Бежон шеве-шев недануьсде, рузе-руз недануьсде офдо э рэхь, омо раси э шегьер Эршефиён падшогъ, шохьонгум торики зере-незере. Фикир сохд эй хуьшде, мугу:

— Эдее шев бире, инжо мемзуьлме нэгI, моконме нэгI, тониш ме нэгI. Ме э чуй рэхьэвоз дануьм жергей эн коргьоре. Эз гьеме

хубики, дарам э чойтуку, унжо лути-путигьо омбар мидебу. Э угьоревоз тониш мибошум, эз угьо мидануьм жергей коргьоре.

Дарафд э чойтуку, мивинуь инжо чуьл-пенжогь лути дери. Бежон салам до игьоре. Жогьилгьо мивинуьт е шэхслуье кук э парталгьой пегьливони, юш омбар рач, гьемеeki взухуьшдуьт э пой, «калейкум салам» вогордундуьт. Жиге сохдут эри Бежон: «Эглеш бирор» — гуфдире, Бежоне текелиф сохдуьт.

Бежон мугу эз чойчи:

— Ой чойчи, эри гьеме игьэре гьисдигьо бироргьо ширине чой деки!

Чойчи декуьрд пейлегьой чое, но э пушой энугьо. Жогьилгьо диренге и кук э ишу сохденигьо хьуьрмете, ишу гьерки э нуботевоз взухуьшде, дес Бежоне гуьрдени, хош омори сохдени. Жогьилгьо хэбер вегуьрдуьт, гуфдируьт:

— Эй пегьливон — заде, туь эриму лап бэшгэ хубе жире веди бисдори, хэйр гердо туь эз жеи? Инжо оморемунтуь э чуь гьуьллу-гьи?

Бежон гуфди:

— Бироргьо, ебо нуьшит э тегьнимишмуревоz чой ишмуре хурит, шев дурази, ихдилот, суьгьбет мисохим.

Жогьилгьо хурдуьт чое. Бежон гьишд чойчире гене чой декуьрде те игьо весси негуют. Бежон дес дено э куьф, вегуьрд пенжей эршефире, мугу:

— Ой чойчи, гу пултуь чендгэдеиге.

Чойчи гээдер чой хуьшдере вегуьрд, зиёди пулгьоре дено э куьф Бежон. Жогьилгьо эз Бежон омбар шори сохдуьт. Бежон лэглэ вокурд, гуфди:

— Ой жогьилгьо, эз и шегьер ишму чуь хэбери?

Жугьоб дорут уре ки, и шегьер эн Эршефиён падшогьи. Эршефиён падшогье е духдери, нисди э гуьлом э пушой энугьо духдер тэгьриф дорени. Хуней падшогь гьисди э миглей шегьер, хуней духдер гьисди э сериней шегьер, э сер догь. Поиней шегьер гьисди дерьёгь. Эз гьирогь дерьёгь те гьэлечей духдер бесде омори тел. Эз гьирогь дерьёгь э сер тел гьерки э дес ю пергор недери те гьэлечей духдер верафд, падшогь духдере э у доренини. Ижирей

приказ падшоґь. Эз ґьер вилеет оморенуѣт э ґьержой е пегьливуґьо хубе жоґьилґьо, поисденуѣт эри верафде э тел. Мемзуѣл дурази, те нимеш рафдегор нисе бире, офдоренуѣт муѣрде. Ижирен хьол — овхьол шегьер иму. Имуґьой гу туѣ эричуѣ омореґье?

Бежон мугу:

— Меш оморем эри томоше сохде. Мере и воисде эз ишму: хосденуѣм у жигере э ме бурмунит.

ґьемееки гуфдуѣруѣт:

— Омон, хьѣйф туѣчуѣни куки. Мурай э у нуботґьо мипои, туѣш пуч мибоши. Иму у жигере э туѣ нибурмуним.

Бежон мугу:

— Ой бирору, ме эри э тел верафде нисе гуфдиренуѣм, эрилей томоше сохде эдее гуфдиренуѣм. Биѣйт бурайм виним у жигере, песде гене биѣйм нушшим, чой хурим, ихдилот сохим.

Бердуѣт бурмундуѣт ужигере, вогошдуѣт ґьер мерд рафд э хурде, э ихдилот. Нимешев бисдо, жоґьилґьо ґьер мерд рафд э хуней хуѣшде, Бежон хиси инжо э чойтуку.

Эри себэхь е сэгІэт мунде, Бежон вэхушд рафд эри нубот гуѣрде. Руз бисдо. Бисдо сэгІэт дегь. Нугьоре-зурнов зере омо. Падшоґь, векил, везир нуѣшдет э ґьейвуй падшоґь эдете хурденуѣт, томоше сохденуѣт. Э сес ґьовол-зурнов кура бисдо ґьеме келечуѣклей шегьер э томоше. Шон-хьисоб э томоше оморегоре ґьэдер нисди. Хэлґь мивинуѣ имбуруз э нубот екиш нисди. Е жоґьиле раче гІѣил, э парталґьой пегьливониревоз, поисди тэхьно э гузет. Бирден дуѣ дес хуѣшдере лов сохде, вешенд хуѣшдере э сер тел. У сер гуѣрд эри верафде.

Хэбер эз ки дуѣм ишмуре хэбер эз чуѣл жоґьил. Чуѣл жоґьил себэхьмунде вэхушдуѣт оморот э чойтуку эри чой хурде, эз чойчи пуѣрсируѣт:

— Шовуне куке чуѣ бисдо?

Чойчи мугу:

— Эри себэхь е сэгІэт мунде ведарафдиґьо неомори. Эже рафдиге нисе дануѣсденуѣм.

Жоґьилґьо меслэхьэт сохдуѣт, гуфдируѣт:

— Зуте бурайм расим, белки кук э нубот рафдебу. Эгер унжо гьсидиге, негьилим верафде, хьэйф эну куки.

Видов-видов оморуйт расируйт, мивинуйт кук е пенжогь митро верафди. Омбар э фикир, э пешмуни домундуйт. Эдее хьэйф кеширенуйт.

Кук те ниме верафд. Векил не везир мугу:

— Падшогь, и кук духдере миберуь!

Падшогь хэндусд, мугу:

— Гьеле саре жигегьоре бэггэй неверафди у. Гьундуьре, чети-не жигегьо мунди. Нидануь верафде. Эй зури мофдону.

Хэлгьиш дуьле- дэгдэггэ денишири э песой кук. Кук раси э гьэлечей духдер. Музык зере омо. Хэлгь чек зе, урра дешенд, гьемеeki шор бисдо. Бежон э ён дер духдер расиренге, мугу:

— Эй духдер падшогь, воку дере!

Духдер мугу:

— Пой геймиш бошум, гьейсэг!эт дере мокунум.

Бежон недениши, буз пое зе э дер, дер вокурме омо. Музыкгьо эдее зере оморе. Хэлгь э шегьер эдее чек зере, урра дешенде. Духдер геймиш бисдо. Бежон гьул духдере гьурде эдее э хуней падшогь оморе. Э хуней падшогь оморут расируйт. Нугьорегьозурновгьо поисд. Жэг!метиш лов бисдо. Гьушуш омбар шор бисдо. Чуьл жогьил поисдуйт хэйли жэг!мет лов бире бэггьдош.

Имугьой Бежон шев-руз э ки духдер бире. Духдер мугу эз кук:

— Имугьойтуь э гьисметме офдорей. Э туь мэглуюми ме кинуюмге. Гу туь эз жеиге, эз коми вилеетиге.

Бежон мугу:

— Ме Бежон кук Рустом пегьливон, невей Зол—пегьливонуьм, эз Эжем вилеет.

Игьо деш э еки мигьрибон бисдоруьт. Эз и сериге Эршефиён падшогь офдо э фикир, мугу:

— Эз ченд падшогьгьо, ченд падшогь — зедегьо, беггьо, хонгьо эри духдерме илчи доромири, ме духдерме недорем. Э и етте г!эил, эз жинс чогьолиге, эз жинс хэрегушиге вегируьм эзини духдере дуьм?

Падшогь но и меслэхьэте э пушой ённуьшигьой хуьшде, мугу:

— Меслэхэтчигьойме, дуьлме омбар дорд доре. Эри эни кор е чоре офим, духдермере эз дес эни нисдие чи хилос сохим.

Меслэхэтчигьо гуфдируйт эз падшогы:

— Падшогы согъ гердо, гьисди иму г'эсуьл энуре нисе дануьсденим, оммо эз руй-беруй иму эдее диреним шэхэ энуре. Гьемей гьушун, вилееттуь э вихтей эну ниведарав. Эри уре пуч сохдс биё е фонд офде биёв.

Меслэхэтчигьо меслэхэт норут эришу ижире: «У имугьой домор падшогы хьисоби. У г'эре-бир мурав миев э хуней падшогы. Эри эну е рэхь вокурде воисде, эз ю бэгъэй эз у рэхь екиш нерав. Э миглей рэхь векедени е лугьонде чол, э еер ю кеширени холинче э михлгьо-русмулгьоревоз поисдени. Э гьечиревоз гьемей рэхьэ дегуьрдени э холинчегьоревоз. У омореки э ки падшогы, мофдону э гьэриш чол, пуч мибу мидомуну унжо. Де эз н рэхь бэгъэй де рэхьиге нисди».

Меслэхэтчигьо гоф сохдуьт э падшогыевоз. Меслэхэт энугьо бегьем сохде омо. Божон ерэгьуль-седэгьуль эдембу э хуней падшогы — хуьсуьр хуьшде оморе, э ужиге чол оморе расиренге, холинче фуromo эз зир пойгьой ю, у сенгъэ хуно офдо э кун чол. Одомигьой падшогы гье у сэг'эт сер чоле сэхд сохдуьт, е зурбое мармардаше веноре э сер ю. Э гьирогъ мармардаш е чуькле сулалеш дери. Падшогы хэбер фуьрсо э сер духдер хуьшде. Нум духдер Менежон бу: «Ой духдерме, эз у кук туьре одохлу нибу. Кукешендем э филон чол. Эз у дес веги. Туьре эз у хубте одоми э шуьвер муьдуьм».

Духдер жугьоб вогордунд: «Ой бебейме, ченд салгьо туь ижире гьонун норей э серботиме. Хун эн ченд гьозор живонгьо тигьы бири. И кук э шон ме, эз дуре вилеетгьо омори, эз жун хуьшде дес вегуьрде, жун хуьшдере э рэхьме нори. Хилос бири, э гьисметме офдори. Ме эз у кук дес нивегуьруьм».

Падшогы огол зе овурд духдере, мугу:

— Эгер туь э сер гофтуь поисдениге, мезигь э хунейме, ведаре эз гьэлечейтуьш, гьэлечейтуьре эдем пичет зере.

Духдере пиш сохд эз гьэлече, телгьо векенде омо. Дуьл падшогы сокит бисдо.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре хэбер эз духдер. Духдер мумуну э гирисде, чуьк-чуьки. Шев э далде-дулдагьо михисуь, руз э парталгьо, суьрхгьой хуьшдере фурухде. Эй Бежон восдорени хурек, эз у сулай мрамардаш эй Бежон дешендени э чол, юш хурдени.

Гирошд гьечи хэйли сал, суьрхгьо, парталгьой духдер варасд, духдер мунд дес тигьи, супой, офдо э кучегьо, сер гуьрд эри седогьо, суьрхгьой хуьшдере фурухде. Эй Бежон восдерени хурек, эз у сулай мармардаш эй Бежон дешендени э чол, юш хурдени.

Падшогь приказ сохд: «Гьерки Менежон духдермере седогьо до, э хуней ю гIэтош доноре оморенини». Дие эз терс хэлгь Менежоне седогьош недо. Гене э хотур кук эз пэхьники дорегоргьо бирембу. Падшогь но э шегьер жансуьзгьо эри э дес доре, ки духдере седогьо дорениге. Менежон миденуьшуь мивинуь кор ю нен Бежон омбар гурунди. Эз гьэд шегьер чи вечире нисе бире. Имугьой у миёмо э гьирогьой шегьер, эз оморегоре севдегергьо, эз приказ падшогье нисе дануьсденуьтгьо одомигьо, эз угьо мечи, миёвурд Бежонеш мидо, юллеш мухурд. Вэхд ижире бисдо, оморе-оморе э шегьер оморе рафдегориш гьит бисдо. Мундуьт гисне.

Е руз ведиромо духдер эри гьэрибе одоми гешде, мивинуь твердин э душ ю, е девруьш эдее вэгIз доре, девруьши хунде. Духдер поисди те девруш девруьши хуьшдере хунде варасде. Девруьш эз хэлгь жейле биринге, духдер гешд эз песой девруьш. Шохьонгум торики биринге, жансуьзгьо невуьнуь, духдер рафдени дес кеширени э пушой девруьш. Девруьш э гьултуь дес нисе деноре, эз куьф хуьше ведешендени е кем сипре — сие пул, дорени духдере.. Духдер э гьечиревоз е ченд руз гиснеишуре э рэхь бердени, гьер руз ивгIдои э девруьш вохурде, эз девруьш пул хосдени. Е шев, Менежон омо э ки девруьш. Девруьш и каразиш екем сие пул до духдере. Духдер фем сохд иловлере. Девруьш махьтел мунд, мугу:

— Эй духдер, ме хуьшденме седогьочинуьм, эз десме вероморере ме и ченд руз туьре эдее доренуьм. Туь э и торики э киме поисдей, э иловлеш денширени, э дуьлтуь чуь хэёл де? Ме ужире хэре девруьш нисдуьм. Ме девруьш иллогьинуьм.

Духдер зар дено гирисд, мугу:

— Огъо девруыш, туь чутьам гьсидиге, ме эз туь зиёдуым, дуьлтуь ужире мэхшовогоь меёвгу. Мере э туь келе дилегмени, дилег худои. Ме э илове дениширенуьмгъо эз у товнснл, дердмере, гофмере эз туь бэгъэй екиш нешинову, скиш недануь.

Девруыш мугу:

— Гу имугъой духдерме, чуйиге гьуллугътуь!

Духдер гене иловлере фем мисоху, г'Іэрс э чум ю вери. Девруыш мугую:

— Метерс, мегирис, гу!

Духдер мугую:

— Огъо девруыш, гу эз же омере, эже рафде?

Девруыш жогъоб муьдуь:

— Ме девруышуьм, мере бине, мескен нисди. Ме эри хубе гофгъо, хубе рэхгъо, хубе шериг'Іэтгъой худои гуфдире эзи сер г'Іуьлом э у сер г'Іуьлом гешденуьм. Сениг'Іэтме ижирен.

Духдер мугую:

— Э Эжем вилеет рафде чи мибоши?

Девруыш мугу:

— Е-дуь падшогъ жиге гирошдуьмки э сеимуьн серхъэд э Эжем вилеет мирасуьм.

Духдер гье у сэг'Іэт сефги хуьшдере лов мисоху, мугую:

— Огъо-девруыш, сефгимере э пушойтуь эри векенде мере г'Іэйб месох. Туь девруыш иллогъини гуфдире эдеме векенде.

Менежон векед чуьл бенд муй хуьшдере. Девруыш серсенбол духдереш, муй зари-суьрхиюреш дире, омбар мэхътел мумуну. Эз чуьл бенд муй хуьше сиб-жовогъилет вегуьрд до девруыш, мугую:

— Огъо девруыш, и сиб жовогъилети туьре э хьэлолиревоз дорум. Е-дуь гофлеи мере э туь тапшуьрмиш сохдени. Э шегьер эн Эжем вилеет расиренге э эхир эн девруыши хундейтуь мугуи и гофгъоре: «Менем, менем, Менежон, Эршифиён дуьсдогъ — Бежон».

Духдер бесд сер хуьшдере, офдо э пойгъой девруыш. Девруыш омбар мэхътел мунд. Э гьич падшогъ недоре сегогъэти, э чум ю невохурде чини. Гуьрде эз гьул духдер, вэхуьзунд э пой, мугу:

— Эй духдер, шовг'Іо гердо э первердигор, хори не асму шогъ-

од гердо, и шеве себэхъ мисохум. Э дуь туьпрогъ эн падшогъ деригъо э рэхъме тевердине э десме нивегуьруьм. Мирасуьм э Эжем вилеет, туь гуфдирере унжо бегъем мисохум.

«Согъ боши!», «рэхъник бу!» гуфдире эз еки, жиро бисдорут. Девруьш э рэхъ хуьшде, духдер э сенигIэт хуьшде, гьер руз эдее гъэрибе одоми гешде эри хуьшде не Бежоне дошде.

Бэгъдовой ченд руз, ченд мегъ девруьш омо раси э вилеет Зол. Пегъливугъой Зол ди девруьше, «бунор огъо девруьш» гуфдире, мейду очмиш сохдуьт, дешендуьт девруьше э минжи. Девруьш вено тевердин хуьшдере э душ хуьшде, хунд девруьши. Э эхир гофгъой хуьшде мугу:

— Менем, менем Менежон, Эршефиёне дуьсдогъ — Бежон.

Пегъливугъой Зол и гофе шинире мунде, мугу:

— Огъо девруьш, туь пой инжо елэгIэзе!

Оморут угъо э ки Зол, мугу:

— Ой Зол огъойму, текей ёс гуьрде туь? Невэхизи эз сер эни хокистер, нешени и полхол — палазе. Ведиро э мейду, е огъо девруьш иллогъи омори, эз лэгIэй ю жовогъиле гофгъо эдее ведироморе. Ведиро, шинов, омбар хубе гофгъои.

Зол «нэгI» овурд, мугу:

— Мере руз-рузгор герек нисди э гIуьлом, хъэйф-дерд Бежоне ме хьэл сохде нидануьм, гIуьмуьрме и тэхъэр биё гирору.

Пегъливонгъо гуфдируьт:

— Огъойму Зол, и ужире девруьш нисди. Дуьлтенггьоре дуьлшор сохденигъо девруьши, пэхъникие сургъой худоре очмиш сохденигъо девруьши. Ше дерд-гъэм туьре, ведиро шинов гофгъой девруьше.

— НэгI, нэгI, — мугу Зол. — Ме те муьрде эз инжо нивэхузум.

Гьемееки минет сохдуьт. Зол э герде невегуьрд. Гуфдируьт:

— Дие эз лэгIэйтуь «нэгI» ведиромори, дуборе нигуним. Ихдиёр ди дировуним инжо девруьше э пушойтуь гоф соху:

Зол мугу:

— Бошгу, дировунит инжо.

Девруьш дировунде омо э хуне э ки Зол. Пегъливугъош поисдет. Девруьш сер гуьрди эри гуфдире эз гъэгъигъэте гофгъо, оммо

дуыл Зол э гофгьой девруьш невери. Э эхир эн девруши гуфди девруьш:

— Менем, менем Менежон, Эршефиёне дуьсдогь — Бежон.

Зол и гофгьоре шиниренге, муй тен ю биз — биз бисдо. Гье у сэгIэт вэхуьшд эз гьэд хокистер, шенд палазе, дарафд э ки пегьливугьо, мугу:

— Дир месохит, Бону духдермере э ме зу расунит!

Пегьливугьо расируьт э Бону. Бонуш э ёс Бежон нуьшдебу. Пегьливугьо гуфдируьт:

— Зол бебешму гуфдирики э буз туь жом гIовиш вериге, нехур-де мини, зу — зу мией мираси.

Бону омбар мэхьтел мунд. Хэбер вегуьрд эз пегьливугьо:

— Чуьи беге?

— Жугьоб дорут:

— Нисе дануьсденим.

Бону гьечи вараси эри хуьшде, ки Зол бебешуре гьушу шишири, гьелбет пегьливугьо э вихьтешу нисе ведарафде. Кор ю четин небуге, нжире хэбер нифуьрсуй.

Бону юш зурбое пегьливу бу. Шенд парталгьой ёсире, геймиш бисдо э партал пегьливони, э гьэргьи-пулат. Шувьвериюш э хуне недери. Бону раси э Зол.

— Бебе, чуьи дилегтуь? Чуьи метлебтуь Чендгьэде гьушу омо-ригеш метерс, оморем, хьозурум.

Зол мугу:

— Духдер ме, гьушу-чи нисди. Инжо е хубе девруьш иллогьини омери, дошдейм те туь омере, туьш эз и хубе гофгьой эни шинови гуфдире. Хун гьери девруьш, — мугу Зол, — эз у хубе девруьши-гьойтуь.

Девруьшиш имугьой коргьоре э сер офдори. Вэхуьшд вено тевердине э душ хуьшде, хунд девруьшире. Хунд верасд девруьшире, э эхир мугу:

— Менем, менем Менежон, Эршефиёне дуьсдогь — Бежон.

Бону мугу:

— Бебе и чуй гуфдире?

Зол мугу:

— Духдерме, ме имбуруз эз гъэд хокистер вэхуьшдем, туьреш эри энуг огол зерем.

Бону мугу:

— Бебе, дие э коми руз дениширей, невэхизн?

Зол мугу:

— Духдерме, меш туьре негьогъ хъэрой незерем. Огол зерем овордем туьре, эз туь е меслэхъэт вегируьм. Ме имугьой пир бирем, келе мердуьм. Рустомиш эри е дэгІно зерен хьофд сал оворе бири. Туьш хэлэфме е меслэхъэт ни винуьм эрима.

Бону мугу:

— Ой бебе, е келе буьз биёр, куьш инжо, те нимешеве Рустоме миёрум э пойтуь менгенуьм э шугьомо.

Овурдуьт куьшдуьт е зурбое буьз. Пусд юре кендуьт. Бону сери муй е зингиле бесд. Доно е пут пембере э гъэд говол, пусте дено э гъэд пембе, сес неьв гуфдире, венуьшд э гІэсб, раси э хьофди-муьн догъ. Шеви. Рустом оморебу эз ов, чи хуьшдере хурдебу, дегешдебу эри хисире. Бону гирошд э песой гъэлече, фурамо, гІэсбе бесд э е далде, кеменде вешенд э бун гъэлече, пуст эн буьзеш веберд э хуьшдеревоз э сер бун. Омо поисд э ён тов эн бун эн Рустом хисиригьо утогъ. Гировунд пусте э жендек хуьшде, шувунд хуьшдере. Гьер зингиле е сес до. Сес дарафд э гуш Рус- том.

— Кини э и зверсерме сес сохденигьо? — пуьрси Рустом.

Бону мугу:

— Ме ГІэзроилуьм. Худо фуьрсори мере эри гІэжелтуь. Жун- туьре-ди!

Рустом мугу э дуьл хуьшде: «Инжо эз терсме э гьово гьуш гъэнет нисе зере, э хори деве — дирногъ, гьелбет ГІэзроили». Мугу:

— Омон, жон ГІэзроил, ме имугьой хьофд сали эз бебейму гъэгьри бирем оморем. Меш дануьсденуьм, доре жуне вогордунде гереки. Мере э туь келе минет мени, дуь сэгІэтлейгеш руьхсет ди мере эри зигьисде, бурам эз кифлетме михьилои хогьум биём. Песе бер жунмере.

Мугу:

— Дорум туьре муьгьлет. Зу бура, вегорд.

Те Рустом сер-тен хуьшдере, вокурде э рэхь офдоре. Бону зури-зури фурамо эз бун, вемуьшд э кул гIэсб, омо раси э Зол.

Зол мугу:

— Хэлефме, чуь сохди?

Мугу:

— ГьейсэгIэт Рустом миёв, э пойгьойтуь миофдону.

Омбар некеши хоригьо лерзи. Бону мугу:

— Сес пой гIэсб Рустоми.

Рустом диromo э хьэёт, фурамо эз гIэсб. Эз дер диromорему-нде дураз бисдо э пойгьой бебешу, гирисд, мугу:

— Бебе, э ме михило сох, доре нунгьойтуьре э ме хьэлол сох. Вэхд ме расири, ГIэзроил омори жунмере эри берде.

Бону лэгIэ вокурд, мугу:

— Ой Рустом бирор, менуьм у оморемгьо «ГIэзроил».

Рустом мугу:

— Туь чуьтам, хэгьер?

Бону мугу:

— Бигьил егиле и оморигьо девруьш хуну, песеде мидани.

Рустом чаруьсд песово, мивинуь хуне, одоми, пегьливугьо пурн, девруьшиш дери. Девруьш мэхуьзуь эри девруьши хунде. Мухуну мерасуь девруьшире, э песой ю мугую:

— Менем, менем Менежон, Эршефиёне дуьсдогь — Бежон.

Рустом бирден чаруьсд, мугу:

— Бебе, Бежон эжи?

Девруьш ихдилот мисоху себеб эни гофе, мугую, ижире духдер бу, э ме ижире гуфди. Э хотур эни кор мере и сиб суьрхиш до. Меш гоф, шовгIо дорум уре ки, э е вилеетиш никоюм, тевердине э е жигеш эз душме нивегуьруьм, те э Эжем вилеет расири. Унегуьре ме э эхир девруьшиме хунденуьм духдер э ме гьэдэгьэ зере гофгьоре.

Зен Рустом, дедей Бежон, э хуне э ёс нуьшдебу. Меслэхьэт сохдуьт игьо рафдени э песой Бежон. Рустом бисдо, Бону хэгьер ю, зен ю, геймиш бисдоруьт э гьэргьи-пулат, вемуьшдуьт э гIэсб-гьо. Шуввер Бонуш омо ведиромо, уш бисдо э игьоревоз. Девруь-

ше поюндени бисдоруът, те ишу вогошде, офдорут э рэхь. Э хуьшде эзхьмет вегуьрде, э гІэсбгьо гуж доре, оморут расируьт э Эршефиён падшогь. Имишев э кервонсуре мидэхуьл бисдорут. Себэхь очмиш бисдо. Рустом мугу эз Бону:

— Хэгьер, чь сохим?

Бону мугу:

— Туь не шуьверме бурайт э ов муьхшуьл бошит, иму е сурогь миданим.

Рустом э домор ишуревоз ведарафдуьт э ов, Бону не зен Рустом поисдуьт э хуне. Пишнеи гиросд, хурег шевине веноруьт.

Имугьой хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз Менежон.

Менежон духдер падшогь, офдоребу э кучегьо, э иловле эдембу небеледе, гъэрибе одоми гешде эри седогьо вечире. Юш, Бежониш гиснеют. Мивинуь э е кервонсуре тозе одомигьо омори. Фикир мисоху эри хуьшде, ки игьо хомгьо, небеледгьои, игьо приказ бебеймуре нидануьт, эз игьо екем чи гІэмел сохум, Бежоне эри хорунде. Менежон диromo э хьэёт кервонсуре, дес кеши е лугьэ нун седогьо хосд. Бону — духдер Зол — хэгьер Рустом, гІэмей эн Бежон мивинуь, эз шек-шук э девруьш гуфдиригьо духдер ухшеш зере. Бону мугу:

— Эй духдер, нун недери, э хуне диro чи декиним эритуь.

Диromo Менежон, е пурси декуьрд но э пушой энэ гІошиш, эз гІовгьош. Духдер нуьшд эри хурде. ГІовгьой буьзбоше хурд, эз и хуьрде гІошлегьой хурд. Жуьндуьра сефгиле вебу э сер энэ, э беллей эн сефги кесеглегьой гІошеш декуьрд, тикелегьой гушдеш, «согьбошит» гуфдире ведарафд эз дер. Шохьонгун Рустом не шуьвер Бону оморут эз ов. ГІэсбгьоре динж сохдуьт, диromорут, э сер суьфре, мугу:

— Бону-хэгьер, чь кор дануьсди?

Мугу:

— Имбуруз е ишорет, е кор э ме мэгІлуьм бири.

Хурег ишуре хурдут, дегешдуьт, хисируьт. Себэхьимуьн Бону мердгьоре гене э ов фуьрсо. Шохьонгум, мэхьэл хуреггьо хьозур бире, духдер гене омо. Хосд гене эз игьо е лугьэ нун. Имбуруз дуь пурси бирени хурег декуьрд э пушой энэ. Бону мивинуь дух-

дер гене тне гловгьоре хурд, кесеггьой гуше не тикелегьой глше
бесд э бел сефги, «согъбошит» гуфдире, ведарафд. Шохьонгум
бисдо, Рустамигьо омо, гIэсбгьоре динж сохдуът, дироморуът эри
чи хурде. Пуърси гене эз Бону, мугу:

— Хэгьер, чуй дануьсдей?

Бону мугу:

— Ченд дуьдуй дигьне имбуруз дануьсдем. Имиди мере себэхь
кор очмиш мибу.

Имишев хисируът, Бисдо себэхь. Мердгьо гене э ов рафдуът.
Шохьонгум бисдо, гъэжгьугьой чи хьозур бисдо. Духдер гене омо,
нун хосд э зигьо. Имбуруз диетеш омбарте декуьрд но э пушой эну.
Гене дохдур гловгьой чире хурд, эз гIошиш хурд, угьонигере дакуьрд
э бел сефги хуьше, «согъбошит» гуфдиребу, эдембу рафде, Бону
мугу:

— Ой духмерме, туь инжо хурдейки, уре эри ки берде?

Духдер терсе-терс иловлере фем сохд. Бону мугу:

— Метерс, иловлере эричуй фем сохде туь?

Духдер гене иловлере фем сохд, мугу:

— Ишму чуйжоиннит?

— Иму эз и хоригьо нисдим, — мугу Бону.

Духдер гене иловлере фем сохд, гирисд.

Мугу:

— Духдерме, мегирис, нуьш инжо хьол-овхьол туьре гу эриму.

Духдер нуьшд эз сер те эхир гьемере ихдилот сохд, мугу:

— Бежон кук Рустом, невей Зол эз Эжем вилеет одохлуймени.

Е сиб суьрхи дорем девруьше, сурогъ эни коре расуну гуфдире э
Эжем вилеет. Ме и хурегьоре э чол эри Бежон берденуьм.

Бону, не дедей Бежон де тоб недорут, гъэл дешендуът э гер-
ден духдер, гирисдуът, шинохундуът хуьшдере э духдер. Дедей
Бежон мугу:

— Туь гIэруьсмени, хэлефме! У гIошгьо — гушдгьоре тигьн сох
эз белтуь. Иму э хэбер девруьшевоз оморейм.

Э хъэът кервонсуре хьомумиш дебу. Духдере дебердуът э хьомум,
тен юре шушдуът, парталгьоре вокурдуът. Геймиш-гейдуьрмиш
сохде, нушундуът э гIэрешу.

Шохьонгум бисдо, Рустомигьо оморут эз ов, гӀэсбгьоре динж сохдуьт, дироморуьт э хуне. Рустом мугу:

— Хэгьер, имбуруз чух хэбери?

Бону мугу:

— Чухре пуьрсире тух эз ме, ини гӀэруьстух, э киме нуьшди.

Бону гьеме ихдилотгьоре сохд эри Рустом. Рустом мугу:

— Бону — хэгьер, чух сохде воисде?

Мугу:

— Эй бирор, энгуьшдери тухре веке эз энгуьшдтух ди э ме.

Восдо Бону энгуьшдере Рустаме, вокурд гӀош, буьзбоше, дено энгуьшддерире э гьэд гӀош, мугу эз Менежон:

— Мибери и гӀошгьоре мидешени э чол эри Бежон. ГӀоше э хурдеки э дес энумиьв энгуьшдери, у эз тух мипуьрсух: «И энгуьшдери эз же омори?» Тух гу ки, бебешму, дедешму, гӀэмешму, шуьвер гӀэмешму оморет, оморенинуьт тухре себэхь эри ведировунде.

Менежон вегуьрд чигьоре, омо э ён чол. Дениши эз сулай эн мармардаш, огол зе Бежоне, мугу:

— Ой Бежоне!

Эз чол ведиромо сес унг эн Бежон:

— Гьой Менежон!

— Уёгь пой, здее эритуьт хурег дешенденуьм.

Мифушенух хуреге эй Бежон. Эз чол гене сес Бежон медиров, мугую:

— Ой Менежон, и энгуьшдери эз же офдори э дестух?

Межон жугьоб муьдуьт, мугую:

— Бебешму, дедешму, гӀэмешму, шуьвер гӀэмешму оморет, себэхь-себэхьмунде оморенинуьт тухре эз чол эри ведировунде.

Менежон те шохьонгум мипою э ён чол, шохьонгум мивегорду эки Рустомигьо эй хисире.

Себэхь бисдо. Игьо Менежоне дешендуьт э пушо, ишу э песо, оморут расируьт э сер чол. Ченд пегьлуьвугьой эн Эршефиён падшогь э гужевоз веноребируьтгьо мармардаше э сер чол, Рустом туплере хуно вегуьрд э у сериге пертово до. Дешенд кеменде э чол, мугу:

— Эй Бежон, хэлефме, ги кеменде, веро!

— Бебе! Сер домор ишмуре инжо недешенде, ме эз инжо нивором, — мугу Бежон.

Рустоме омбар гъэгър омо, мугу:

— Сад — салиш домундиге унжо ме сер домор имуре бурра нишешенуым!

ГПоси бисдо Рустом, вогошд э кервонсуре.

Мунд духдер э лэг!Эй чол э пар-пар, унгъэде гирисд духдер, г!эрс ю э сер Бежон тигъи бисдо, Бежон э г!ов чаруьсд.

Бежон мугу:

— Эй Менежон, туь ингъэде зйчуь куьшде хуьшдере, мегирис!

Менежон мугу:

— Эхири имид ме и руз бу. Ме э и руз дениширебируьм. Эзини руз туь невидироморенге дие, комини руз ведиреморенини туь?

Дердгъой Бежон тозе бисдо. Фикир сохд эри хуьшде ки, и духдер э серботию зурбое г!эзнетгъо, есируьмгъо кешири. Духдере дие лов гиръе гъишде нибу. Мугу:

— Эй Менежон, мегерис, хуьшдере г!эзнет меди, и десиге угъо омоге, медиром.

Рафд Менежон э кервонсуре, минет сохд э Рустом. Гъемееки геймиш бире, оморут вокошируьт Бежоне. Ведироморе сэг!эт Бежон кеши гъилинже, герден шуьвер г!эмере эри зере. Гъе усэг!эт Рустом е силле зе эз Бежон, гъилинж офдо эз дес ю. Векенд ерэгъгъойюре, супой сохд юре, е кордеш недегъишд э куьф ю. Гъемееки рафдуьт э хуней Эршефиен падшогъ — эн бебей Менежон. Сер гуьрдуьт, эз келе ведарафде те чуькле, итден — пишикден, битден — сиркеежон гъемере, хунедун падшогъ э векил-везиргъою-ревоз венжируьт. Эл, жэг!метиш дануьсдуьтки у г!зил-пегълуьву э тел верафдебугъо сэхъибсуьз небире бебей. Жэг!мет гъеме омо э минет э ки Рустом, гуфдируьт:

— И хунхуре падшогъ эз э сер куктуь овурдигъо зиьдте э сер эни вилеет овурди. Е доне жовон, ераене пегълуьву немунди, гъеме э сер духдер энэ э сер верафди. Туьчуьни рэхъмедуьл офдори э дес иму, хосденим пой эриму келеети сох!

Рустом мугу:

— Ой жэгмет, ме эришму келе понсдегор нисдуым, гуит кире нуымге э сер ишму келе.

Гье у сэгIэт Бежон рафд огол зе овурд чойчиреш, ве у чуъл жогьилеш. Шегьере тапшуърмиш сохд э угьо. Э жэгIметиш гуфди эз угьо гIоси небошут.

Ведироморут эз шегьер. Бежоне супой э пушо дешендет, ишу эз песо эдете оmore э е жерге. Расируът э у жиге, Бежон деве куышдебугьо. Рустом мугу эз домор ишу, эз шуъвер Бону:

— Бурэ э пушо, Зол бебеймуре муышдулугъи ди, оморим гуфдире.

Офдо э пушо эри э муышдулугъи рафде. Гиросд гIэсб Бежонеш. Бежон эз хэзинеи эн Эршефиён падшогы е сиб эршефини вегирдебу, хуб гурунд бу. Виники шуъвер гIэмешу эз пушо гиросди эдеэ рафде, вегуърд сибэ эз куыф шенд эз гьувотигьой хуыше. Сиб эз кемер эн шуъвер гIэме раси, эз синей ю ведиромо. Офдо муърд. Рустом гьэгър сохде, кеши гьилинже, омо э сер Бежон, Бежоне эри зере. Бону-хэгьер Рустом, гуърд гьул Рустоме, мугу:

— Бирор, туь чуь сохде?

Мугу:

— Эри чуь биё куышуь у шуъвертуьре?!

Бону мугу:

— Омбар хуб, жигею сохди, куышди. Шуъвер эн мени энтуь нисдики. У Бежоне фурмунде, э рэхь уьлуым фуърсоре, бэхш эн деве куышдеире эрию нивегуърдге, куыше ниомо. Омбар жигей юре сохди. Бегем довгIокоре разини шогыде нэгI?

И гофгьоре шиниренге Рустом сабуър сохд. Дено гьилинже э гьоб. Оморуът, согь-саламат расируът э Зол. Келе мэгIрекегы, келе гIэруьси нушунде омо, лап зурбо, э гуфдиревоз неварасдени, э чум диреревоз суьрой небирени.

ЖэгIмет шегьере гьемере э гьуногьлугъи огол зе. Девруышеш хубе хуьърмет сохдуът, э ченд жире хубе бэхшгьоревоз э рэхь декуърд. Зигьисдуът эеки э бэхдевериревоз. Вер салам, шут томом.

МУЛЛА НЕ ЕСИЁВЧИ

Е гиле е мулла эз е дигь э кул эн хэр хуьшде дуй туморе гендуьм веноре миеру э ёсиёв э е дигьиге эри кешире. Есиёвчи э хуьрметевоз хош омори мисоху мулларе, нуботсуьз, эз гьеме пушо декуьрд гендуьмгьой энуре э дунлугь эри г'орд кешире. Шохьонгум бисдоки, у э есиёв г'этош вено, мулларе хиник небу гуфдире. Песде мурав э хуне, эз хуне чи миеру, мулларе гьуногь-лугьги мисоху. Мулла э есиёвчиревоз э ихдилот сохдеки, мипуьрсуь эзу:

— Ченгъэде пул бирени туьре эз есиёвтуь?

— Э-мегьги ю чор туьме, — жугьоб мидуь есиёвчи.

— Чуй сохде туь и пулгьоре? — мипуьрсуь мулла.

— Эз чор туьме, — мугую есиёвчи, — е туьмере хурденуьм, е туьмейгерге гьэрде доренуьм, е туьмере э гьэрд доренуьм, е туьмейгерге э гьовой доренуьм.

Мулла невераси чуй гуфдире воисденбуге есиёвчире э и гофгьоревоз, оммо хуьшдере эри сук несохде э пушой энуну, непуьрси. Себэхьимуьн туморей г'орде э кул хэр веноре, мулла вогошд э дигь хуьшде. Г'орде э кенду декуьрде бэгьдо, зен эн мулла овурд эри энуну дешенд, чи но, песде пуьрси эзу у чуй дириге, чуй шиновусдиге э у рафдебугьо дигь эри г'од кешире э есиёв. Э ёр мулла гье усэг'эт омо гофгьой есиёвчи, хэндуьсд, песде ихдилот сохд эри зен хуьшде гофгьой энуре э товун у гьэзенж сохденигьо чор туьме, чуьтам у угьоре хэржи сохдениге.

— Ме гьич неварасируьм уре чуй гуфдире воисденбуге э и гофгьой хуьшдеревоз, дерими гьич е мэг'ино э и гофгьой энуну.

Мулларе е жовоне духдер бу. Ихдилот бешуре э товун есиёвчи шиновусденге, мугу:

— Есиёвчи, ведини, хэре одоми нисди. Э гофгьой энуну лепе, мэг'ино дери. У гуфдиренки, эз чор туьме угьо е туьмере хурденуьт, и гофе тесфир сохде герек нисди, ег'ини, эри хурдешу хэржи сохденуьт. У гуфдиренге, ки е туьмере у гьер мегь гьэрде вогордунде, уре гьечи верасире гереки. Есиёвчире бебей, келе мерди, комики уре дошди, веровунди. У имогьой кор сохде нисе дануьсде. Есиёвчи

е туьмере имогьой э сер энү хэржи сохде—гьэрд хуьшдере эдее э у вогордунде. Есиёвчи гуфдиренге, ки у е туьмейгере э гьэрд доре, уре верасире гереки гьечи. Есиёвчире куки. У гьеле чуйклен. Е туьмере у э сер энү хэржи сохде, ю келе биренге кук ю дору гуфдире юре, чуйтам ю гьейсэглэт пире бешуре дошденнге. У гуфдиренге, ки е туьмейгеймере эдее э гьовои доренуьм, есиёвчире э н гофовоз гуфдире воисденбу, ки уре эз кук бэгъэй е духдериш гьисди. Е туьмере у э сер духдер хэржи сохде. Оммо духдер келе биренге мягилуь мирав э шуьвер, э хуней кес. Эз духдер эри энү е хэйр, е кумеки нибу. ЕгИни и е туьме у эри духдер хуьшде хэржи сохденигьо эдее э гьовои рафде.

Мулла шиновусденге и гофгьой эн духдер хуьшдере мэхьтел, шерндере хуно бисдо. У э дуьл хуьшде мугу: «Неки и нэхунде, соводсуьзе есиёвчи, и чуйкле духделеймеш эз ме фегьмлуьте ведиромо».

КОСИБЕ КУК НЕ ГОБОЙ

Е косибе кук жерэгъи э дигь хуьшде духдер соймиш сохдебу. оммо уре не эри гIэруьси сохде, не эри рэхь-пули доре бешей духдере эри энү пул небу. У е сер эз Табасаруь эз дигь хуьшде мэхизуь миёв э Дербенд пушой эн э боггьо онгур вечире, инжо эри кор сохде, е кем пул гьэзенмиш сохде. Сэхьиб онгурбоггьо фэхьлере эри муьзд доре сэгъэт бируьтгеш, оммо э вэхд онгурчирегьо угьо хубе муьзд доренбируьт фэхлегьоре: онгургьо зури-зури вечире биёв те ворущгьо оморе, угьо эз ворущ пуч небошут.

Согъ сезон эн онгурчирейгьо кор сохд и жовоне кук эри е сэхьиб боггь. Те хьэрмэхьгьой энү е ченэх онгур чире ведеберде, у се ченэх чиренбу. Сэхьиб боггьэ хьэз омо эзижире дилбоши, кордусди эн кук. У куке дуьвойне муьзд дире эри жофой энү, теклиф сохди э кук пою кор соху эри ю тозе шоробгьой энуре э гьомбор эри эхте сохде.

Кук рази бисдо. Эз сэхьиб боггь вегуьрде пулгьоре берд до эри дошде те ю э дигь хуьшде вогошде э гобой эн нумаз.

Е мегьиге гиросше бэгъдо косибе кук омо э ки гобой пулгьой хуьшдере эри вегуурде. Гобой хьэшо зе пулгьой кукке, мугу:

— Ме туьре нисе шинохденуьм, туь э ме пул-нечи недорей.

Кук омбар минет сохд, гобой гуш невоне.

Кук ведиромо эз ки гобой сер-герде хуьрд, дуьл пешму, омо нуьшд э куче, э ён келе хуней сенгьи. Гьемин гье и вэхди зен эн сэхьиб эни хуне, пенжере мокуну, мивинуь э ён хунешу е жогьиле кук могъбул сер дуллу нуьшди. Уре э кук езугъ миёв. Зен медиров эз хуне, миёв э ки кук мипуьрсуь, у гьечи могъбул эричуь нуьшдиге. Кук мугую дерд хуьшдере эри эню.

— Туь, хэлефме, гьич фикир мекеш, ме гьеме пулгьойтуьре те кепик медешенуьм эз гобой.

Зен мидарав э хуне. Е нимсэгIэт нигирору, у могордуй е чукле: бесде бугъче э дес дери, гьэревошиш э юревози. Зен мугую эз кук.

— Суьфде ме мидарам э ки гобой, е дегь минут гиросше бэгъдо туь диго э песойме. — Песде зен э ки гьэревош руй бире, мугую: — Гьетте и кук ведиромере эз ки гобой, туь диго, шори сохде-сохде гу э ме: «Хонум, боширеи мере, шувьртуь, огьойме э шори-никиревоз омери!»

Чуьтам угьо э еки гоф сохдуьтге, суьфде дерафд э ки гобой хонум.

— Жон гобой, — мугу зен, — и е ченд мегьи шувьверме рафди э Макарье эри нугьорес фурухде, оммо эзумогьевоз эзу е хэбер нисди. Дуьлме оноре хуно эдее пара бире. Мере воисдени э шеби-рормеревоз бурам э песой эню, дануьм чуь бириге, чуь небириге уре. Ме дануьсденуьм, туь е хьэлоле одомини. Те ме унжо рафде-оморе мере веисдени э и бугъче деригьо суьрхгьо, эршефигьоре тапшуьрмиш сохум э туь. Согъ-саламет вогошдум оморум, миди э ме суьрхгьоймере, ме гьэгътуьре мидуьм эри эни кор, неоморуьмге — гьемей эни суьрхгьо эз ме бэхш эри жэгIмет эн намаз.

И гофгьоре гуфдиренге, зен сер бугъчере мекенуь. Гобой диренге суьрхгьо, эршефигьоре чумгьой ю чорчуми мибу, дуьл ю бэгIэвечере хуно межегьуь. Гье э вэхд энижире ихдилот энугьо, миёв

мидиров косибе кук. Гобой эри хуышде фикир мисоху, эгенер у пул куке гьейсэг! Эт недоге, зен севдегер э ю ихьдибор нисоху суьргьой хуышдере эри гьышде эки энэ. Унегуьре те кук лэг! Э вокурде, гобой мугу:

— Тьу эри пулгьойтуьре берде омореяге, веги бер э шори-ники-ревоз.

Гьеттэ кук эз ки гобой ведерафде э пулгьой хуышдеревоз, мида-рав гьэревош. У шори сохде-сохде мугую эз бикей хуышде:

— Хонум! Бошорей мере! Худо шуькуьур, шуьвертуь, огьойме, омори согь-саламат, э туь денишири.

Зен зури-зури мибесдуь сер бугьчере, мегируь э дес хуышде, мэхизуь, мугую эз гобой:

— Э гуштуыш шоре хэбер дераво, ме рафдуьм!..

ЖИНГИРЕ ШОМОИЛ НЕ «ХЭГЬЕРЗОРЕЙ» ХУДО

Е руз поизи Жингире Шомоил тевер не расе вегуьрде рафдебу э вишей Жогьлуь эри хуьзуьм овурде У э више оморенки, верафд э дор, нуышд э сер луьге, сер гуьрд луьгере эри бурра. У нуышдебу гьечуь руе сутун эн дор, луьге бурра омоге — юш мофдону.

У гьечи луьгере э бураки миёв е рэхьгирор мигирору. Рэхьгирор мугую эзу чару э улойге, у луьгере бурранге мофдону мирасуь. Жингире Шомоил э гуш нигируь гуьфдирей рэхьгироре.

Рэхьгирор гьеле е дегь-бисд луьнгиш нерафдебу, луьге э бураки эз зир Жингире Шомоил хуьрд мибу, мофдону. Худо ники сохдебу, лье лап гьуьндуьр небу, небуге меит Жингире Шомоил гье унжо мумунд. Жингире Шомоил мугу э дуьл хуышде: «Рэхьгирор дуз биребей! Ме негьогь э гоф энэ гуш невенорум. У эз же дануьсд ме миофдонум гуьфдире?»

Жингире Шомоил эз хэхэ бире гьэбуьргьэй хуышде гуьрде, видовусд э песой рэхьгирор, поюнд уре, мугу эзу:

— Туь эз же дануьсди ме эз сер энэ луьге мофдонум? Туь кини?

— Ме хэгьерзорей худоюм. Ме гьемере дануьсденуьм, — мугую рэхьгирор.

— Гьечу буге гу эриме ме кей мимурьумге!

Жингире Шомоил эз сер ю дес кенуь гуфдире, рэхьгирор мугую эзу:

— Туь мимири, гьергой, хэртуь се гиле тиз кенд.

Жингире Шомоил могорду э кин хэр хуьшде. Хэйли хуьзуьм бурра, бор сохде э кул хэр, мидешенуь хэре э пушо, мифурав э лой шегьер. Эри ебонжэгьи хуьшде, Жингире Шомоил мегируь эз куьф хуьшде сэгъуьзе, миденуь э лэгIэ, жавусде-жавусде мурав э песой хэр хуьшде. У э хэр хуьшдеревоз согь-саламат миёв мигирору эз ён Элеф, эн куьгьне кервонсурегьо, эз гьэд Фэхьле базари, э куьндигьой хуней хуьшде миёв мирасуь. Унжэ е гьуьндуре тепеи бу. Хэр энугьетте э тепеи верафде е тиз микенуь.

— Элле бебейме вой, — мугую Жингире Шомоил, — е лой жунме рафд.

Э нимей тепеи верафденге, хэр энугьуьмун гилеш тиз микенуь. Жингире Шомоил мегируь килэхь хуьшдере, э дуб дөсезо менуь э кун хэр. Оммо хэр энугьуьгь тепеи верафденге сеимун гилеш тиз микенуь. Шомоил гьеуэсIэт «Муьрдуйм!» гуфдире, мофдону э хори, дураз мибу. Хэлгь кура мибу э иловлей энугь, мипуьрсуьт эзу:

— Э Шомоил, туь инжэ эйчуь дегешдей?

— Ме муьрдем! — мугую Шомоил, сэгъуьз жавусде-жавусде. — Э ме хэгьерзорей худо гуфдири, гьергой хэртуь се тиз кенд, туь увэхди мимири. Хэрме эз тепеи веромореки се гиле тиз кенди, ме муьрдем.

— Эй Шомоил, — мугуют угьо, — вэхиз бура э хунейтуь, муьруьгьо одомиш беге сэгъуьз жавусдени.

Жингире Шомоил гIоси бире, мугую:

— Ме беге лап гьечиш муьрдем, эри е сэгъуьз жавусдеш муьрдем?!

КЕЧЕЛ НЕ ГЪЭЖЕЛЕ

Хэбер эз ки дуым ишмуре, хэбер дуым ишмуре эз е гъэри. Уре е кечеле кук бу. Угьо э дигь зигьсденбируйт. Бире-неберей энугьо е тулоке хэр бу, е гъэзе эй чи сохде, е чэх бире ченэх эй хэми сохде. Кечел гьер себэхь э хэревоз рафденбу э више, хуьзуым бурранбу, э кул хэр веноре, бор сохде берденбу э шегьер эри фурухде. Э иревоз угьо гъечи дуланмиш биренбируйт. Хубчи шегьер эз дигь энугьо лап дур небу.

Е руз Кечел хэре бесд э гъирогъ эн више, эри гиёв хурде, ю тевере вегуърде, дерафд э дорун више эри хуьзуым бурра. Хуьзуым хьозур сохде верасденге, медиров хэре эри деберде э више, мивинью эз хэр ю пуст, остгъугьою бэгъэй гъичиш немунди — уре гуьргъо хурди. Омбар дуьлрухд, могьбул мибу Кечел, мугую: «Имогой иму деде-писер чутьам мизигьим? Имуре не гъури, не кефе. Ме чутьам могордум э дигь э руй дедейму хэрсуыз, дестигьи?»

Э сер пуст хэр не остгъуьгой энугь гъэжелегьо, гъилогъьо кура биребируйт. Кечел е чубугъ вегуърде, мишенуь э сер энугьо, пиш мисоху угьоре. Песде пуст хэре э кул хуьшде дегуърде, мидегешдуй э ён хунрийеке остгъуьгой энугь. Гъэжелегьо гене кура биренге, Кечел асдале десе медешенуь эз зир пуст хэр, е гъэжелере эз дуым ю мигуьруь. У дие э дигь нивогорду. Гъэжелере э тогъор хуьшде доноре, мурав э шегьер.

Кечел эри хуьшде фикир мисоху эри рафде поисде имишев э хуней эн бирогоре одоми, комиреки имишев эри хурде хубе хурек мибу. Миёв у э ён нуькере, эжеки зен-зору, гъэруьс-духдер эри ошлугъ шушде оморенбу. Кечел эри хуьшде фикир мисоху: «Ки хуьрдеки шушдениге — эз косибе хуней, нимду шушдениге — эз ебот зигьсденигьо хуней, ки дуне шушдениге — у эз гошире хуней. Ме мирам э хуней энугь одоми».

Кечел омо э гъирогъ нуькере, миденуьшуь мивинуь гъеме зенгьо э гъирогъ нуькере, э ченэхгьоревоз ошлугъ шушденуьтгьо, эдете хуьрдеки енебуге нимду шушде. Энжэгъ е жогъиле раче зен э гъирогъ нуькере эдее дуне шушде.

Жоггиле зен дунере шушде верасденге э хуне э рафдеки, Кечелиш мурав э песой энү. Мидиров зен э хьэёт хушде, куьнд мибу э ён дер хуней хушде, Кечелиш э песой энү.

— Туь э песойме дуьме хуно эйчуь омореп! — гьэьгри бире мугую зен.

— Бике, ме эз дигь оморем, мере эри рафде жиге нисди, дегь-илит мере эри е шеви э хунешму эри хисире, себэхь мигьилуьм мурам рэхьмере.

— Оворе бош эзинжо эз пушой чумгьойме! — мугую зен. — Хунейме беге эйтуь кервонсурен!

— Э и сиролейтуь семе жиге ди мере эри хисире имишев, — минет мисоху Кечел.

Кечел-инжиге мунугу, хэбер имогьой дуьм ишмуре эзи зен, эз шуьвер не ошней энү.

И зен бу зен эн е тукончи. Уре бу е ошне — е луги. У э ошней хушдеревоз игьрол сохдебу имишев шеве эеки эри гировунде. Ошне овурдебу э пэхьники доробу э зен дуне, руьгьэ, кишмиш, гушид гусбенди эри гюш сохде, е ченд гуьрвенке хуьшге боргьогьэйсигьо, хилмовгьо.

Имбуруз себэхьмунде шуьвер зен тукончи эз хов вэхуьшденки, зен мугую эзу:

— Эй мерд, имуре э кенду гюрд недемунди эри е фадилеш сохде, веги е-дуь туморе гендуьм, бура э есийв, гюрд кеш биёр, небуге иму мимуним нунсуьз.

Мерд мегируь дуь туморе гендуьме менуь э глэребе, мурав э есийв. Зе не ошноре имид бу, тукончи имишев э ёсиев мимуну гуфдире. Сер шев биренге, ошней эн зен миёв. Ошней зен диренге Кечеле э сиро, мугую:

— И кини?

Зен мугую:

— Е Кечели, е етими, э гужевоз омори э песойме, юре жиге нисди мугу эри хисире.

— Мунугу, пиш месох, — мугую ошне. — Е куьгьне палас ди юре, кул хушдере эй дегуьрде.

Жогъиле зен медировуну е куьгъне паласе, мишенуь э сер Кечел, ю э ошней хуьшдеревоз мидарав э хуне.

Кечел миёв минуьшуь э ён дер хуне, э буз кордеревоз е чуьклё сулале мисоху э дер, эз сула сер мигируь эри денишире, томоше сохде угьо чуь сохденуьтге.

Зен эз шори пелпелуьре хуно эдембу вежегъисде э песо-пушой ошней хуьшде. Зен суьфделе гъэжгъуй гюше вегуьрде эз сер кинле норебу э хори перзине дешендебу, эз догъле емишгъо-гъэйси-гъоре вегуьрде норебу, гъе и вэхд бирден шуьвер эн зен миёв медиров. Кечел гъе усэ!Эт хуьшдере гъиругъ микешу, паласе э кул хуьшде мидегуьруь. Мерд дере мукую, огол мизенуь зен хуьшдере. Зен зури-зури гъэжгъуй гюше, гъэйсигъо-хилмовгъоре миберуь э догъле пэхъни мисоху, суфрере эз хори мегируь, ошней хуьшдере миберуь э кендуй гЮрди пэхъни мисоху, песде миёв мокуну дере.

— Туь дере гъечи дир эйчуь вокурди? — бирази бирере хуно мугую мерд.

— Ме мугум туь имишев ниёйге, ме гъе эз сер шев дегешдуьм хиси, — мифурмуну зен. — Туь эйчуь вогошдей оmore, гендуьме некешире?

— Валлагъ, — мугую мерд, — одоми омбари э есиёв, динишуь-руьм мивинуьм э ме имишев нубот нирасуь эри гЮрд кешире, мугум бурам э хунейме хисуьм. — Мерд песде э лой Кечел денишире, гуфди: — И кини э и сиро дегешдигъо?

Зен мугу:

— Е гЮни, е кечели. Юре жиге нисди мугу эри поисде, хисире, ихдиёр дит э и сиролей хунешму хисуьм. Ингъэде пиш сохдум уре, нерафд.

— Э хуне огол зе дирувун, — мугую мерд, — езугъи. Э буру хиники. Песде чуьш бисдоге — одмини.

Кечел огол мизенуьт мидеберуьт э хуне. Зен э пушой энугъо суфре мидешенуь, минуь эри энугъо е — дуь тике хуьшге нун не е тике шура пени. Кечел диренге э сер суфре гюш гусбendi, гъэйси-хилмов веди нисди, мегируь эз тогъор гъэжелей хуьшдере, минишуну э ён хуьшде, эз пэхъники е бибина мекенуь эзу. Гъэжеле «гъэр — рр! гъэр — р — р!» — мисоху.

— Эй гэжеле, пой бура э жигейтуь, мере биёбур месох э пушой эн сэхьбхунегьо. Худо рази гу, угьо имуре дегьшдет э хуне. Э де коргьойге туьре кор нисди.

Мерд омбар мэхьтел мибу гофгьой Кечеле шиновусденге, мипуьрсуй:

— Чуй воисде уре?

— Эгь, гьичиш, э гуш меги, — мугую Кечел.

— Генеш чуй гуфдире у? — мипуьрсуй сэхьб хуне.

— И гэжеле эн ме гӀэери, — мугую Кечел. — У эдее гуфдире э догӀлей хунешму е пура гэжгӀуй эн гӀош гусбенди э кишмише-воз дери.

Мерд тиж миденуьшуь э зен. Чорей зен нибу, мурав эз догӀле миёру гӀош гусбендире, мидекуьнуь эри энугьо.

ГӀоше хурде верасде бэгӀдо, Кечел гене е бибина мекенуь эз гэжеле.

— Туь жун худойтуь, гэжеле, пой бура э жигейтуь, бигьил олхогьин нуьшим э жигейму. ГӀош хурдей, сирои бирей, имогьой динж нуьш пой э жигей туь.

— Гене чуй гуфдире гэжелейтуь? — мипуьрсуй мерд эз Кечел.

Кечел мугую:

— Гэжеле эдее гуфдире: гье э у догӀле хуьшге гэьйсигьохилмовгьо дери.

Мерд гене тиж миденишуь э зен. Чорей зен нибу, мурав миёру гэьйси-хилмовгьоре, тигьи мисоху э пушой энугьо.

Зен мугую:

— Э жунтуь мерд, мере гьич эзигьо хэбер нисди, игьо эз же омориге.

Кечел гене е бибинайгеш мекенуь эз гэжеле. Гэжеле гене «Гээр—р—р!» мизенуь.

Кечел э лой гэжеле чаруьсде, гээгьри бирере хуно, сере мижумуну, мугую:

— ГӀош хурдей, гэьйси-хилмов хурдей, гене чуй воисде туьре? Эз зен хунеш гӀэиб-шермендеинни. Э туь чуйни э же чуй дериге, чуй пэхьниниге?!

— Жон Кечел, гене чуй гуфдире гэжелейтуь? Эхи у гуфдире-нигъо гофгъо гъеме эдее расд ведироморе.

Кечел э вогънеки е гъэдер наз-буз мисоху, песде мугую:

— Гэжеле эдее гуфдире э кендуй Горди шэхьитуь дери!

Мерд мугую:

— Туь, зен гъечу буге дере сэхд сох, веги лампаре пой э ён дер, мегьил уре дере вокурде, ме не Кечел мегирим гьерки е гъилире, микуьшим, хэхэ мисохим уре те муьрде.

Зен мегируй лампаре, мурав э ки дер. Шуьвер зен не Кечел гьерки мегируйт е дегенегире, куьнд миёвт эз кендуь.

Ошне гъеме гофгъой энугьоре эдембу шиновусде. У диренге: шуьвер зен не Кечел гьерки е гъили вегуьрде, поисдет э ён кенду, зури-зури медешенуь хуьшдере эз гъэд кенду, гъемей ю э туз Гордевоз билесумол. «Шэхьитуь» гьетте хуьшдере эз кенду ведешенде, мерд не Кечел гьерки э е зарбевоз е ченд гъили менуьт э гэбуьргъэьгой эну. Гьетте ошен э ён дер куьнде бире, зен гъеусГэт дере мокуну, ошнере рэхьо мидуь. Мерд не Кечел е хэйлигеш мивидовут э песой эну.

Мерд не Кечел э хуне вогошденге, мерд мугую эз зен:

— Ме э туь негуфдируьм: дере сэхд ги, шэхьитуьре рэхьо меди?!

— Эй мерд, ме терсируьм шэхьитуь ишмуре гэьсд-чи мисоху, унегуьре вокурдум дере у оворе бу бурав гуфдире. У чигьоре, ведини, гъемере шэхьитуь овурди имуре хэбер небиреки.

Мерд мугую:

— Бисдогеш мибу, оммо шэхьитуь лап э одоми ухшеш зеренбу, гъемей ю сипи бугеш.

Себэхьимуьн мерд те е гиле э есиёв рафде, минишуь э Кечелевоз чи себэхьмундеи хуьшдере михуру, мугую эз Кечел у гэжелей хуьшдере фуруху гуфдире э у. Кечел э вогънеки гъелемеле э герде нивегируй.

Сэхьиб хуне э у омбар минет мисоху, мугую эз Кечел, ченгъэде у пул хосдгеш эри эни гэжеле, у мидуь уре, гъэрез фурухугу э ю гэжелей хуьшдере.

Эхириш Кечел э герде мегируь, мифуруху э сэхьиб хуне гэже-
лей хуьшдере.

— Имогьой гу э ме, — мугу эзу сэхьиб хуне, — чуьтам хуте со-
хум гэжелере у э ме гую гьеме сур-хуне жигеймере, чуь бире, чуь
рафдениге, у э туь гуфдиренигьоре хуно.

Кечел мугую:

— Э сер кинле вени е тиёне, глов пур сох уре. Глов пэх-пэх
дуьширенки се гиле дени веги гэжелере э у дуьш-дуьшие глов,
увэхди э туь у гьеме сургьо-пэхьникигьоре мугую.

Тукунчи мидуь е хэйли пул Кечеле, Кечеле э у гэжелере. Угьо
дуь эз еки согьбоши гуфдире, муравт: сэхьибхуне — э есиёв, Кечел
— э песой-кор хуьшде.

Кечел е хэйли э гээд шегьер мигешду, песеде миёв э базар эз
е нунчи е ченд тозе биржунде нун мосдону, миденуь э тогьор
хуьшде, медарав эз шегьер. Э гьирогь шегьер е келе суьмерду бу.
Кечел мидиров э суьмерду, нун хуьшдере михуру, песеде э зир
суьмергьо, гиёвгьо дарафде, мидегешдуь эри рэхьэти
сохде.

Кечел инжо мунугу, имогьой хэбер дуьм ишмуре эз е жогьиле
кук не е жогьиле духдер. Еки энигьо кук везир падшогь эни шегьер
бу, екиге — духдер эн тожир. Угьо эз зуревоз э еки дусд-ошне би-
руьт, э пэхьники, екиш недануьсдеки э еки вохурденбируьт. Гье-
мин Кечел э суьмерду э зир суьмергьо-гиёвгьо дегешдебугьо вэгл-
до игьо оморут дироморут э суьмерду.

— Туь мунош, — мугую кук эз духдер, — те ебо иму гьэле-гьэл,
синесов бире, биё парталгьоймуре векенде, тенбирэхьне вежегьим
дуь эекиревоз.

Игьо гьердуь тенбирэхьне э вежегьисдеки, Кечел эз гээд гиёв-
гьо миофу е гээмише, сер мигиру е вежегьисденигьо гьово эри зере
эри энугьо. Духдер тожир не кук везир сес «зурнове» шиновус-
денге, хьэлежигер бире, гье гьечу тенбирэхьне мивирихуьт меда-
равт эз суьмерду гьерки э ёло. Кечел мидиров эз жигей хуьшде,
мегируь парталгьой энугьоре, миденуь э тогьор хуьшде, мофдону
э рэхь.

Кечел е хэйли рэхь рафденге, миденишуь мивинуь эз рэхь е

гъэдер дурте, э зир эн е гъэе е мерд, шовол хуышдере фушенде, нуышди э гъили-гъили эдее э буру рафде. Э ён эну е хубе гІэсб юргъэини э егъер, жилов нуыгъреиревоз. Э зир егъер холинчен дери. Мердиш эз сер-тен ведини е Гошире базургенде одомини. Дуй сер гъейбеигъой эну чъыниге пури.

Кечел куынд миёв эз мерд, е хъэрой-буруж мидешенуы, мугую:
— Бебейтуы вой! Гъэе эдее шэгъэ хурде офдоре. Те у э сертуы офдоре, туыре хъл-хъллим сохде, зубош вэхиз гъэере сэхд ги!

Мерд гъе усэгІэт мэхизуы эз жигей хуышде, э дуй десиревоз сэхд мигируы гъэере. Эз Кечел мугую:

— Жон Кечел, биё е кем сэхд ги гъэере, ме и шоволмере воку-нум.

Кечел мугую:

— Ме е жонсуызе одоминуым, гужме нирав эн туыре хуно у гъэ-сре эри сэхд гуырде.

— Гъечу буге, жон Кечел, — минет мисоху мерд, — венуыш э гІэсбме, оф биёр е ченд одомире, биёр инжо, э жигейме и гъэере сэхд гируыт, ме гъерки энугъоре е пенже эршефи мидуым.

Кечел эз ки гІэсб куынд оморенки, миденуышуы мивинуы, эз расдиш гъейбеигъой эни эршефи пури. Кечел менуышуы э кул гІэсб эни, чопгъун мизенуы, гъейди рэхъ хуышдере.

Гене е хэйли рэхъ рафденге, Кечел миденуышуы мивинуы э е чуыл е чупон эдее гелей гусбенде хорунде. Э сифет чупон е доне муы невери, чупон — кусей.

Кечел миев руз эхэйрбу мидуы чупоне, мидануы э и геле деригъо гусбендгъо гъеме энуни. Кечел мугую эз чупон: эри мерд хуырдини, кусе бире, чуынки у эз сифет эхте сохде одомире хунои, не мердиге мерди, не зениге — зен.

— Чуы сохум, — ох кешире, мугую чупон-сэхъиб геле, — гъис-метме гъечини.

— Ме дануысденуым чуытам туыре хос сохумге, — мугую Кечел — Е келе чогъэ гусбенде эз гелейтуы куыш, пусдюре эеки кешим дураз сохим, духум туыре э гъэд эну пусд. Се шев, се руз туы э гъэд эну пусд гусбенд домундиге, туыре руш моров. Гъерки оморе э туы э гъэд эни се руз дес зерегор бисдоге, небу бигъили уре туыре эз

пуд гусбенд ведешенде, гу: «Уч гуьн олмеди, сэггээл битмеди»
Э гээд эни се руз ме э гелейтуь миденуьшуьм.

Чупон омбар шор мибу эзи гофгьой эн Кечел. Чупон мигируь е келе гусбенде эз гелей хуьшде, микуьшуь, гушд юре михурут э еки, э пуд гусбенди мигьилуь духде хуьшдере. Кечел уре гьечу мигьилуь э гьирогь рэхь, ю гелей гусбенде э пушой хуьшде дешенде, мофдону э рэхь. Кечел миёв медиров э е келе шегьер. Инжо мосдону эри хуьшде е келе хуне-гьэлече, эз дигь миёру гьэрие дедей хуьшдере, эз хуней эн бег михогьу эри хуьшде е раче духдере, гелей хуьшдере эри хорунде мигируь е чупоне, ю мизигьу э кеф-хээз хуьшде.

Имогьой хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз Кечел фурмундигьо одомигьо: эз тукончи, ошней зен эню, кук эн везир, сэхьиб эн юргьээе глэсб нен гьейбеигьой эршефи, не чупон — сэхьиб геле.

Дуьимуьн руз кечел рафденге, тукончи те ебо э тукун хуьшде рафде, мигьилуь зен хуьшдере э сер кинле е тиён глов веноре. Тиён пэх-пэх дуьширенки, у эз дуь пой гьэжеле гуьрде, миденуь уре э тиён. Суьфдеи гиле уре эз тиён ведешенденге, тукончи миденишуь мивинуь герден гьэжеле енбоки бири, жендек ю хуьзуьме хуно. У гьерчуь мидануь суьфдеи гиле гье гьечу биё бу. Дуьимуьн гиле гьэжелере э тиён доноренге, мивинуь, нимей жендек эню бирэхьне бисдо, сеимуьн гиле гьэжелере э тиён донореки, э гьэжеле е доне пар нивомуну. Тукончи энжэгь увэхди э сер офдо: Кечел уре фурмунди. У эри хуьшде шовгю мисоху: Кечеле эз зир хориш эри офде, пул хуьшдере эзу вегуьрде, гьэгьр эн юре гьечи фурмундеи, хэр сохдеире эзу ведешенде.

Э гьирогь шогьер оmore ведироморенки э тукончи э рэхь мохуру ошней зен ю. Угьо екире руз эхэйрбу мидуьт, мипуьрсуьт эз еки эже рафденуьтге. Шуьвер зен гьозие-гьэдер хуьшдере мугую эри ошней зен хуьшде, чуьтам Кечел уре фурумнде, гьэжелере э ю э филонгьэдер пул фурухдиге.

— Ме шовгю сохдем эз зир асму, эз кун хори уре эри офде, жозейюре доре, пулмере эзу восдоре.

Юлчи гьеусэглэт мидануь и шуьвер ошнейюни, э кечелевоз

зеки эз ю дегенеггьо зеребуггьо, э песою видовусдебуггьо. У нигую ю кнниге, мугую:

— Гьемин у туь гуфдиренггьо Кечел э меш е келе луб омори, меш эдее рафденуьм уре эй офде.

Уггьо э рафдеки э рэхь энуггьо мохуру кук эн везир. Тукончи не ошней зен ю мипуьрсуьт эзу у эже рафдениге. Уш ггьозие-ггьэдер хуьшдере ихдилот мисоху эри энуггьо, чуьтам э суьмерду ю не духдер тожир тенбирэхьне э вежеггьисдеки, Кечел «зурнов» зере, уггьоре терсундиге, ю не духдер парталггьошуре э суьмерду ггьишде, ггьерки э ело вирихдебируьтге.

— Дердмеш нисди, — мугую кук везир, — духдер эз гГэйб, эз терс оворе бири рафди, сер-суроггьиюш веде нисди. Эдее рафденуьм Кечеле эй офде, ггьэггьр эни коре эзу ведешенде.

У дануьсденге: уггьош Кечеле эй гешде эдее рафденуьт, хгьэрмэхь мибу э уггьоревоз.

Муравт-муравт иггьо хэйли рэхь, мивинуьт э е муьлк е мерд, шовол ю фушенде, песой ю бирэхьне, э дуй десевоз ггьэере сэхд гуьрди, эдее хгьэрой-божэхь дешенде. Ггьетте уггьо э ён эни мерд оморе расире, у эзуггьо минет мисоху и ггьэере уггьо сэхд гируьт те ю шовол хуьшдере вокошире, рушдешовол хуьшдере бесде семе... Эхирки, сер ишмуре дорд недуьм и се юлчи мидануьт иреш Кечел фурмунди, гГэсб юре, э ггьейбеиггьой эршефиревоз берди эри хуьшде. Сэхьиб гГэсбиш э иггьоревоз хгьэрмэхь бире, мофдону э рэхь Кечеле эй офде.

Е хэйли рэхь рафденге уггьо миденишуьт мивинуьт э ггьироггь рэхь е келе тулуггьи. Еки пой мизенуь эз тулуггь. Ггье усэгГэт эз тулуггь сес миёв, мугую: «Уьч гуьн улмеди, сэггьэл битмеди!» Юлчиггьо ггьеусэгГэт марасуьт: инжо е кор, е хьиллеи дери. Пара мисохут тулуггьэ, медешенуьт кусере эз тулуггь. Кусе чумечару мисоху э иловле, мивинуь не Кечел ведини, не гелей гусбенд ю. У ихдилот мисоху эри юлчиггьо, чуьтам Кечел уре имид доревуге эз се руз бэггьдо уре руш моров гуфдире у э ггьэд эни тулуггь се руз довом доге, э и се руз у инжо э гелейю муггьоет мибу гуфдире э жигей ю.

Угьош ихдилот мисохут эри энү, чуьтам угьореш Кечел фурмундиге. Кусеш хьрэмэхь мибу э угьоревоз, мофдону э рэхь.

Бэгъдовой е ченд рузгьо гьер пенж энугьо миёв расд мибошут гьемин гье э у шегьер эже имогьой Кечел зигьисдениге. Эз одомигьо мипуърсуьт мидануьт: ижире-ижире одоми зигьисдениге э шегьер энугьо. Еки мугую зузгьо:

— И пушогьо э шегьер иму омори е кечел э гьейбей эршифировоз, э е келе гелей гусбендевоз, геймиш-гуьйдермиш, э зир ю е хубе юргъээе гIэсб дери, э филон-филон жиге зигьисде.

Угьо гьеусэгIэт миёв миофут хуней Кечеле. Кечел угьоре диренге, те угьо ебо лэгIэ вокурде, мугую зузгьо:

— Ишму хош оморит, софо овурдит. Ишму имишев э хунейме гьуногъ бошит, себэхь ме гьемере чуь вегуърдемге эз ишму, э зиёдиревоз могордунум.

Тукончи, ошней зен ю, кук везир, сэхьиб гIэсб не кусе имишев мипоют э хуней Кечел э гьуногъ. Кечел угьоре келе мигьмуни мисоху, э пушой энугьо ченд жире мэгIжуьмлуье хурекгьо минуь, э совугьоревоз — шороб.

— Энжэгъ хосденуьм эз ишму, — мугую Кечел угьо э чи хурдеки, — эз хуьште е кем мугьоет бошит, екишмуш э хисиреки шев гезун ишмуре пури месохит. Дедейму келе зени, нэхуши. У буй эн нежисе нисе вегуърде. Гьетте буй энү э нефес энү дерафде, у мимуьруь.

Гьуногъгьо мугуют:

— Иму беге гIэиллегьой гуфреиним зир имуре эри пури сохде. Эри энү кор гьисдиге — олхогьин бош.

Угьо те суьрой чи хурде, те лап лул-пиён бире эз сер суфре невэхишдуьт. Кечел эри гьемей энугьо е хьэлов дешенде, дегердунд угьоре. Гьуногъгьо ченд руз э рэхь дебире одомигьо, ишуш лул-пиён, те себэхь бире муьрдере хуно хисируьт.

Пушой себэхь те угьо эз хов хэбер бире, Кечел не зен ю мисоху хэшил, гьэриш мисоху уре э венжире душунде руруй-шуьгьэмбевоз, мидиров э гьуногъгьо хисиретгьо утогъ. Шоволгьой эн гьер пенж энугьоре фушенде, э гезун гьерки энугьо е се кемче хэшил э

шугъэмберевоз мидекуънуь, гене шоволгъошуре мибесду, миёв ми-пою гуьзгъулогъ э песой дер.

Себэхьмунде хэбер мибу дуьлпесо бире тукончи, э гезун хуьшде дес мизенуь, мивину гезун энупурини. Хэбер мисоху ошней зен хуьшдере. Уш мивину энуп — бебе вой! — гезун ю пурини. Гьечу угъо дуь екире хэбер сохде, мидануьт, ки гьемей энугъо шову э хисиреки гезунгъошуре пурисохдет. Гье и-туьтем Кечел эз дорун хуне е келе хэрой, божэхь мисоху:

— Вой эри серме! Дедейму муьрди, вой эри серме!...

Гъуногъгъо хэрой-божэхь Кечеле шиновусде, терсире угъоре тэхсиркор мисохут гуфдире дедей Кечел эй муьрдеи, шоволгъошуре вокошире-вокошире зури-зури мивирьхуьт эз хуней Кечел. Девлет энугъо гьеме мимуну эй Кечел. Кечел гене э зиёдтеш шоре рузгъо мирасуь.

ПИНЕЧИ НЕ ШОГЬ АББАС

Бири не бири е пинечи бири. У эз себэхь те шохьонгум э базар шегьер пинечиети сохденбу, э и сенигIэт хуьшдеревоз хуней хуьшдере дуланмиш сохденбу. И пинечи косиб бугеш, лап дуьлфирегъ, дуьлшоре одоми бу, мэхсеречи бу. Гьер руз гъовой шохьонгум у кор хуьшдере варасденге, эз рузине гъэзенж сохде пенж-дегъ шогъ хуьшде мосдо нун, савзя, пени, емиш миовурд э хуне. Песе эз сершев те нимешев, э пушой хисире, э ён вокурде суьфре у зингиле тефте эз гьеше вегурде, тефт мизе, мэгIни михунд, гIэилгъой хуьшдере межегунд, шори мисохд э угъоревоз. Гьечи э и тегьеревоз гировунденбу руз-рузгор хуьшдере.

Имогъой пинечи э кифлет хуьшдеревоз инжиге мунугу, хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз шогъ угъли Шогъ-Аббас. Шогъ Аббасе ижире гIэдот бу: у кимвэгIдо парталгъой девруьши вокурде, чейтен деврушире э душ веноре, гIэсо э дес гуьрде, медиromo шев э шегьер эри гешде, диредануьсде чуйге — чуй нисдиге.

Гьечи егиле э куьнди нимешев бирени у эдембу эз гъирогъ шегьер гирошде, косиб-кусуб зигьисденбугъо мэхъэле, мивинуь эз е хуне эдее сес тефт зере, мэгIни хунде, чек — зере вежегьисде:

оморе. Эзи хуне бэггэй э ежигеш не сес, не суюмуыг нисди, гьеме эз зуревоз нун косиби-Глонишуре хурде, хисирет.

Шогь Аббас куьнд миёв эз дер энү хуне, мукую дере. Гьемин хуне—хуней пинечи бу. Пинечи гье усэглэт тефде э гьйрогь норе, мэхизуь, дере мокуну, мивинуь э домой дер е бобо-деврүш понсди. Деврүш «шев эхэйрбу» мидуь, «эгьиббеттуь эхэйрбу» гьобул мисоху. Пинечи э шори, мигровуниревоз текелиф мисоху, мидировуну деврүше, минушуну э сер суйфрей хуьше, гьуногьлугьн мисоху.

«Деврүш» пушой согьбоши гуфдире, ведарафде, ебо мипуьр-суй эз сэхьиб хуне:

— Чуь кор, сениглэт сохде туь, хэлефме?

— Ме пинечинуьм, жон бобо-деврүш,— мугую мерд. — Эри эни, эри энү пойвоку тох гуьрденуьм, пине воноренуьм, мих зеренуьм. Руз гьэзенж сохденумгьо пенж-дегь шогьимере доренуьм восдоренуьм эри зен, глэйлгьойме хурденне чем-чи, гьечи те нимешев, те хисире, нуьшденуьм э угьоревоз, тефт зеренуьм, мэглин хунденуьм, глэйлгьоре вежегуьнденуьм, эз десме вероморонигьоре хуно шори бирмунденуьм э кифлетме.

— «Бобо-деврүш» согьбоши гуфдире эз пинечи, мурав. Шогь Аббас гьетте э дервозей хуьше вогоше, огол мизенуьм везир хуьш-дере, мугую:

— Эз нуминейме буйругь миди э шегьер эз сэбэхьэвоз екиш кор пинечии не чекмечиире несоху. Гьерки и буйругь мере пузмиш сохд сер ю э мейдуй шегьер эз герден ю бурра оморенини.

Сэбэхьимуьн пинечи э карасдигьой хуьшдеревоз миёв э базар эри кор хуьшдере сохде мивинуь жарчигьо эдее э базар гешде, жар, эре, буйругь падшогье мэглүм сохде э гьеме: ки пинечиети, чекмечии сохдге, сер энү э мейдуй шегьер бурра оморенини.

Пинечире е кепик пул э куьф ю недери эри е ниме нун восдереш эри глэйлгьой хуьше. Чорей энү нибу, у зури-зури могошду э хуне, мегируь пура совуй гловеш, жаруреш миёв гене э базар, сер мигуруь э пушой тукугьо, кервонсуре, кучегьо эри глов шенде, жару зере, хокору вечире. И кор энуре дирe, сэхьиб тукугьо, хунегьо гьерки е-дуй кепик, е шогьи мидуь уре. Пушой шохьонгум

э и пулевоз пинечи мосдону эри гІэилгьой хуыште нун, савзи — хьэвуыж, пени, емиш, миёв э хуне.

Гьечи е орине гирошде бэгъдо, Шогъ Аббас гене парталгьой девруыши вокурде, медиров э шегьер. Э гъирогъ шегьер, э ён хуней пинечи оморе расиренки, миденишуь гене эз хуней эну сес тефт, мэгІни хунде, чек зере-вежегьисде эдее оморе.

Девруыш гене дере мукою. Пинечи девруыше диренге, э ми-гъровуниревоз теклиф мисоку э хуне.

Чой — чи хурде, меслэхьэт сохде бэгъдо, девруыш дуылсухуни сохдере хуно эри пинечи, мугую эзу:

— Эй хэлефме, ме шиновусдем Шогъ Аббас гъэдэгъэ сохди сени-гІэт пинечии, чекмечиире. Ймогьой чуь кор сохде туь?

— Ере гирсуы ижире шогъ! — э руыхшенди ве гъэгъревоз мугу пинечи. — Э сер эгъуыл вебугьош ижире буйругъ мидуь?.. Ме и буйругъ шогъе шиниренки дие чорейме небисдо, вогошдуым э хуне, веугурдуым совуй гловеш, жаруреш, сер гирдуым э базар э пушой тукугьо, кервонсуре, э кучегьо чиг-гІов шенде жару зере, хок — хокору вечирс. Эри эни кор гьесрки мерс е шогъи-нимшогъи доренуыт, бедел хурде-бердей гІэилгьойме бирени Э гьечиревоз дуланмиши кифлетмере эдее гировунденуым.

«Девруыш» екемигеш нуыште э пинечиревоз, «омбар согъбоши» гуфдире эзу, вогошдени э дервозе, Шогъ Аббас гьетте э дервозе оморе, огол зерени везир хуышдере, буйругъ дорени эз себэхъэвоз екиш э шегьер кор жару зерен не хокору вечирен месохугу. Гьерки и буйругъ падшогъе пузмиш сохд, сер ю эз герден ю бурра оморенини.

Сэбехьимуыи пинечи и буйругъ падшогъе шиновусденге, могощдуй э хуне, мегируй согъотеш, расереш, мирав э више. Те пишнеи бире у е хэре хуьзуьме э кул хуыште воноре, овурдени э базар фурухдени. Эзу уре нун пули бирени эри гІэилгьо. Эз пишнеи бэгъдо у гене э више рафдени, е хэрейгей хуьзуьме овурдени эри хуне, гьечи дуланмиши хуышдере гировундени.

Гиросдени гене е орине, «девруыш» гьечи эз шев е хэйли гиросде, оморени куфдени дер пинечире. Пинечи гене уре теклиф сохде, дировундени э хуне, нушундени э сер суьфрей хуыште.

Е кем нуьшде, чи хурде, ихдилот сохде бэгъдо, «деврьюш» гуф-дирени эзу:

— Эй хэлефме, ме шиновусдем Шогъ Аббас буйругъ дори екиш э шегьер жару зерей, хокору вечирегори несоху. Имогъой чуйни пишейтуь? Э чуревоз дошде туь кифлете?

— Ере гирсуьн ижире шогъ! — мугую пинечи. — Э сер эгъул вебугъош ижире буйругъ мидуь? Эжигей буйруь доре: шегьере темиз дорит, э кучегъо хокору-куе мегъилит, у ижире гъэдэгъэ сохди... Чорейме чуйни, рафденуьм имогъой гъеме руз э више, овурденуьм дуь хэре хуьзуьм, е хэрере фурухденуьм э базар, нунпули гЕилгьоре сохденуьм, герекимере восдоренуьм овуденуьм эри хуне, э гьечиревоз эдее э рэхъ рафденим.

Сибэхьимуьн Шогъ Аббас буйругъ мидуь э мешебегигъой хуьшде: ижире-ижире одоми гьетте э согъот не расеревоз куьнд оморе эз више, уре дуьсдогъ сохде, биерит э киме.

Сибэхьимуьн пинечи расе на согъоте вегуьрде, омо э више. У э ён више оморе расиренки, мешебегигъой падшогъ гирдуьт уре, десгъой энуре бесде, бердуьт э ки падшогъ.

Шогъ Аббас тож суьрхи э сер вери, парталгъой зар-зари, е русмуй суьрхи, е русмуй нугърей э тен вери, э сер тэхд хуьшде нуьшдебу пинечире э ки эну овурденге. Э иловлей эну векилгъо, везиргъой эну поисдебируьт. Э песой тэхд падшогъ е озгъуне жоллод бигъбурон бирэхъне шимшиле э дес гуьрде, поисдебу.

Қосибе пинечи гьетте дире падшогъе, векилгъо, везиргъой энуре, бирэхъне шимшиле э дес жоллод эну, зэхълей ю рафд, суьпуьл ю жэгъуьсд. Шогъ Аббас гьетте дире пинечире шинохд, оммо хуьшдере э нешинохи вено. Оммо пинечи нешинохд уре. Э фикиргъо — хэългъой энуш недебу, ки у огъиле бобо-деврьюш ченд бо шев э хуней эну оморебугъо хуьшдени Шогъ Аббас бу гуфдире.

— Туь нешиновусдей беге буйругъмере: эри э више рафде, хуьзуьм бурра ме гэдэгъэ сохдем гуфдире? — мипуьрсуь эзу Шогъ Аббас.

— НэгI, нешиновусдем, огъойме падшогъ, — жугъоб мидуь пинечи. — Э товун пинечии, чекмечии, кор жару зере, хокору вечи-

реи гъэдэгъэ сохдей гуфдире шиновусдем, оммо э товун э више рафде, хуьзуьм овурдеи у гъэдэгъэре ме нешиновусдем.

Песеде у эз падшогъ ихдиёри вегуьрде, ихдилот сохд эри энугъозие-гъэдер хуьшдере, чуьтам у ченд салгъо пинечиети сохдиге, песеде буйругъ энугъо вединоренге сенигъэт хуьшдере гъишди, е кем вэхд жару зерегор, хокорувечи сохдиге, и кориш гъэдэгъэ сохде оморенге, кифлет ю эри э гиснеи немуьрден рафдиге гьер руз э више эри хуьзуьм овурде фурухде э базар. Уре имогъой не кори не е кепик пул эри гъэилгъо эри нун восдоре.

Шогъ Аббас мугую эзу:

— Ме буйругъмере дегиш нисохум, оммо ме туьре кор мидуьм. Эз нмбурезевоз туь бош човушме. Мидуьм туьре тозе партал, шушкей суьрхиш. Мигешди э базар, э иловле, чуь гъэлебеге гуфдиге мисохи. Муьзд туьре гъобул мисохи гьер мегъ верасденге.

Э буйругъ Шогъ Аббасевоз, пинечире партал човушиш мидуь, шушкей суьрхиш, мифуьрсуь э гъуллугъ ю.

Эз пинечи човуш бире эйло гирошдени э куьнди е мегъ. Эри мегъ е руз варасде мундеи, Шогъ Аббас шохьонгум гене э парталгъой девруши геймиш бире, медиров э шегьер, гешде-гешде миёв мирасуь э ён хуней пинечи. Гъеле те ебо э ён хуней энугъо расире, э гуш Шогъ Аббас мидарав сес чек, тефд зере, мэгъни хунде. Шогъ Аббас е кем гуш менуь, песеде куьнд миёв, дере мукую. Пинечи мокуну дере, мивинуь гене гъе у бобо-девруьш омори. Гъе эз лэгъэй дер Шогъ Аббас мивинуь суьфрей эн пинечи хуб вараюнде, зен ю, гъэилгъой ю э тозе парталгъо геймишуьг, э хэнде, шори деруьт. Эзи кор Шогъ Аббас диеш мэхьтел мумуну: эхи у гъеле пинечире е кепикиш недори, эз же омори уре и пулгъо-хэржигъо?

Шогъ Аббас те ебо э хуне дироморе, мугую эз пинечи:

— Ме эз себэхъ зу-сери эдее радфенуьм эз шегьер ишму э е вилестиге э е э рэхъ дерие кервуревоз, — девруьше мескен нибу — оморем эри «согъ боши», «худо рази» гуфдире эз туь эри туь мере ченд бо э хунейтуь теклиф сохдеи, гъуногъи сохдеи.

Пинечи мугую:

— Нэгъ, жон бобо-девруьш, ме туьре хуб гъуногълугъи несохде рэхъо нидуьм.

Пинечи эз гьул«бобо — девруьш» гуърде, кеширени уре, нушундени э сер суьфре, хурдени э уревоз, ихдилот, гоф-гелиж сохдени те ехэйли. Песде «бобо-девруьш» пушой вэхуьшде, пуьрсирени — Э балайме, ме шиновусдем: Шогь Аббас эз више хуьуьзуьм овордеиреш гьэдэгьэ сохди. Чутьтам, э чуй хэржиревоз дошде туй имогьой кифлетгуьре?

Пинечи те ебо уре жугьоб доре э хуьшде домунд: гуюге э «девруьш» небуге негуюге сур эни коре? Песде гене эри хуьшде думит сохде, э дуьл хуьшде мугу: «Гуфдируьмгеш эзи кор е зарал нисди эриме, девруьш себэхь эдее гьишде рафде э де шегьериге, улкейге», — унегуьре, хэнде-хэнде ихдилот сохд эри эну, чутьтам эзи е мегь пушо мешебегигьой эн Шогь Аббас уре э ён више гуьрде, дуьсдогь сохде бердебуге э ки эну.

— Ме лап терсируьм, — мугу пинечи, — гьечу дануьсдуьм Шогь Аббас герденмере мизенуь: эхи эри падшогь одомире куьшдеш екини, вече куьшдеш. Оммо мере Шогь Аббас некуьшд, сер зиёди човуш хуьшде но, тозе партал эн човушиш до мере, шишмил суьрхиш. «Энжэгь мегь верасденге, мугу, муьздтуьре мегиири». Те мегь верасде, чуй миёсд хурде кифлетме? У коре Шогь Аббас эри хуьшде фикир несохдебу: сироири эз гисне хэбер нибу.

— Дие чутьтам офди туй чорей сертуьре? — э фендевоз мипуьрсуй «девруьш»

— Чутьтам офдум? Гье у шохьонгум пушой э хуне вогошде, оморум э базар э тукуй заргел, ведешендуьм шушкой суьрхире эз гьоб, фурухдум э у. У мере е шеле пул до эри эну. Эжигей шушкой суьрхи доноруьм э гьоб тэхдере. Гье у руз восдорум эри зен ме, гьилгьойме хубе партал, пойвоку, ченд жире хурдение чигьо овордуьм э хуне. Имуре гьейсэгьэт, хурдеймуш гьисди, вокурдеймуш эз заргел доригьо пулгьо гьеле е хэйлигеш мундеш мунди.

«Девруьш» эзи кор эну дуьлпесо кеширеире хуне, мугу эзу:

— Худо меёро, белки Шогь Аббас дануьсд туй ижире кор сохдей гуфдири, шушкойтуь тэхдеини, у вэхьдо чуй мисохи туй?

Пинечи хэндуьсде, мугу:

— Тейте у дануьсде е гьэребе вэхд мигироруй. Теумогьой е хэр

мимируь, е сехьиб хэр. Эгенер гьердуйму зинде мундимгеш ме е фенд-гэмел миофум, сер мере эри хилос сохде.

«Девруьш» согъбоши гуфдире, медарав эз ки энугу.

Себэхьмунде Шогь Аббас буйругь мидуь: е дустогъэ эз дустогъи ведировуну, сер энуре э мейдуй шегьер, э пушой эн гьеме эри бурра. Хуьшдени Шогь Аббас э гьирмизине партал глэтоши геймиш бире, миёв минуьшуь э сер тэхд хуьшде э мейду. Э иловлей энугу мипоют векилгьо, везиргьою. Дустогъэ десгьоюре песово бесде, меровунуьт э гьуьндуьри. Падшогь эз глэрей човушгьо мигьилуь огол зере пинечире, мугую эзу:

— Ведеше шушкой суьрхитуьре, бур сер эни дустогъэ!

Пинечи домунд э хуьшде, нисе дануьсде чуь сохуге, э дуьл хуьшде мугую: «Бобо вой, у девруьш гуфдире гоф расд ведиромо, чуь сохум ме имогъой?» Оммо Шогь Аббас диренге э хуьшде демунди пинечире, э дуьл хуьшде хэндуьсде, мугу: «Гьери виним имогъой чуь фенд-гэмел миофиге туь».

— Огъойме падшогь! — мугую пинечи эз Шогь Аббас. — Ме э глугьмуьрме гьич одоми некуьшдем. Глэмел миёвге, ебо гуит э ме, и ме э глугьмуьрме куьшуьмгьо одоми кини, чуьни тэхсир энугу?

— У бисдончини, — мугую Шогь Аббас. — У салине хэрж эн бисдуй хуьшдере гловдореире эз гьэнов падшогъи не дори э хэзинеьме, эз буйругь ме ведарафди.

— Огъойме падшогь, — мугу гене пинечи. — Бегем эри эни кор э сер худо вебугьо одоми одомире микуьшуь? Хосденуьм эз туь бэхш э и косиб жун энуре.

Шогь Аббас глоси бире, мугую эз пинечи:

— Эдее гуфдиренуьм э туь: ведеше шушкойтуьре, зе герден эни дуьсдогъэ, небуге гердентуьш зере миёв!

Пинечи вено десе э шимшил хуьшде, песде сере э гьово тик гуьрде, э асму денишире, мугу:

— Эй худо, офирегор сэхьиб глугьлом! Эгенер и косиб тэхсиркориге, ту мере дуьл ди ме э и шушкой суьрхимеревоз, сер энуре сер гусбенде хуно эз герден ю бурум. Эгенер у тэхсирсуьзиге и шушкой суьрхимере э тэхде чарун!

Пинечи э зарбевоз кеши шушкере, ведешенд эз гьоб. Гьеме

вини, ки шушкой човуш э тэхде «чаруьсди», худо шиновусди ловой энуре, э бисдончи тэхсир невери. Э мейду кура бире хэлгь сер гуьрд эри шори сохде, хэндусде, хээрой сохде бисдончире хилос соху гуфдире. Шогь Аббасаш юреш омбар хэнде гуьрд эзи коргьс-гIэмелгьой пинечи. У виники, кор гьечи офдори, мугу:

— Рэхьо дит бисдончире, буравгу э хуней хуьше согь-саламат. — Песде э лой пинечи чаруьсде, мугу: — Ме эдее вегирденуьм песов гьэдэймере, эз себэхьевоз бура э базар пушотейнейтуьре хуно, пинечиитуьре сох, бие эз хэзинеиме е сад туьме пулиш бер эритуь.

Угьо унжо мундуьт согь-саламет, ишмуш согь-саламет гордошит. Эз гьово се сиб офдо еки мере, екиге овосуне хундогоре, екиге овосуне гушдшдогоре.

ЭЗ ГЬЕМЕ ХЭРТЕ ОДОМИ

Е мерд не е зен бири. Хуней энигьо э гьирогь дигь бири. Мерде нум бу Шевруьт, зен энуре — Шевисду. Шевисду омбар хьэёменде, жофодусде зен бу, гьемиге раче сер бу. Оммо Шевруьт гьич эзу рази небу. У э зен хуьше гьемише хэндусденбу, охмури зеренбу неки э гьэд хуне, гьемчун э пушой гьунши-мэхьэлеш. Оммо Шевруьт ю хуьшдению е хэре мерд бу. Зен дануьсденбугеш хэри шуьвер хуьшдере, вэхуьше э руй ю нисе поисденбу э хуне женг-хуьжет небу гуфдире, ветовусденбу гьеме коргьой эн шуьвер хуьшдере.

Е руз шохьонгум угьо зен-шуьвер нуьшденге эри чи хурде, киниге дер гьопуй энугьоре куфд. Шевруьт не Шевисдуь вэхишдуьт ведарафдуьт эри винире, киниге и дер гьопуре куфдегор. Угьо мивинуьт э ен дер гьопу поисди е девруьш. Э сер эню е дуразе килэхь вери, э тен ю дуразе гIэбо, э герден ю чейтен де, э дес ю гIэсо.

Девруьш угьоре шохьонгум эхэйрбу мидуь, песде мугую:

— Ме э е рэхьдерие девруьшуьм. Э ён дигь ишму оmore расируьмки, гьово шохьонгум бисдо. Ихдиёр мидитге имишев поюм э хунешму гьуногь, себэхь биренки гене медарам мурам э рэхьме.

— Гъурбунум эри гъуногъиш, эри уре офирогориш — мугую Шевисдуй.

Угъо зен-шуьвер э хуьуьрметевоз теклиф мисохут девруьше.

Гъетте гъуногъ э хуне дироморе, Шевисду миёру хьофдофоре, логоне, мишуру пойгъой энуре, минушуну э ён шуьвер хуьшде э сер суфре. Шевисду хуб руьгъэние тикегъой гушде мидененуь э бушгъоб девруьш, хуьурмет сохде уре.

Чи хурде верасде бэгъдо, Шевисду эри гъуногъ не шуьвер хуьшде мидешенуь хэловгъо э доруни хуне, эри девруьш э ён дивор, эри шуьвер хуьшде — э лэгъэй дер.

Пушой себэхъ зен мэхизуь, асде, сес несохде мидарав э доруни хуне, у евошлей вегуьрде парталгъой девруьше эз ки эну э ён хьэлов шуьвер хуьшде минуь, эн шуьвер хуьшдере — э ён хьэлов девруьш. Песде у асдалай мижумуну шуьвер хуьшдере, мугую э гуш эну евошлей, девруьш хэбер небу гуфдире:

— Эй мерд, э хуне е дугъ гъов неде. Веги хэре, дуь совуреш, бура э билогъ, гъов биёр, ме те гъуногъ вэхуьшде чой-чи сохум, эри рэхъ энуш е-дуь левош буржунум.

Шевруьт зури-зури мокуну партале, мегируь дуь совуре, менуь э кул хэр, мирав эри гъов. Билогъ энугъо э у тарафигей дигъ бу, э дереи. Те Шевруьт э сер билогъ оморе расире, гъово екем товуш бисдо, чуьтам гуфдиреге, хубе эз зобу, сечмиш сохде бисдо. Шевруьт совуре вегуьрде, э сер билогъ гъуз биренки, мивинуь э гъэд гъов э сер ю килэхъ, э тен ю гъэбой эн девруьш вери. У омбар мэхьтел мумуну. У гъечу мидануь зен ю чешмиш, егъэлмиш бири, э жигей шуьвер хуьшдере хэбер сохде, девруьше хэбер сохди.

Шевруьт хэре, совугъоре гъишде э сер билогъ, видов-видов, шуш-нефес гуьрде могорду э хуне, гъе эз домой дер е келе хэрой мегируь э сер зен хуьшде, мугую:

— Эй зен! Руш бебейтуь бурра биёво, и чуь кори туь сохдей?! Туь эжигей мере хэбер сохде, девруьше хэбер сохдей фирсорей эри гъов оворде? И чуь биёбурини! Имогъой у чуь думит мисоху эри хуьшде? Эз гъунши-мэхъэлегъош гъэйб шермендеини.

— Эй мерд, сес месох, гъуногъ хисире, э хуне дери, — ме гъуногъэ нэгъ, туьре хэбер сохдем.

... И гофгой зене шиновусденге, жинжинегьой Шевруът меров зиэдтеш. Гылире эз песей дер ведешенде, у шилолире хуно мирав э сер зен, мугую:

... Туь, духдер филон-фестер, гьеле э меревоз э хуьжетиш поисдени?! Эгенер ме менуьмге, э серме килэхь, э тенме г'эбой эн девруьш эйчуь вери?!

Шевисду эз ело эз э дес Шевруът деригьо гыли терсире, эз елойге дуь бэхшиш сес энуре девруьш, гунши-мэхьэле шинову гуфдире, э келе хээрй-шивеневоз мивируьхуь медарав э хьэйт. Шеврутиш э гылиревоз — э песой энун. Э сес хээрй эн Шевисдуь суьфде хэбер мибу медиров девруьш, песде гунши-мэхьэлеш. Угьо гылире эз дес Шевруът восдоре, сер мигируьт уре эри хомуш сох-де:

Девруьш дануьсденге эйчуь гьечи сэхьибхунере жин гуьрдиге, э сер зен хуьшде э гылиревоз рафдиге, сере жумунде, мугую:

... — Ме нимей гуььломе гешдем, э ченд вилеетгьо бирем, ченд жире одомигьоре дирем, оммо ижире хэре одомире суьфдеи гиле эдее диренуьм.

... Зен э хэнде-гирьёревоз мугую:

... — Ме, ализе серме, эз дигьме бэггэй э е жигеш небиремгеш, эз зуревоз дануьсденуьм, эз шуьверме хэрте э и гуььлом дие одоми нседи гуфдире.

СЕ НЕСИГИЭТ ЭН ДАНАНДЕЙ БЕГЬЛУЬ

... Е гиле себэхьмунде везир эн Шогь Аббас эдембу э дервозе рафде, э рэхь энун омо вохурд чуккле бирор эн Шогь Аббас — Данандей Бегьлуь. У э минжи рэхь се чуккле тепей хокистере норе, угьоре э нуботевоз вор доре, эдембу гуфдире:

... — И хокистер э келлей сер энун одоми, ки э зен хуьшде сур хуьш-дере доге. И тепейгей хокистер э сер келлей энун одоми ки эз тозе гушир пул э гьэрд вегуьрдге. И тепейгей хокистер э сер онун одоми, киле падшогье омбар гуьллуьгь сохдге!

Омбаргьо Данандей Бегьлуьре дивоне хунденбируьтгеш, везир

эри хуьшде фикир мисоху: биё гьери синемиш сохум дузиге и гүфдире гофгьой эн Данандей Бегьлуь небуге дуз нисдиге.

Шогь Аббасе е раче муйзарзарие гусбенд бу. Э буйругь энуревоз у гусбенде э е жейлее утогьэ дошденбируьт, энжэгь э хуьшге гьэйси-хилмововоз хорунденбируьт.

Себехьимуьн везир мурав эз пэхьники медировуну муйзарзарие гусбенд Шогь Аббасе, пэхьни мисоху э говдуй хуьшде. Песде мурав э базар, мосдону эз гьэсоб туку е согьэ леш чогьэ гусбенде миёру э хуне, мугую эз зен хуьшде:

— И леш эн муйзарзарие гусбенд Шогь Аббаси. Ме уре эз пэхьники дуьздирем, куьшдем овурдем э хуне...

Гье руз везир мурав миофу е тозе гюшире, мигеруь эзу сад туьме э гьэрд, кугьоз мидуь уре эз е оринейге пул юре могордуну гүфдире.

Себэхьимуьн везир е вогьне офде, хьэлово мибу э зен хуьшде. Э гьэрей энугьо зен-шуьвер мофдону гьол-могьол. Зен везир э шуьвер хуьшде гьэгьр сохде, мурав зури-зури э ки Шогь Аббас, хэбер мидуь эз дес шуьвер хуьшде: у муй зарзарие гусбенд подшоге дуьздире куьшди э хуне овурди, э падшогь хуьшде михэнет ведиромори.

Шогь Аббас буйругь мидуь фегьм сохут: гусбенд э жигей юни небуге нэгI. Э Шогь Аббас хэбер доренге, ки гусбенд эз бинеден веди нисди, у гье усэгIэт хуьршлемиш бире, буйругь мидуь себэхь э мейдуй шегьер везире эри э гьэноре кешире.

Себэхьимуьн хэлгь э мейду кура бисдо. Шогь Аббасиш гьирмизине парталгьо вокурде, омо раси. Жоллодгьо дешендуьт расере э герден везир уре эри дуллу сохде. Гье и туьтем тозе гюшир э е хьэрой-нолеревоз шиши диромо э пушо, офдо э пойгьой Шогь Аббас везире э гьэноре дуллу несоху гүфдире.

Шогь Аббас мэхьтел мумуну, мугую:

— И везир чуйтуь бире, туь эри энугьечи жунсухуни сохдени?

— Падшогь согь гердо, — мугую тозе гюшир, — у энме екиш нисди, у мере гьэрдухунди. Туь егиле буйругь ди у сад туьмеймере дуь, эзумбэгьдойге туьре воисдге уре э чор жиге сох э пушой сеггьо деше — эриме бешгьэ нисди.

Везир и гофгьой эн тозе гюшире шиновусденге, келе-келе ми-хэндуь.

— Эйчуь туь гьечи хэндуьсде пушой муьрдейтуь? — мипуьрсуь Шогь Аббас.

Везир михогьу эз падшогь е сэгIэтле юре муьгьлет дуь, э дор некешуь, увэхди у мугую эйчуь хэндуьсдге.

Шогь Аббас ихдиёр мидуь. Везир ихдилот мисоху эри эну э товун се несигIэт эн Данандей Бегьлуьре, чуьтам у э несигIэтгьой эну гуьре сер гуьрдиге эри синемиш сохде зен хуьшдере, песе тозе гюшире, песе хуьшдени Шогь Аббасе.

— Гьеме гуфдирегьой Данандей Бегьлуь дуз ведиромо, — мугу везир. — Оммо эз гьемей эни коргьо эриме гурунд омо у кор: ме хэйли салгьо э гьуьллугь туь бирем, э туь дуьруьсд, боворин бирем, оммо гьетте зенме эз десме хэбер доре э туь, туь гьемей эни никигьойме-ре фурмуш сохди, эз ме е гофлеш непуьрсире, буйругь дори мере эри э дор дуьлу сохде.

Шогь Аббасе гIэйб омо эз сохде гьэлети хуьшде. У гье усэгIэт хилос сохд везире, бэхшлемиши хосд эзу.

КЕЧЕЛ НЕ ЛУТИГЬО

Э е шегьер е Кечел зигьисденбу. Э порогь эни Кечел е хубе чогьэ жингов добу. Е руз Кечел мугую эз кук хуьшде:

— Хэлефме, мере можол нисди, ведебер и жингове фурух э базар. Оммо эз дегь туьме кемте меди.

Кук медеберуь жингове э базар. Куьнд миев е муьшдери, мугую:

— Э ченд гуфдире, кук, туь и кечире?

— И кечи нисди, леле, и жингови, — мугую кук.

Гье и вэхди куьнд миев дуь муьшдеригеш.

— Э ченди и кечитуь? — мипуьрсуьт угьош э е лэгIэ суьфден муьшдерире хуно.

Кук гьэгьри бире эз гофгьой энугьо, мугую:

— Ишму нисе диренит беге и кечи нисдигьоре, жингови?

Гьерсей эни муьшдеригьо э е гоф, э е лэгIэ бире. мугуют ээ кук: п кечини, жингов нисди. Кук бовор сохде э угьо, мифуруху жингове э угьо э гьимет эн кечи.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре эзи се муьшдеригьо. Угьо се лутигьо, се хэрмэхьго бируьт. СенигIэт энугьо бу одомигьоре фурмунде, э гьечиревоз руз, кеф, ешемишишуре гировунде.

Кук э хуне вогошдене, гуфдиренге э бешу, чьтам у жингове э жигей кечи фурухди гуфдире э се муьшдеригьо, у гье усэгIэт вараси, и кор эн лутигьой шегьери. У э дуьл хуьшде гьэсд мисоху гьэгьр эни коре эзугьо эри ведировунде, э угьо луб овурде.

Кечел мурав э више, мигируь миёру дуь хэрегуше. Эз зен хуьшде мугую:

— И е хэрегуше эдее гьишденуьм э хуне, и хэрегушигере эдее берденуьм э базар. Те ме эз базар вогошде э гьуногььгьоревоз туь суьфре варавун, шороб, закуска ни, хьозур сохде бигьил. Ме эз туь пуьрсируьмге, туь чуй сохде, гу ки: «Туь э хэрегуш эриме тапшуь-риши сохдейго гофьгоре бегьем сохдем».

И гофьгоре э зен хуьшде гуфдире. Кечел э герден хэрегуш расе беседе, ведеберд уре э базар. Гьемин гье и се лутигьо миёвт мохурут э кечел.

— Э ченд фурухде и хэрегуше? — мипуьрусуй десдебош эн лутигьо.

— Ме и хэрегуше эй фурухде неведировундем. У эзи жанае — манае хэрегушгьо нисди. У гофмере, гуллуьгьмере берденигьо-овурденигьо хэрегуши.

— Нибу у кор! — мугуют лутигьо.

— Эгенер ишмуре дануьсде воисдениге расди эн гофмере, ме гьейсэгIэт мугуюм э гуш эни хэрегушме, бурав э хуне, гую э зенме эришму гьингьэр, закуске, шорб хьозур соху, нуь э сер суьфре ишмуре гьуногььлуьги эри сохде.

Лутигьо омбар шори мисохут, мугуют: «Бошгу!»

Кечел гьуз мибу э ён гуш хэрегуш, мугую п гофьгоре, песде эз герден эну расере векенде, рэхьо мидуь уре.

Кечел не лутигьо екем вэгIдо гешде бэгьдо э базар, миёвт э кечелевоз э хуней эну. Лутигьо э хуней Кечел дироморенге, миви-

нуът э куьнж хуне гье у хэрегуш нуьшди, эдее савзи хурде. Суьфре
вѣраюндеи. Э сер суьфре закуска, шороб вери, э сер кинле —
гьинггэр эдее душире.

— Эй зен, чуй сохде туь? — э вогънеки мипуьрсуй Кечел эз зен
хуьшде.

— Чуйтам чуй сохденуьм? Туь э хэрегуш тапшуьрмиш сохдейгьо
гьуллугътуьре эдее бегьем сохденуьм.

Гьуногъгьо шороб, гьинггэр хурде бэгъдо, мугую эз Кечел:

— Ой, Кечел, бирөр, биё туь и хэрегуше фурух э иму, ченгъэде
гьимет ю гьисдигеш хьозурим эри доре.

Омбар хьэлово бисдоруьт лутигьо э Кечел, те у рази небисдо
э и кор.

— Бошгу, — эхириш мугую Кечел. — Гьимет эн дуь хубе жин-
гов дит мере, — бисд туьме, — хэрегуш ишмуре бугу.

Гье инжо десдебош лутигьо мегируь хэрегуше э дес хуьшде,
мугую евошлей э гуш эну, бурав э зен ю гую гье ижире чигьо —
хурекгьо хьозур соху те ю не дуь хьэрмэхь ю э хуне оморе. Гуфди-
ре и гофгьоре э гуш эн хэрегуш, уре медировуну э куче, рэхьо
мидуь:

Бэгъдовой е — дуь сэгIэтиге лутигьо миёв э хуней келеи лути.
Угьо миденуьшуьт мивинуьт чи, суьфре хьозур нисди, не хэрегушиш
веди нисди. Десдебош лутигьо мугую эз зен:

— Эй зен, туь эриму суьфре хьозур несохдей. Хэрегуш оморе
негуфдиребу э туь гьэдэгъэймере?

— Чуй хэрегуш? — мугую зен. — Туь эгъул туьре хурдей, небу-
ге вир сохдей?

Лутигьо гье усэгIэт миварасуьт, ки Кечел угьоре фурмунди.
Угьо дир несохде могошдуьт Кечеле эри куфде. Кечел дануьсден-
бу чуй мибуге песой эни кор. Те лутигьо оморе э хуней эну, у эз
зен хуьшде мугую:

— Ме руруе хун пур мисохум гьейсэгIэт э гердентуь мибесдуьм,
лутигьо оморенки, ме эз туь мугуюм: «Биёр гене суьфре деше э
пушой гьуногъгьо чи ни гуфдире. «Туь э вогънеки э нэхьси пой,
гофмере эжиге меёр. Ме «ГIоси бире», медешенуьм хэнжеле, сула
мисохум руруе. Эз бугъоз туь гье усэгIэт хун тигьи мибу. Ме пес-

де мигируым зурнове, мизенуым е вежегьисденигьо гьово. Ме зурнов зере-зере, ту зинде мибоши, мэхизи, сер мигири эри вежегьисде. У коргойгере ме хуьшдениме мидануым.

Миёв лутигьо, шуш — нефес гуьрде, мугуют:

— Е бисд туьмеймуре вогордун, енебуге иму туьре микуьшим!

Кечел хуьшдере э недани, мэхьтели веноре, мугуют:

— Эйчуь эхи?

— Чувтам эйчуь? — мугуют лутигьо. — Туь имуре фурмундей.

Хэрегуш веде нисди. У э хуне нерафди, ме тапшуьрмиш сохдемгьо гьэдэгьэре э зенме негуйфдири.

Кечел мугуют:

— Гьечу буге ме эз ишму е гоф пуьрсуым. Туь э у гоф гьэдэгьэ зеренге, адрис хунере гуьфдиребири э у?

— НэгI, — мугуют десдебош эн лутигьо.

— Дие ишму гIэйбе эз хэрегуш не эз ме эйчуь жусденит?

Те лутигьо гьечи э фикир дери. Кечел мугуют эз зен хуьшде:

— Биёр гене суьфре деше эри гьуногьгьо.

— Нидешенуым! — э хуьршевоз мугуют зен. — Э руз ю ченд гиле дешенуым ме суьфре, ашханаи беге инжо?

— Кечел э вогьнеки хуьрш сохде э сер зен хуьшде, медешенуь хэнжеле, сула мисоху руруе э герден зен хуьшде. Эз «бугьоз» зен хун тигьи мибу. Зен е божэхь дешенде, мофдону «мимуьруь». Лутигьо мугуют эз Кечел:

— Эй, Кечел беге эри э е гоф недениширеи одоми вегуьрдени зен хуьшдере куьшде:

Кечел э олхогьиниревоз мугуют эзугьо:

— Ме уре гьечу ченд гилегьо куьшдем эри э гофме недениширеи, ченд гиле гене зуьнде сохдем.

— Чувтам куьшде, муьрде одомире туь ченд гиле зинде сохдей?

Кечел медешенуь эз куьф хуьшде зурнаре, мугуют:

— Э и зурнаревоз. Денишит имогьой.

Кечел сер мигируь эри зурна зере. Кечел э зурна зареки зен эну ебо э дегешде жиге мижумуь, песде минуьшуь, песде э пой вэхуьшде, сер мигируь э шуьвер хуьшдеревоз эри вежегьисде. Лутигьо омбар мэхьтел мимунут.

Лутигьо омбар минет сохдуьт э Кечел и зурнове э ишу фуруху гурдире. Кечел эз угьо хэйли пул вегурде, фурухд э угьо зурнове.

Гьетте лутигьо рафде, Кечел мугую эз зен хуьшде:

— Ме эй хьээле эдее офдоре муьрденым. Ме гьейсэгIэт э хьэ-
эт эриме гьовре мекенуьм, мидегешдуьм унжо. Э ёнме, э киме э
гьовре ни герме менгъэле не буйск кобобиреш, эзумбэгьдойге
кортуь нисди.

Хэбер имогьой эз ки дуьм ишмуре, эз се лути. Угьо зурн—зурн
миэвт зурнове эри синемииш сохде. Десдебош эн лутигьо мугую эз
дуь хьэрмэхь хуьшде буравт э хунегьошу, дир не сохде биэвт э
гьуногьлугьн э хуней ю, э зенгьошуревоз. Угьо э зенгьошуревоз
оморенге, лутигьо вогьне миофут, хьэлово мибошут э зенгьошу,
песде хэнжелгьоре бирэхьне сохде, могьунут буз хэнжеле э бугь-
оз зенгьошу. Гьерсе зенгьой лутигьо э божэхэвоз офдоре, тарта-
пил сохде мимуьруьт. Чендгъэде лутигьо эри зенгьошу зурнов зеруьт,
угьо э хуьшде недироморуьт.

Гьерсе лутигьо э хуьрш — гьэзобевоз, бирэхьне хэнжелгьоревоз
мивидовут миэвт э хьэет Кечел. Шиновусденге эз зен Кечел,
Кечел муьрди угьо миэвт э сер гьоврей энү, шоволгьошуре мифу-
шенуьт э сер гьоврей энү эри нежис сохде, э гьечиревоз семе
гьэгьр дуьл ишуре эри тигьн сохде.

Те угьо э сер гьоворей ю оморе, Кечел се буйксе хуб товунде,
гьирмизи сохде гьишдебу. Гьетте угьо шоволгьошуре фушенде,
Кечел эз гьэд гьовре товунде буйскгьоре ведешенде, э кефел лути-
гьо «муьгьуьр» вено. Лутигьо шоволгьошуре вокошире-вокошире,
э хьэроевоз вирихдуьт.

Е ченд руз гироше бэгьдо, Кечел вэхуьшд рафд э ки гьози.
Кечел мугую эз гьози:

— Эй хуььрметлуье гьози, мере се гьули, мере воисдени э
хуьькуьм дивонтуьревоз угьоре рэхьо доре. Ме эри эни кор гьэгь
туьреш мидуьм.

Гьози буйругь дорени эри огол зере овурде се лутире. Угьо
оморенге, гьози пуьрсирени эз Кечел:

— Э чуревоз туь шегьоди доре мидани и се одоми гьулгьой-
туьнуьт?

— Э кефел гьерки энугьо е муьгьюр ме вери. — гуфдирени Кечел.

Гъози гъишд угьоре шоволгьошуре фушенде, мивинуь эз расдиш: э кефел эн гьерки энугьо е муьгьюр вери.

Кечел гене мугую:

— Ме угьоре эдее рэхьо доренуьм, энжэгъ гьер се энугьо дуйтгу мере гьерки пенж туьме, нуьвуйсуьтгу э десдин дес хуьш-деревоз шогьоди: не ме угьоре гъэрхундуьм, не угьо мере.

Гъози мугую эз лугиьго:

— Мерд, сэхьиб ишму эдее сугьобе кор сохде, ишмуре эз гьуьлети хилос сохде. Нуьвуйсит ижире шогьоди, ме уре теслих, субит сохум.

Лугиьго буйругъ гъозире э жиге овурдуйт, песде э еки гоф-меслэхьэт сохдуйт, те Кечел э сер ишу гене е тозе хэто овурде, вирихде рафдени э е шегьериге эз дес энугь.

ШОГЬ АББАС НЕ РАНЖБЕР

Рузгьой е рузгьо Шогь Аббас э везир хуьшдеревоз, парталгьой севдегери вокурде, ведиромореву эри сейл зере э шегьер хуьше эри дире, шиновусде хэлгъ чуй сохдеге, чуй гуфдиреге. Угьо гьечи гешде-гешде, оморот ведироморут э гьирогъ шегьер. Инжо угьо мивинуьт е ранжбер эдее э нарговевоз хорире хиш зере, ранжбер те ебо хише э хори доноре, гье э сер бере диг-диги зере вежегьисдени. Песде у хиш зере, э эхир бере оморе расиренге, гене диг-диги мизе эй хуьше межегьисд.

Шогь Аббас омбар мэхьтел мибу э и томошей эн ранжбер дениширенки. Мипуьрсуй эз везир хуьше: чуй кор дериге э и кор.

— Падшогъ огъойме, — мугую везир, — ведини и ранжбере е дердиш нисди, дуьл ю шори Э хьисобовоз эз хуней хуьше, эз зен хуьше дуьл энугьомбар олхогьини, дуьруьсди, унегуьреи у э сер береш, э эхир береш эз шори, олхогьини дуьл хуьше диг-диги зеренигьо вежегьисденигьо.

Шогь Аббас екем э хуьше мидомуну, песде мугую эз везир:

Мерд-ранжбер демунд э келе мэхтели. «Мере и се зен падшогы эричуьни? — эдембу гуфдире у э дуьл хуьшде. — Ме чуьтам э рэхь миберуьми се г'эзроиле зенгьой энуре? Меш имогьой эдее келе мерд биренуьм. Косиле зенмере эз ме эричуь биё жейле соху?».

Оммо ранжбер у кореш хуб дануьсденбу: буйругь падшогыё бегьем несохдге — вой-войлелеи эри ю. Дие чорей ранжбер небисдо, вегуьрд се зенгьой падшогыё, вогошд э хуне.

Ранжбер э се зенгьой падшогыёвоз оморе расиренки э гьирогь нуькере, ранжбер вегуьрдени еки эз зенгьой падшогыё, венорени э душ хуьшде эз г'ов нуькере эри гировунде. Оморе расиренки э миглей нуькере, мерд э минжи нуькере, поисде эзу пуьрсирени:

— Ой зен, эричуь ведекирди туьре шуьвертуь, Шогь Аббас? Дузире гуфдири — мугуи, негуфдириге туьре гье э и туьнде жигей нуькере мидешенуьм!

— Гуюм расдире: зугьунме — бедн. Э вихьтей зугьунме нисе ведироморенуьм. Де одомигере минкин нисе доренуьм эри гоф сохде, хубеш-хэребеш — гьемере эдее пертово доренуьм эз лэг'э.

— Гьо! — мугую ранжбер, — Ег'ни туь э рэхьбердени чи нисди. Жигейтуь гье инжои — миглей эн нуькереи.

Ранжбер шендени эз душ хуьшде зене, г'ов нуькере кешире бердени уре. Зенгьойге хьэлегигеруьт: ранжбер э ишуревоз гьечи несохдге.

Ранжбер вогошдени э лов нуькере, венорени дуьимуьн зен Шогь Аббасе э душ хуьшде. Э минжи нуькере оморе расиренге, эзуш пуьрсирени:

— Туьре эричуь ведекуьрди шуьвертуь? Дузире мугуи — хубхос, негуфдириге туьреш э сайлов эни нуькере мидешенуьм.

Зен эз хьэлегигери мугую расдире:

— Ме, жон мерд, ошне гирдебируьм гуфдире эриме эзу ведекуьрди мере Шогь Аббас.

— Гьо! — мугую ранжбер. — И кор четин нисди, туьре э рэхь берде мибу.

Ранжбер ведировундени зене, э гьирогь нуькере норени, вогошдени эри сенмуьн зен. Уреш э кул хуьшде веноре, дерафдени э

нуькере. Э минжи нуькере оmore расиренки, эзуш пуьрсирени: Шогь Аббас уре эйчуь ведекуьрдиге.

— Ме пул пэхьни мисохдуьм эз падшогь, — жугьоб мидуь зен.

— Туьре диеш хубте э рэхь берде мибу, — мугую ранжбер.

Угьо э хуне оmore расиренки, ранжбер гуьфдирени эз ошне гирденбугьо зен:

— Виниш зен: и — хуне, и — туь, ме эритуь — шуьвер. Энегер ме дануьсдуьмге туь эритуь ошне гуьрдей, дануьсде бош, ме туьре гье унжиге микишуьм, дуборе гоф несохдеки. — Песде эз дуьимуьн зен гуьфдирени: — Виниш гьисдигьо пул-молме э и э догьле деригьо дэхуьл дери. Эзимбэгьдо чуьш гьэзенж сохдуьмге — гьеме унжиге мидебу. И дэхуьле эдее доренуьм э туь. Вой туь э и дэхуьл деригьоре эз ме пэхьни сох, войге дуьзд, энжэгь хэржи эни хунере, чуь герек гьисдиге — гьер чире э вэхдию хьозур мисохки.

— Гьердуь зенгьо э е лэгИэ гуьфдируьт:

— Бошгу, жон мерд, туь гуьфдирере хуно мисохим.

Мерд эз кор оmore сэгИэт, зенгьо екишу логон, екишу хьофдофой герме гIов, тозе десмол овурде, пойгьоюре мишушдуьт, мипокурдуьт гьужогь зере, э сер нимдер минушундуьт. Те мерд жуьмуьсде-чаруьсде, зури-зури суьфрере э пушой энумиваравундуьт, мерде воисде хурекгьоре мисохдуьт.

Мигирору гьечи хэйли рузгьо. Зен падшогь эзу пул дуьздиренбугьо, мугую эри хуьшде: «И мерд гьеме ихьдиборире э ме доренге, дие гьеме пул-хэржи хуне э десме дебиренге, дие мере дуьзди сохде эйчуьни? Эз ки пэхьни сохденуьм ме и пул-моле?» Дуьимуьн зен, ошне гирденбугьо эри хуьшде, виниренге, ки ранжбер гьетте кор хуьшдере верасде, э хуне дери, э ишуревоз хурдени, нуьшдени, меслэхьэт, зарифет сохдени, угьоре дуь эз еки не сури, не гофи, ошне нисе гуьрде эри хуьшде, эз дуьли-жуни зигьисдени э ранжберевоз.

Имогьой гене хэбер дуьм ишмуре эз Шогь Аббас. Ранжбер эз хуней Шогь Аббас вогошденге, Шогь Аббас огол мизенуь везире, мидуь э у ижире буйругь:

— Эри зен ранжбер мини е гьэревош, мидекини гьердуьй энум

гьоре э е жейлее хуне. Оммо гьэдэгъэ мизени: гьэревош е дэгъ-дэгъэш эз зен жейле небу, не шев, не руз, не э хурдеки не э хисиреки. Оммо зен е инжимишиш невинигу э хуне.

Хэйли вэхд гирошде бэгъдо, е руз Шогъ Аббас мугую эз везир хушде:

— Гьери ведарайм э гьирогъ шегьер, виним чуй хэбериге эз ранжбер.

Шогъ Аббас не везир ю оmore расиренге э ён муьлк эн ранжбер, миденушуйт мивинуьт: теимогьой ранжбер э сер бере не э эхир бере диг-диги зере вежегьисденбуге, имогьой э минжи береш оmore расиренге, у нарговгьой хушдере поюнде, диг-диги зере вежегьисдени.

Падшогъ и десиш мэхьтел мунде, мипуьрсуй эз везир, чуйтам оmore эри энун и томошей эн ранжбер?

— Огьойме падшогъ, — мугую везир, — вединики, зиндегунн эн ранжбер имогьой диеш хубн.

— Гьечу буге, — мугую Шогъ Аббас, — эз нуминейме буйругъ ди э ранжбер э зенгьой хушдеревош биёвгу э хунейме э гьуногълугъи.

Везир куьнд миёв эз ранжбер, мугую э у буйругъи эн Шогъ Аббасе.

Ранжбер мэхьтел бире, мугую э дуьл хушде: «Гене чуй офдорибу э дуьл Шогъ Аббас?».

У имбуруз э хуне зуте могорду. Зенгьо уре гьужогъ мизенуьт мидеберуьт э хуне. Угьо чи шохьонгумпшуре хурде верасде бэгъдо, ранжбер мугую эзугьо:

— Гьери имогьой вокунит партал ишмуре — эдейм э хуней Шогъ Аббас э гьуногълугъи рафде.

Ранжбер э зенгьой хушдеревош э дервозей Шогъ Аббас расиренге, Шогъ Аббас теклиф мисоху угьоре э ки хушде, песе огол мизенуьт везир хушдерш, гьемчун зен ранжбере, э хуней ю бугьоре.

Шогъ Аббас диренге, ки ранжбер э дуьт зенюревош оmore, сеимуйн веди нисди, мипуьрсуй эжеиге сеимуйн зен. Ранжбер ихдилот мисоху эри Шогъ Аббас чуйтам ве эз чуй товуне у дешендиге

суьфдеи зен энуре э нуькере. Песде Шогь Аббас мипуьрсуй хьол-
руз энуре, чуьтам ранжбер э рэхь рафдениге э дуй зенгьоюревоз,
эйчуь у имогьом э миглей эн береш э хиш зереки. диг-диги зере
вежегьисдениге.

— Эйчуь невежегьуьм? — мугую ранжбер. — Зенгьо мере ме эз
кор оморенге эдете гьужогь зеренуьт э хуне дебегде. Зиндегуни-
ме э угьоревоз днеш хуби.

— Чуьтам эхи? — мэхьтел биге, мипуьрсуй Шогь Аббас. — Эхи
угьо еки — дуьзди, екиге — ошнегири?

— Э товней эни кор туй эз зенгьойтуь пуьрс, — жугьоб мидуь
ранжбер.

Увэхди Шогь Аббас э ки дуьзди сохденбугьо зен хуьшде руй
биге, мипуьрсуй, чуьтам шендиге у хоснет хуьшдере.

Эз Шогь Аббас пул зеренбугьо зен мугую:

— Ранжбер гьеме ихдиьери хунере, сохе пул хуьшдере э ме
дорени, э ме ихдибор сохдени. Гьечу бигеки, мере эзу пул пэхьни
сохе, пул зере эричуьни. Мере эз хуьшде гьэиб оморэ эри ужиге
коре сохе.

Песде Шогь Аббас руй биге э ки ошне гуьрдебугьо зен хуьш-
де, мипуьрсуй:

— Туь чуьтам шенди хоснеттуьре?

Ошне гирденбугьо зен Шогь Аббас мугу:

— Зене ошне эричуьни, эгенер шуьвер ю гьемише э ён ю бирен-
ге, эз дуьли еки зигьисденуьтге.

Шогь Аббас эни кор эн ранжбер эри хуьшде фегьм вегуьрд.
Эз ранжбер мугу:

— Омбар согьбоши, ранжбер. Зентуьре эдее вогордунденуьм э
туь. Э у екиш дегмиш бирогор небири, чуьтам туь уре инжо овур-
дейге, у гье ужигеи, гьемише тэхьно, э гьэревошевоз э е утогь
зигьисди. Веги зентуьре согь-саламет, бура э хунейтуь, зенгьой-
мере бигьил эриме. Меш эзимбурузевоз гье гьечу туь сохдере хуно
мисохум.

ЧОР ВЕСИЕТ ЭН БЕБЕ

Хэбер эз ки дуым ишмуре, хэбер эз е тожир. И тожире е теке кук бу. Уре се жире «сенигIэт» бу: пиёнискен, гьуморбази, э песой зенгьо гешдеи. Тожир эри хуыште фикир сохд, эгенер зен хосдуймге эри эни у белки и усоле хоснетгьой хуышдере шенд. У гьечуь фикир сохдере хуно мисоху. Михогьу миёру эри кук е раче духдере, мисоху эри эну е келе гIэруьси. Оммо кук эну гене и хоснетгьой хуышдере нишенуь.

Е гьэдер вэгIдо гирошде бэгьдо, тожир эзи дердгьой эн кук хуыште нечогь мибу, мофдону э кун хьэлов. Огол мизенуь кук хуышдере э ки хуыште, мугую эзу:

— Ме гьейсэгIэт сэхд нечогьум, мере воисдени туьре чор весиет дуым, ме муьрденге туь дани, чуьтам туьре зигьисде герекиге.

У гуфди эз кук хуыште шовгIо дуй гуфдире у и весиетгьой энуре э жиге миёру. Кук тожир мугу:

— Е гиле гу чуй весиетгьоиге, песде ме шовгIо мидуьм.

Тожир рази бисдо, мугу:

— Ини весиетгьойме. Рафдиге эри шороб хурде э гьеркиревоз бисдо, те хьэрмэхьтуь негую: «Весси, ме дие хурде нисе дануьсденуьм», туь е дугь шоробиш мэху. Дуймуьн: э гьер одомиревоз гьумор мевоз, воз э лап келе ведилуье гьуморбазевоз. Э ки зенoшне рафдиге, бура э ки эну пушой себэхь, сер шев мера. Эгенер туь хунере фурухдени бисдориге, вечарун ебо боругьой хьэете, песде фурух.

Кук шовгIо до бешуре и весиетгьой энуре эжиге миёру гуфдире. Е ченд руз гирошде бэгьдо тожир муьрд. Хьофдрузи ёс гирошде бэгьдо омо еки эз хьэрмэхьгьой эну, э уревоз гьемише хурденбугьо, берд уре э духон. Кук тожир заказ до шороб, закуске ченд жире, оммо духончире гьишд овурде эришу энжэгь е пейле. Хьэрмэхь эну эзу пуьрсиренге эйчуь у гьишди овурде е пейле, у мугу: михуру гье эзи пейлей хьэрмэхь ю те у сурои хурде верасде бэгьдо.

Хьэрмэхь эну те сурои шороб хурде бэгьдо, у лап пиён бисдо.

Кук тожир ведировунд уре эз духон. У эз пиёни э хуышде недерире хуно бу, э пой поисде нисе дануьсденбу. Хэнжеле эз гъоб ведешеде, эдембу нифри сохде, вешмерде рэхьгироргьоре. Песде у гъебо чемуьсде, офдо дегешд э гъэд новур. Рэхьгироргьо гьерки е гоф эдембируьт гуфдире э песой энур, туф шенде э лой пиён: Кук диренге уре э и хьол, мугу э дуьл хуышде: «Меш гьечи биренуьм пиён биренге, рафдегор-оморегор бебе-дедеймере вешмердени».

Эзи рузевоз кук тожир шенд и усоле сениг! Эт хуышдере — ичку хурде, пиён биреире.

Дуьимуьн руз у омо э ки е келе гьуморбаз э хуышдеревоз е гъэдер пул вегирде. Гьуморбаз гьеме пулгьой энуре берд. Гьуморвози верасде бэгъдо, келе гьуморбаз мугую эзу:

— Меш е вэхд бебешмуре хуно Гошире одоми бируьм. Оммо неденишире э у кор, ки ме келе ведилуье гьуморбазуьм, ме гьеме бире-небиреймере э сер гьумор норем.

И гофгьоре шиновусденге кук тожир эзу рузевоз гьумор возиреире шенд. Себэхьимуьн э куче э у вохурд е гешденигьо зен, оммо эз сер-сифет лап рач. У э зеневоз гоф сохд, до уре пул, восдону чем-чи эри шохьонгумине хурек, имид до ю шохьонгум, сер шев миёв гуфдире.

Зен гьеме чигьоре хьозур сохд, суьфре веравунд, те нимешев дениши, оммо кук неомо. Уре сэхд хов гуьрде, дегешд хиси. Пушой себэхь кук тожир куфд дер энуре, дироме. Мивинуь сифет зен лап бирачи. Уре негире мигируь э зен дениширенге. У э вогьнеки эз духдер мугую:

— Э ме бэхшлемиш сох, мере сэхд гьууллугь бу, ме сер шохьонгум оmore недануьсдуьм.

И гофе гуфдире, кук мурав, дие гьич э зенгьойгеревоз нигешдуй.

Е гъэдер вэхд гирошде бэгъдо кук тожир э ёр овурд чоримуьн весиет бебешуре. Огол зе овурд фэхьлегьоре, вечарунд боругьой сенгьире э иловлей хзёт хуышде. Оммо эз гъэд эни боругьо у гьичиш неофд. Диеш омбарте пул хэржи бисдо уре боругьоре дуборе эри вокурде. Увэхди кук тожир вераси эри хуышде, ки бебешу

дори и весиет уре, еГни, у дануь гуфдире гъэдуьр пуле, пуле эри негьогъи хэржи несоху, пуле вир сохде асанти, гъэзенж сохде четини, гьемчун чуьтам вечарундеи асанти, вокурдеи — четин.

Кук эз гьемей усоле хоснетгьой хуьшде дур бире, зигьисд э шори-бэхдевери э зен хуьшдеревоз.

ХЬОМОЛ НЕ ДУХДЕРГЬОЮ

Э е дигь е ранжбер зигьисденбу. Уре Шенде нум бу. У эз чуьл сале гирошдебу, оммо гьелеш зен нехосдебу, супой бу. У терсиренбу энегер зен хосдге, уре белки духдерегьо бисдоге. «Е хэйр эзугьо эри бебе нисди, — гуфдиренбу Шенде э дуьл хуьшде, — оммо середердигьой энугьо лап омбари.

Гьуншигьо, гьовумгьой энученд бо э у мигуфдируьт уре угут мидорут, э номус мидешендуьт и мердгьой хэлгъэ хуно уш эри хуьшде е зен хою, биёру э хуне, сэхьиб кифлет бу, оммо Шемей э герде нисе вегирденбу. Гьеме гуфдирегьой энугьоре у э е гуш мидоно эз е гушиге медешенд. Оммо эричуь у зен хосдоре э герден нисе вегирдениге эри екиш нисе гуфдиренбу, пэхьни сохденбу.

Эхир-эхириш гьовумгьой Шенде дануьсденге сеbeb эни коре, эйчуь у зен нисе хосдениге, офдуьт эри энуче духдере — е теке хэгьер эн хьофд бироре. Расди духдер бирач бу, снегь, гъэре молкомут, эз чумгьош хьир бу. Сер зиёди сифет энуче овле фадире хуно сула-сула бу. Оммо угьоре имид бу уш дедей хуьшдере хуно кукгьо мизендуь. Гуфдирени эхи: «Э деде дениш духдере хогь, э холу дениш духдере э шуьвер ди».

Дуьл Шендере е неберд эз е сал гирошде бэгьдо эжигей гузет сохдебугьо кук. уре духдер бисдоки. Дуьимуьн гьэил энуче нарине бу гуфдире, Шенде духдер хуьшдере нум но Невои. Э суьфдеи духдер бэгьдо э бэхд эн Шенде дуьимуьн не сеимуьн гьэилгьой энуче духдерегьо бисдо. Шенде еки энугьоре нум но Весси, унигере — Бесди, еГни, дие духдер веси.

Терсире согъ гІумуър хуыште хьомол мимуну гуфдире, Шенде э гІэдот бебегъо гуъре, бесд э кишд хуыште гърмизине «кишди хьомоли» худо эз зверсер «кишди хьомоли» энуре дире, э у рэхъм берде, уре кук дуь гуфдире.

Эри жэгІми дуьл хуыште, Шендере воисд э ки эн кишди хьомоли хуыште е хьэйкел-тилисимиш венуь. Э и метлебевоз у эз кергелуь вегуърд е келе гърмизине хурузе, совуре шороб пур сохд, е туьме пуле доно э куьф хуыште, омо э ки раби.

Овурде бэхшгьоре э пушой раби норе, Шенде гуфди эри энудерд дуьл хуышдере: ижире-ижире кори, мере се гІэили, гьеме — дениле хэйлогъинни, терсиренуьм согъ гІуьмуърме хьомол немунум. Эри дуьлжэгІмиме мере воисдени е хьэйкел — тилисимиш эри веноре э кишдме. Раби гофгьой Шендере гуш дошде бэгъдо, гье усэ-гІэт вегуърд е тике когъозе, нуьвуьсд эри энуд хьэйкел, пучунд э е лугуле, до э Шенде, песде мугу:

— Фикир мекеш. И хьэйкеле дух э кишдитуь. Е салиш нигирору, худо туьре гІэил нарине мидуь.

Шенде согъобоши, худо рази гуфди эз раби, вогошд э хуней хуыште. У сер гуьрд рузгъо, оринегьоре эри шуморде, кей сал бегьем мибу, уре гІэил нарине мибу. Гьечи э гузет кук биреиревоз е сал нэгІ, дуь сал, пенж сал гирошд, оммо зен энуре э гъэд эни пенж сал неки кук, духдериш небисдо. Шев-руз у имогьой э думит, э фикир эни кор дебу. Эхириш е руз взхьушд омо у э ки раби. Раби уре диренге, э недануьсдеи веноре хуышдере, у эйчуь омориге, мугу:

— Хэйр гердо, гене чуь гьурлугъи туьре э киме?

— Эй раби, — сер гуьрд эри шуькеет сохде Шенде, — туь негуфдиребири эз ме: фикир мекеш, е салиш нигирору, туьре худо гІэил нарине мидуь? Эзумогьоевоз пенж сал гирошди, зенме гІэил нисе зенде?!..

Хьомол эз ю дес кенуь бурав гуфдире, сер энуре эй пучунде, мугу:

— Эй эгъуьлсуьз, худо чуь соху эритуь? Е чи туь е гІэилтуьре нум

нерой Невои, унигере — Весси, сеимуйне — Бести. Худош дениши-
ри дири, туь эдее гуфдире: нивою, весси, уш эри хуьшде нори —
вессиге-весси, туь гуфдире бугу, унегуьре дие туьре гІэил нисе
доре. Эгенер туьре худо гІэил нисе дорениге, ме чуй сохде мида-
нуьм!...

МЕНБЕГЬО

ТИЛИСИМЛҮБЕ ОВОСУНЕГЬО

Овосуней Рустом Зол. Нуувуьсди *Хьызгьил Авшалумов* э 1938 с. э ш. Дербенд из гофгьой *Хьызгьийей Эмин (Дадашев)*.

Гуьзел эн Гуьлистон богъи. Нуувуьсди *Семен Садыков* э 1986 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Лиза Юсуфова*.

Кечел. Нуувуьсди *Борис Ханукаев* э 1983 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Мине Ханукаева*.

Гъисмет. Нуувуьсди *Яков Ильягуев* э 1987 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Рафоил Рафдилов*.

Бебе не духдер. Нуувуьсди *Хьызгьил Авшалумов* э 1986 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Тирсо Имануилова*.

ОВОСУНЕГЬО Э ТОВУН ХЬЭЙВУГЬО, МУЪРГЪГЬО

Буьлбуьл не гъилогъ. Нуувуьсди *Монувэжь Дадашев* э 1935 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Хьызгьийей Эмин (Дадашев)*.

Бэгъ не эбрэгъ. Нуувуьсди *Александр Рафаилов* э 1984 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Рафоил Рафоилов*.

Шир-Аслан не ранжбер. Нуувуьсди *Монувэжь Дадашев* э 1935 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Хьызгьийей Эмин (Дадашев)*.

Овчи не буьлбуьл. Нуувуьсди *Монувэжь Дадашев* э 1935 с. э шегьер Дербенд эз гофгьой *Хьызгьийей Эмин (Дадашев)*.

Туьлки не хурузкуьгъи. Нуувуьсди *Хьызгьил Авшалумов* э 1930 с. э дигъ Мюшгъур эз гофгьой *Довид Авшалумов*.

БэгIэвече не гээрн. Нувуусди *Борис Ханукаев* э ш. Дербенд э 1988 с. эз гофгьой *Мине Ханукаева*.

Беде зен. Нувуусди *Семен Садыков* э ш. Дербенд э 1975 с. эз гофгьой *Серьё Юшаева*.

Косиб-фолчи не Мар. Нувуусди *Наида Авшалумова* э ш. Дербенд э 1987 с эз гофгьой *Томор Юнаева*.

Гуьргь на назу. Нувуусди *Наида Авшалумова* э 1990 э ш. Дербенд. эз гофгьой *Юнаева Томор*.

Пеленг не Гьуьздурме. Нувуусди *Хьызгил Авшалумов* э 1938 с. э дигь Мюшгуьр эз гофгьой Нисим Обоев.

ОВОСУНЕГЬОЙ ЗИНДЕГУИ

Эз гьеме чуй гужлуьни? Нувуусди *Яков Ильягуев* э ш. Дербенд э 1986 с. эз гофгьой *ГIэзерьё Мишиев*.

Эз беш зид. Нувуусди *Хьэнуьх Анисимов* э Махачкала э 1955 с. эз гофгьой *Исай Анисимов*.

ГIэсул. Нувуусди *Михаил Гаврилов* э 1947 с. э ш. Дербенд эз гофгьой Сенем духдер *Исроил Хьисибо*.

«Гьич зад...» Нувуусди *Наида Авшалумова* э ш. Дербенд э 1987 с. эз гофгьой *Томор Юнаева*.

Чуьтар Данандей Бегьлуь батул сохдебуге шэгIр *Шогь Аббасе*. Нувуусди *Яков Ильягуев* э 1987 с. э ш. Дербенд эз *ГIэзерьё Мишиев*.

«Уьч кепикинен...» Нувуусди *Хьызгил Авшалумов* э 1938 с. ш. Дербенд эз гофгьой Сенем духдер *Исроил Хьисибо*.

Кутум. Нувуусди *Александр Рафаилов* э 1979 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Рафоил Рафоилов*.

Вердуьше дес. *Нувуусди Хьызгил Авшалумов* э 1939 с. э ш. Дербенд эз гофгьой Сенем духдер *Исроил Хьисибо*.

Ки зиди? Нувуусди *Александр Рафаилов* э 1977 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Бинсиюн Авадилев*.

Бежон не Межон. Нувуусди *Хьызгил Авшалумов* э 1938 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Хьызгьией Эмин (Дадашев)*.

Молла не еспевчи. Нувуусди *Хьэнуьх Анисимов* э 1956 с. э ш. Махачкала эз гофгьой *Исай Анисимов*.

Косибе кук не гобой. Нуувуьсди *Борис Гаврилов* э 1939 сал э ш. Дербенд эз гофгьой Сенем духдер *Исроил Хьисибо*.

Жингире Шомоил не «хэгьерзорей» худо. Нуувуьсди *Хьэнуьх Анисимов* э 1956 с. э ш. Махачкала эз гофгьой *Исай Анисимов*.

Кечел не гъэжеле. Нуувуьсди *Наида Авшалумова* э 1988 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Томор Юнаева*.

Пинечи не Шогь Аббас. Нуувуьсди *Семен Садыков* э 1985 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Серье Юшваева*.

Эз гьеме хэрте одоми. Нуувуьсди *Борис Гаврилов* э 1947 с. э ш. Дербенд эз гофгьой Сенем духдер *Исроил Хьисибо*.

Се несигIэт эн Данандей Бегьлуь. Нуувуьсди *Хьэнуьх Анисимов* э 1955 с. э ш. Махачкала эз гофгьой *Исай Анисимов*.

Кечел не лутигьо. Нуувуьсди *Семен Садыков* э 1980 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Серье Юшваева*.

Шогь Аббас не ранжбер. Нуувуьсди *Семен Садыков* э 1976 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *Бинсиюн Авадияев*.

Чор весиет эн бебе. Нуувуьсди *Яков Ильягуев* э 1987 с. э ш. Дербенд эз гофгьой *ГIээрьё Мишиёв*.

Хьомол не духдергьой ю. Нуувуьсди *Наида Авшалумова* э 1990 с. э ш. Дербенд эз гофгьой эн *Томор Юнаева*.

СЕРНОМЕ

<i>Пушойгофи</i>	5
------------------------	---

ТИЛИСИМЛУЪЕ ОВОСУНЕГЪО

Овосуней Рустом Зол	13
Гуьзел эн Гуьлстон богъи	28
Кечел	43
Гъисмет	54
Бебе не духдер	58

ОВОСУНЕГЪО Э ТОВУН ХЪЭЙВУГЪО, МУЪРГЪГЪО

Буьлбуьл не гъилогъ	67
Бэгъ не эбрэгъ	68
Шир Аслан не ранжбер	69
Аслан, гуьрг не туьлки	70
Овчи не буьлбуьл	71
Туьлки не хурузкуьги	74
Бэгъэвече не гъэри	77
Беде зен	80
Ки гъемелдан ведиромо	83
Косиб-фолчи не мар	84

Гуьрг не назу	87
Пеленг не Гъуьздурме	89

ОВОСУНЕГОЬИ ЗИНДЕГУИ

Эз гьеме чуй гужлуйни?	93
Эз беш зид	94
Гъуьсуьл	95
«Гъич зад...»	96
Чуьтам данандей Бегълуй батул сохдебуге шэгър Шогъ Аббасе	99
«Уьч кепикинен...»	100
Кутум	102
Вердуьше дес	105
Къи зпеди	106
Бежон не Менежон	107
Молла не ссийьчи	126
Косибе кук не гобой	126
Жингире Шомоил не «хэгъерзорей» худо	129
Кечел не гъэжеле	131
Пинечи не Шогъ Аббас	141
Эз гьеме хэрте одоми	148
Се несиГъэт эн Данандей Бегълуй	150
Кечел не лутигъо	152
Шогъ Аббас не ранжбер	157
Чор веснет эн бебе	163
Хьомол не духдерьгою	165
<i>Менбегъо</i>	167

НАРОДНАЯ СОКРОВИЩНИЦА

ТАТСКИЕ НАРОДНЫЕ СКАЗКИ

Составитель *Н. Х. Авшалумова*

Редактор *Н. И. Гилядов*

Художник *Т. Р. Сулейманов*

Художественный редактор *Э. В. Лубьянов*

Технический редактор *С. К. Амирханова*

Корректор *И. И. Юнаев*

ИБ 2394

Сдано в набор 15. 03. 91. Подписано в
печать 08.07.91. Формат 60x70¹/₁₆. Бумага
тип. № 1. Гарнитура «Литературная». Печать
высокая. Усл. печ. л. 10,23. Уч.изд. л. 8,48.
Тираж 1000. Заказ 780. Цена 1 р. 50 к.

Дагестанское книжное издательство комите-
та Дагестанской ССР по делам изда-
тельств, полиграфии торговли
367025, Махачкала, ул. Пушкина, 6.

Типография им. С. М. Кирова Государственного комитета Дагестанской ССР по делам издательств и книжной торговли.
367025, Махачкала, ул. Маркова, 51.

1р.50к.

ТАТСКІЕ НАРОДНЫЕ СКАЗКИ

Татский язык